

LINNUNKOTOLAISTEN MAA.

Kirjoittanut

Paul du Chaillu.

Suomentanut

R. M.

Jyväskylässä,
Jyväskylän kirjapainossa, 1879.

H. F. Helminen kustantama.

I.

Kuinka Paul du Chailu lähti matkalle Linnunkotolaisten maahan ja mitä hän otti mukaansa.

Heinäkuulla 1863 oli vanha ystäväni, Paul du Chaillu, Mentor kuunarissa S:t Katarinan tokassa Londonissa, innollisesti hankkiutumassa sille pitkälle matkalle, mille hän nyt käskee teidät lähtemään hänelle kumppaleiksi. Vene veneen perään lasi laivan kupeelle, kaikki lastatut arkuilla ja laatikoilla, joiden laivaan saattamisesta ja latomisesta sen väellä oli täysin tekemistä. Omalta kohdaltani minulla oli paljon ajattelemista ja miettimistä — kunpa ei ollutkaan vähäinen yritys mikä nyt mielessäni oli; eipä enempi eikä vähempi kun koettaa tunkea läpi Afrikan mannermaan, läheltä päiväntasaajaa, länsirannikolta Niili-virran lähteille. Mielin ottaa Commi-maan lähtöpaikakseni, koska tiesin olevani odottaa apua ja puolustusta niiltä ystäviltä, joita edellisillä matkoillani olin saanut maan-asukkaissa. Täläistä matkustusta ei kumminkaan käynyt vähemmäksi kuin neljä tai viisi vuotta vaativaksi arvaaminen; eikä, kuten voi helposti ajatellakin, ollut mikään vähäinen asia hankkia varustuksia ja varoja näin pitkäksi ajaksi. Tahdon vaan esittää muutamia esimerkkiä, antaakseni kuvauksia kuinka paljon aikaa ja huolta vaadittiin.

Ensistäkin täytyi minun varustautua *vaatteilla* viideksi vuodeksi. Edellisellä matkallani olin surukseni ko-

kenut, minkälaista on kun jäädään jalkineitta sivistymättömissä tienoissa, missä ei suutareita ole — tällä kertaa tahdoin välttää kaikkia semmoisia pulia, ja olin sen-tähden varustanut itseni aina *kahdellakahdeksatta parilla nyöreillä varustettuja puolisaappaita*, jotka asian alkain olivat tehdyt vaellusta varten aarniometsissä; *neljällä kolmatta parilla kenkiä ja kahdellatoista parilla pellavais-tohvelia*. Kahdellatoista parilla vahvoja nahka-säärystimiä toivoin tarpeeksi asti suojelevani jalkani orjantappurain piikeiltä ja myrkyllisiltä käärmeiltä. Paitsi näitä otin kaksitoista tusinaa sukia. Kaikki paitani olivat vaaleasta rapikkokankaasta (flanellista), ne kun ovat terveellisemmät kuin pellavaiset. Kuusi tusinaa housuja mitä lujimmasta sinisestä purjevaatteesta, kaksi tusinaa päällyspaitoja (mekkoja) valkaisuammattomasta domestikista, jonka värillä on se ettei helposti näy puurunkojen seassa, ja useat tusinat nenäliinoja tekivät asuni täydelliseksi. Kaikki hankittiin enemmän lujuteen ja kestäväisyyteen kun ulkonäköön katsoen.

Sitte oli lääkkeitä varustettava, jotka tuottivat minulle enemmän päänsärsäystä kuin kaikki muut asiat yhteensä. Jos olis ollut ainoastaan itsestäni huoli pidettävä niin asia olis ollut aivan mutkaton; vähäinen tavallinen matka-apteekini, ynnä vähän kvininiä, opiota ja muutamia muita lääkkeitä, joita kuumissa maissa käytetään, olisivat enemmän kuin tarpeeksi riittäneet; mutta nyt täytyi minun ajatella myös matkakumppaleitani, oppaitani ja kantajiani — seuruetta, jonka lukumäärän kyllä tiesin voivan toisinaan nousta viiden- ja kuuden-sadan välille. Lääkkeiden määrääminen koko tälle seurueelle ei ollut vähäinen asia — yhtä hyvin ostin heitä varten:

75 putellia kvininiä,
 10 kannua ricini-öljyä,
 50 naulaa Englannin suolaa.

Nämä olivat ne lääkkeet, joita kokemus sanoi minulle tultavan enimmin tarvitsemaan; mutta varalle otin paitsi näitä vähän kutakin lajia, niin että ne olisivat ulottuneet hyvin välttävän apteekin varustamiseksi. Arsenikia ostin sata naulaa, säilyttääkseni eläinten ja lintuin nahkoja, joita toivoin ampu saavani. Kaikki nämä kalut, samoin kuin vaatteeni, pakattiin lakeerattuihin läkkilaatikoihin, mitkä yksistään kestävät valkeiden muurilaisten saaliinhimoiset päällekkarkaukset.

Vaikka en suinkaan ole sotainen mieleltäni, minun toki täytyi olla puolustukseen varustettu, jos päällekkarkaus tehtäisiin, ja niinkään metsästyksen — ja sentähden hankin, itseäni varten, kolmetoista oivallista erilaista pyssyä, kaksi komeata revolveria, ja useita pitkiä, hirmuisia jahtipuukkoja, niin myös luotien valamisvornuja, y. m. Sitte vielä tilasin „henkivartijoilleni“ kaksisataa viisikymmentä halvempi-hintaista pyssyä, jotka useimmat olivat pii-lukulla varustettuja. Työlästä oli tietää kuinka paljon ampu-varoja oli mukaan otettava, kun luodit ja ruuti ovat raskaita ja hankaloita kuljettaa, mutta taas toisekseen ollaan ilman niitä hukassa raakalaismaassa. Ostin siis 15,000 patruunia revolvereitani varten, 15,000 pyssyjäni ja tussareitani varten, ja tarpeeksi asti lyijyä valaakseni vielä lisäksi 20,000; 1,000 naulaa erikokoisia haulia, 50,000 nallihattua, 400 naulaa hienoa ruutia, ja 200 naulaa karkeampaa henkivartijoita varten, sekä annettavaksi koto-peräisille ruhtinaille, jotka semmoisen lahjan ylen korkealle arvaavat.

Nyt seurasivat tieteelliset, tehtäviini tarkastuksiin niin tähdelliset kapineet; varustin siis itseni runsaalla varalla niitakin, katsoen että kaikki oli parasta laatua ja että löytyi useita kappaleita kutakin lajia, niin että, jos vahinko tapahtuisi, aina olisi hukkautuneiden sijaan toista ottaa. Muun muassa hankin viisi kelloa, joista neljä olivat erittäin matkustusta varten tilatut; yhden vankan sähköis-maneittisen laitoksen; lämpömittareita, sateenmittareita, kauko- suurennus-lasia y. m. Näihin tuli 18 laatikkoa, jotka sisälsivät valokuvaamis-laitoksia ja kaikkea mitä tarvittiin 10,000:n valokuvan ottamiseen. Ainoastaan näiden kuljetukseen vaadittiin 18 miestä.

Jos nyt otetaan kaikki nämä lukuun, ynnä tuhannet muut kalut ja kapineet, joita tulisi pitkäksi luetella, niinkuin kynttilät, tulitikut, lanka, neulat, sakset, lamp-puihin tarvittava väkiviina y. m. y. m. — niin on ymmärrettävä kuinka paljon aikaa, huolta ja rahaa vaadittiin ennenkun kaikki saatiin järjestetyksi, sisään pakatuksi ja laivaan saatetuksi. Enkä kumminkaan vielä ole virkkanut sanaakaan kaikista lahjoista, joita muassani vein osaksi kiitollisuuden osoitteiksi vanhoille ystäville, osaksi hankkiakseni itselleni uusia liittolaisia. Edellisiin kuuluivat vieraanvaraisuutta minulle osoittaneet ruhtinaat ja entiset rakkaat jahtitoverini Aboko, Fasiko, Niamkala, Malaouen, Querlaouen, Gamba, Quengueza, Ranpano, Rikimongani ja Bakalai-ruhtinas Obindji. Yli kaksi kuukautta olin Londonissa verka-, rauta ja rihkama-kauppiasten luona hankkimassa kaikkia tarvittavia.

Ostinpa yli 5,000 naulaa erivärisiä ja kokoisia lasihelmiä, monta sataa kappaletta pumpulivaatetta, muutamia kappaleita silkkivaatetta, takkia, liiviä, pai-

toja, 2,000 *punaista villamyssyä*, muutamia sateenvarjoja, viiloja, puukkoja, soittokelloja, tulirautoja, piitä, peiliä, kahveleita, moniaita mustia kasvi-hattuja, jotka aioin ruhtinaille merenrannalla, olki-hattuja y. m. Sitte vielä ostin maan-asukkaita hämmästyttääkseni, useita pelitoosia, maneittia y. m.

Ainoastaan tuloilla „*Seikkailuksia keski-Afrikassa*“ nimisestä kirjastani sekä myömällä gorilla-, lintu- ja eläin-kokoelmani kykenin lähtemään tälle uudelle retkelle — ei ole näetsen yksikään tieteellinen seura niin paljon kun yhdellä dollarilla kannattanut matkustuksiani ja löytöretkiäni. Mutta iloinen olin kun sain uhrata osan omaisuuttani tieteen palveluksessa. Soisin vaan että olisin voinut tehdä vieläkin enemmän; luulen kumminkin tehneeni paraani minkä olen voinut, ja sen enempää ei käy kenenkään sanominen. Useita vuosia oli kulunut ensimmäisestä matkustuksestani; molemmat vanhempani olivat kuolleet, minä olin omissa valloissani ja yksinäni maailmassa, enkä luullut taitavani mihinkään parempaan ryhtyä kuin uuteen löytöretkeen.

Elokuun 5 päivänä lähdimme Londonista. En tahdo väsyttää lukijoitani tämän merimatkan kertomuksella. Päivät kuluivat hiljaisesti ja suloisesti Mentorissa; kuukauden lopulla emme olleet kaukana Ravun käännepiiristä, ja Lokakuun 9 päivänä sanoi kapteeni Vardon, että seuraavana päivänä uskottavasti tulisimme maiden näkyviin.

II.

Perille tulo. Vanhat ystävät nähdään jälleen.

Varhain aamulla kuulin isosta mastosta tuon tervetulleen huudon: „Maa! Maa!“ Kaksi tuntia myöhemmin taisin kannelta eroittaa Commi-maan lakean rannikon, ja lähetessämme näimme yhä selvemmin peljättävän tyrskyn valkeana vaahtona kuohuvan rantaa vasten ja kuulimme raivoisten aaltojen lohinan. Maa oli niin yksimuotoista ettemme oikein voineet saada selkoa missä olimmekaan; sen vaan tiesimme että olimme eteläpuolella Cap Lopez'ia, eikä kaukana siitä. Minua vaan kummastutti etten voinut eroittaa Fernan Vaz'in eli Commi-joen suuta.

Aallot olivat niin ankarat että maan-asukkaita ei päässyt laivaan. Illan puoleen pysähdyimme ja käärimme purjeet, ja kohta sen tehtyä laskettiin ankkuriin.

Aamulla purjehdimme pitkin rannikkoa eteläistä suuntaa, ja vähän ajan perästä näimme kanootin *) tulevan tyrskyn kautta; se läheni, ja neekerit huutivat Englannin kielellä: „Päästäkää ankkuri! — Paljon elehvantinluuta, paljon kaikkea; lastatkaa laiva!“

Näiltä kuulimme että olimme tulleet sivu Fernan Vaz-virran ja purjehtineet kovin pitkälle etelään päin. Kentiesi joku teistä muistaa, että kirjassani Gorillamaasta olen selittänyt tämän virran ja muistuttanut, että sen mereltä käy eroittaminen ainoastaan sen suulla olevasta väkevästä tyrskystä ja siellä laukuilevista suurista vesilintuparvista sekä eräästä pitkästä, valkoisesta hieta-särkästä, joka on sen vasemmalla rannalla.

*) Kanooti on vene, tehty yhdestä ainoasta puun-run-gosta. Suom. Muist.

Joen suuta taas lähetessämme näimme kaksi kanoottia lähtevän rannasta ja laskevan laivaa kohti. Niiden tultua tarpeeksi likelle, keksin ensimmäiseksi isoksi ilokseni ystäväni Adjouatongan, erään Adjiena-kansalahon ruhtinaan, jonka kylät ovat pitkin jokivartta. Hän kiipesi laivan kuvetta ylös, pudisti kättä kapteinin kanssa, ja läheni sitte tervehtimään minuakin. Minä olin tahallani pysynyt hiljaa ja ääneti; mutta kun nyt nostin hattuani, jonka olin vetäissyt alas otsalle, niin että se puoleksi peitti kasvojani, ja käännuin hänen puoleensa, astahti hän taapäin hämmästyneenä ja puhkesi omalla kielellään sanomaan: „Oletko Chally vai henkensäkö? — Me kuulumme sinun kuolleen. Tulet kentiesi kuolleiden maasta? — vai pettävätkö silmäni minun, ja onko minusta tullut kende (mielipuoli)?“

Minä vakuutin häntä että elin, ja etten ollut mikään muu kuin Chally, hänen vanha ystävänsä ja toverinsa; jonka perästä tämä kunnon mies, ilosta huutaen hyökkäsi luokseni, sulki minut syliinsä ja likisti minua rasvaista rintaansa vasten niin kauan ja niin lujasti, että milten olisi suonut hänen ystävyyttänsä hiukan vähemmin innokkaaksi.

Sillä aikaa läheni se toinen vene, ja minä velvoitin Adjouatongan olemaan vaiti. Ilokseni näin että miehet olivat miltei kaikki väkeä vanhasta uutis-asunnostani, rakkaasta, unhottumattomasta afrikalaisesta Washingtonista — Ranpano kuninkaan veljenpoika Sholomba, asiapoikani Macondai, ja entiset soutajani Kombé, Ratenou, Oshimpo ja monta muuta. Tuskin maltoin olla heitä nimeltä huutamatta; mutta katsoin paremmaksi pysyä vaiti, nähdäkseni tunsivatko minua.

Muutamissa silmänräpäyksissä he olivat kannella, ja tuskin olivat minun havainneet ennenkun hurja ilon ulvina kuului. „Valkoinen miehemme on tullut takaisin! Chally! Chally!“ — He kähertyivät ympärilleni ja minä olin tulla palasiksi kiskotuksi; niin intoiset olivat heidän ystävyytensä osoitukset. Nämä kunnon pojat eivät olleet unhottaneet ystäväänsä, valkoista miestä, joka ei milloinkaan tehnyt heille vääryyttä. Heidän riemunsa oli sanomaton ja pääsi valloilleen monella kummallisella tavalla. Kapteini Vardon katseli tätä näytelmää teeskentelemättömällä hämmästyksellä, ja minä turhaan koetin keksiä jotakin järjestystä siinä pitkässä ja sekavassa kuvailuksessa kaikesta mitä nelivuotisen poissa-oloni aikana oli tapahtunut, jolla mustat ystäväni kokivat toisiltaan ääntä vallata.

Mielten ennätettyä vähän asettua oli aika ajatella miten moninaisten tavaraini kanssa maalle pääsisin. Aallot kävivät yhä edelleen niin ankarasti että se oli valtan vaikeata. Ensistäkin päätin etten panisi mitään lastista altiiksi ennen kun meri tyyntyisi ja astuin sentähden yksinäni Adjouatongan kanootiin, joka oli parempi. Äärettömäin riemuhuutoin ohella soudimme rantaa kohti — ainoastaan Adjouatonga näytti levottomalta lähetesämme tyrskyä, mutta onnistui toki taitavalla kädellä ohjaamaan heikon aluksensa ryöppyvän vaahdon kautta erään mahdottoman ison aallon nenätse, jonka perästä rannalla odottavat maan-asukkaat hyökkäsivät veteen ja vetivät veneen maalle.

Vielä kerran seisoin Afrikan maalla. Väestö tunsu minun hetikohta, ja muutamissa silmänräpäyksissä vietiin minä riemusaatolla, useiden satain neekerien keskellä, jotka kaikki taussivat ja ilosta kiljuivat, kannak-

sen yli joen rannalle, jossa oli kanootia odottamassa viädäksensä meidät Washingtoniin ja vanhan Ranpano kuninkaan luokse. Minä astuin erääsen niistä ja toiset tulivat jälessä, väkijoukon saattamana airojen loisketta ja laulaessa: „valkoinen miehemme on täällä! Valkoinen miehemme on täällä! — Hän on tullut takaisin! — Emme koskaan varastaneet valkoiselta mieheltämme, ja sen-tähden tuli hän takaisin!“

Näin kulkiessamme jokea ylöspäin katselin uteliaasti ympärilleni. Maa oli melkoisesti muuttunut poissa-oloni aikana; meri oli holvannut pitkiä matkoja rannikkoja pois ja ajanut hietaa toisille paikoille; vedenpaisumukset olivat hävittäneet rantoja, ja useista kylistä olivat asukkaat paenneet. Moni vähäinen saari, jolla ennen olin metsästellyt, oli kadonnut, ja vesilintuparvet, jotka laukailivat joen suulla, eivät olleet niin lukuisat kuin ennen. Yhtä hyvin tunsin entiset rannat, mangrove-puut veden äärellä; lauma virtahevoisia piehtaroi mudassa, nälöleen kun pahkaiset, ruskean harmaat puun rungot; pitkä-säärisiä kurkia kahlaili ruovokossa, komea pelikaani uiskenteli majesteetillisesti lehtien suojassa, haidara seisoi saalistaan vaanien, ja valkeita suorsia ja vesilintuja pyrähteli ylös lähetessämme. Minä tunsin itseni vanhoilta muistoiltani voitetuksi, enkä kyennyt saanaakaan virkkaamaan. Kuinka monta onnellista päivää enkö ollut säällä viettänyt! — Nyt lähenimme vanhaa uutis-asuntoani Vashingtonia — vielä käännös joessa ja me olimme maallenousupaikan kohdalla.

Mutta täällä kohtasi minua surullinen näky. Kaikki majat olivat hävitetyt; ainoastaan muutamat lahonneet paalut ja bamburuovot osoittivat missä oma iso huoneeni oli seisonut. Ne neljä puuta, joiden väliin huone oli ol-

lut rakennettuna, olivat vielä paikoillaan, terveinä ja rehevinä, mutta kaikki muu oli pelkkää häviötä, ja siitä muinoin kukoistavasta kylästä ei näkynyt merkkiäkään. Väestö herkesi laulamasta, ja heidän kasvonsa synkistyivät. Minä huomasin että joku onnettomuus oli tapahtunut.

„Missä on ystäväni Rikimongani, jonka huostaan uskoin uutis-asuntoni Washingtonin?“ kysyin miehiltä.

„Kuollut, kuollut“, he vastasivat. „Kansa kadehti Rikimongania sen-tähden että Chally rakasti häntä ja lahjoitti hänelle uutis-asunnon; ne noituivat hänen ja sen-tähden hän kuoli.“

„Älkää laskeko tässä maalle“, sanoi Sholomba, „Chally, älä rakenna tähän; maa on noiduttu, ei kukaan uskalla tulla tänne; kaikki jotka täällä asuvat kuolevat — täällä on noituutta.“

Jopa taas tunsin olevani raakalaisten taika-uskoisessa maassa. Asiain näin ollessa taas asuttua tälle paikalle, tiesin mahdottomaksi — ei voi mikään voittaa sitä kauhistusta millä maan-asukkaat katselevat paikkaa, jonka luulevat noidutuksi. Päätin siis perustaa uuden kotini ylemmä jokivartta.

Saavuttuamme Ranpanon kylään kuulimme tämän yksinvaltiaan olevan poissa eräällä sotaretkellä Ogobai-virrälle. Minä lähetin heti sanansaattajia ilmoittamaan hänelle tuloani, ja näin levisi uutinen Challyn paluusta ennen pitkää yli koko tienoon. Väestö virtasi luokseni kaikista ympärillä olevista kylistä, tervehtimään vanhaa ystävänsä ja katsomaan mitä hän ehkä olis heille muusaan tuonut. Monet tutut kasvot näin jälleen; moni hyvänsuuntainen mummo tuli sanomaan minulle kuinka iloinen hän oli näkemästään minut jälleen, ja pojat ja

tytöt, jotka olivat kasvaneet isoiksi viime näkemästani tarjousivat minua palvelemaan. Usealla oli lahjojakin, hedelmiä ja ruokaa, minulle muassaan. Minua ihastutti nähdä sitä hyväntahtoisuutta, millä nämä hyväsydämiset lapselliset ihmiset vielä muistivat minua. Minä olin aina ahkeroinut kohdella heitä ystävyydellä ja oikeudella, ja sen-tähden he pitivät minusta. Minä tiesin heidän kaikkein suovan minulle hyvää, ja niin metsäläisiä kun olivatkin, minä yhtä hyvin tunsin turvatuksi ja vaarattomaksi heidän keskellensä.

Päivällä sinne tuloni jälkeen lähetin Sholomban ja muutamia muita luotettavia soutajia kanootilla ylös päin jokea. Jos joku lukijoistani tuntee entiset seikkailukseni tässä maassa, hän epäilemättä arvaa minne lähetin kanootin — Quenguezan, rakkaan vanhan ystäväni luokse. Minä ikävöin nähdäkseni hänen rehelliset vanhat kasvonsa, ja olin tuonut koko joukon lahjoja hänelle, näyttääkseni etten ollut häntä unhottanut valkoisten miesten maassa. Minulla oli niinkään lahjoja usealle hänen väestänsä — hänen pojilleen, veljenpojille ja veljentyttä-rille. Eivätkä olleet hänen vanhat uskolliset orjansa-kaan unhotetut.

Kaikista kylistä lähetettiin nyt kanooteja tuomaan kalujani maahan, ja majoja niiden säilyttämiseksi — ei nyt muuta puuttunut kun ruveta lastia purkamaan. Siispä lähdin Lokakuun 14 päivänä taas laivaan. Kapteini Vardon sanoi olleensa suuresti huolissaan vakuuteni suhteen, hän kun ei tuntenut tätä jylhää ja asumatonta rannikkoa, sekä pelänneensä että maan asukkaat olivat minun tappaneet, kun minua niin pitkään aikaan ei näkynyt. Minä vakuutin häntä ettei vaaraa ollut olemasakaan, että väestö rakasti minua, ja että taisin tehdä

mitä tahdoin heidän kanssansa, miten hän itse kohta oli näkevä, ja että, vaikka useat arkuista olivat aukaistavat ja pikku-kapineet irralleen veneisin pantavat, ei ai-noatakaan varkausta tulisi tapahtumaan.

Sen mukaan kun hän tunsi neekerit hän näytti vähän epäilevän näitä vakuutuksiani — mutta aika osoitti että olin oikeassa.

III.

Onnettomuuden tapaus ja eräs vanha ystävä.

Seuraavana aamuna, päivän koittaissa, tuli kanootia laivan luokse viemään kapineitani maalle. Miehet toivat sen tiedon että kuningas Ranpano oli tullut ja odotti minua rannalla.

Kalliimmat kapineeni pantiin kanooteihin, ja kun kaikki oli valmiina, päätti kapteini lähteä mukaani, jonka tähden astuimme isompaan kanootiin, johon niinkään kaikki tieteelliset kapineeni, matka-apteekki, muutamia paraita pyssyjäni, ajanmittarini, viisi isoa pelitoosaa y. m. olivat ladottuna. Laivaväki antoi minulle kolme hurrahuutoa jäähyvästiksi, ja me lähdimme matkaan.

Kovaksi onneksi tuuli kiihtyi samassa, ja lähetesämme tyrskyä soutajat näyttivät rupeavan enemmän ja enemmän hätäilemään. Aaltojen pauhina oli hirvittävä, ja valkoinen vaahto sähisi tuhoa ennustavasti. Yhtähyvin näimme kahden muun kanootin, jotka olivat edellä meitä, pääsevän onnellisesti tämän vaarallisen paikan kautta siten, että osaavasti käyttivät hyväkseen erästä

isoa, sisäänpäin vyörähtävää aaltoa — silmänräpäykseksi he katosivat silmistämme, mutta sukelsivat heti taas ylös, ja me näimme väestön maalla hyökkäävän veteen heitä kuivalle vetämään. Raju riemuhuuto kuului pauhaavan aaltojen yli, sanoen meille, että olivat pelastuneet.

Nyt oli meidän vuoromme ja miehet ponnistelivat airoilla, pitäen aaltoja tarkalla vaarilla. Tavallisesti tulee kuusi aaltoa perätysten, jonka perästä seuraa hetkisen tyven — ja silloin vaaditaan varovaisuutta. „Valmiina! — soutakaa!“ huusi Oshimbo, joka piti perää. Miehet ponnistivat viimeisistä voimistaan, ja me vietiin tyrskyä kohti hiljaa paisuvan aallon nenällä — jo onnitelimme itseämme vaaran välttäneiksi kun aallon voima näytti yltyvän — se kohosi kohoamistaan, me tunsimme itsemme salaman nopeudella pois temmatuiksi, ja hirvittävä voima lennätti meidät keskelle kuohuvaa tyrskyä, niin että näkö ja kuulo meiltä katosivat.

Vähän toinnuttuamme havaitsimme veneen osaksi olevan vedellä täytetyn ja nyt kyljellään altoja vasten. Kovimmalla ponnistuksella onnistui meidän se kääntää, mutta samassa silmänräpäyksessä näimme erään lähenevän jättiläis-aallon, kaikkia edellisiä suuremman, meitä uhkaavan. Se läheni lähenemistään — muutamain sekuntien tuskallinen mielen jännitys, ja tuo suunnaton aalto puhkesi heikon kanootimme päälle, niin että tämä silmänräpäyksessä kaatui ja me suistuimme kuohuvaan veteen.

Puoleksi pyörryksissä tulin taas vedenpinnalle. Meri yltympärinsä oli kuin kiehuva pata, ja me viskattiin sinne ja tänne, ollen vaarassa milloin läikähtyä päälle syökseviin aaltoihin, milloin kalliota vasten ruhjoutua. Jo tunsin uupuneeni ja olevani vajoamaisillani — vielä silmän-

räpäys, ja me olisimme hukkuneet. Mutta uskolliset neekerini tulivat minulle avuksi. „Valkoinen miehemme! — Auttakaa valkoista miestämme!“ kuulin heidän huu- tavan, ja kohta oli useita heistä ympärilläni pitämässä minua veden päällä ja irrottamassa minua hankaloista vaatteistani, jotka painoivat minua pohjaan. Itse he uivat kuin kalat, ja ainoastaan sitä asianhaaraa saan kiittää pelastuksestani.

„Missä kapteeni on, auttakaa kapteenia!“ sain toki sanotuksi — ja hyväänpä aikaan sainkin, sillä hän oli juuri uppoamaisillaan, kun pari miestä sai hänen kiinni.

Viimein onnistuimme saamaan kaatuneen kanootin käsiimme, josta pidimme kiinni epätoivon voimilla.

Vene toisensa perään oli sillä aikaa koettanut lähteä rannasta pelastamaan meitä, mutta toinen toisensa perään kaatui raivoisiin laineisiin. Vihdoin onnistui muutamain taitavain soutajain päästä luoksemme; me vedettiin puolikuolluksissa kanoottiin, ja muutamassa silmänräpäyksessä olimme maalla, jossa mielenkuohuinen väkijoukko heti kohta piiritti meidät huimalla kiljunalla ja riemuhuudoilla. Miehet kantoivat minua käsissään, ja naiset tanssivat ympärillämme ja kiljuivat: „Meri tahtoi syödä valkoisen miehemme, meri tahtoi syödä valkoisen miehemme.“

Hälisevä joukko vei meidät eräisen pienoiseen, vähän matkan päässä rannasta olevaan metsikköön, jossa iso valkea oli viritettynä ja jossa tapasin en vähempää kuin hyvän ystäväni, kuningas Ranpanon itsensä, korkeudessaan kentälle kyyristyneenä, pieni henki- ja huone-epäjumala edessänsä, ja koko ruumiilleen vapisevana.

„Ranpano“, sanoin minä, „jos joku olis sanonut ettet pidä minusta, niin olisin vastannut että valhettelee! — mutta täällä vaan istut ja lämmittelet sillä aikaa kun kaikki muut tekevät työtä pelastaaksensa minua hukku-masta. Itse kuningatarkin oli siellä, ja sinä istut täällä. Sitäpä en olisi sinusta uskonut, Ranpano!“

„Ei, Chally, Chally!“ sanoi Ranpano, „Challyni ei tarvinnut veteen kuolla — mitä merellä oli Challyni kanssa tekemistä? — Täällä istuin, en lämmitelläkseni, vaan puhellakseni kuvajumalani kanssa sinusta. „Auta Challyni, sanoin minä, auta häntä; isäni hengen kautta vannotan sinua karkoittamaan haikalat Challyn luota“ — ja kuitenkin saatat sanoa etten sinua ole ajatellut? — Mutta“, lisäsi hän julman kovalla äänellä, kavahtaen seisalleen, „kyllä tiedän kuka tämän sai aikaan; täällä on kateellisia ihmisiä, jotka suovat minulle pahaa. Kyllä tiedän kuka on lähettänyt erään *Aniemban* (noidan) venettä kumoon paiskaamaan; mutta jumalani on väkevämpi heitä.“

Minä olin niin väsynyt ja pahoin voipa, ja samalla kiitin Jumalata niin hartaasti pelastuksestamme, että vasta jälemin aloin ajatella mitä mahdottomia vahinkoja olin kärsinyt. Kaikki kalliit kapineeni, pyssyni, kelloni, matka-apteekini — kaikki olivat meren pohjalla. Se oli kova puusti, ja sinä iltana olin tuiki pahoilla mielin; sitä ei käy kieltäminen. Eipä olekaan aina niin helppo kantaa miehen tavoin onnettomuutta tahi uskoa että kaikki tapahtuu hyväksemme. Kuitenkin koetin tällä ajatuksella lohduttaa itseäni, ja ennen levolle mentyäni olin päättänyt mikä oli tehtävänä. Mitäpä autoikaan surra korjaamattomia. Minun oli nyt koetettava saada niin pian kuin mahdollista kirje lähetetyksi Fernando Po saa-

relle, josta posti kulkee Englantiin. Tämä kirje oli lähetettävä pankkiirihuoneelle Baring ja kumpp., ja minä aioin pyytää heitä lähettämään minulle uuden laivan kaiken kanssa mitä tarvittiin.

Mutta yöllä, maatessani väsymyksestä unetonna kovalla vuoteellani, en voinutkaan olla surumielin ajattelematta sitä suurta vahinkoa minkä olin kärsinyt. Suuri rahasumma ei ollut ainoa mikä oli menneenä — vielä enemmän pakoitti mieltäni se ajan hukka mikä tämän onnettomuuden tähden tuli välttämättömäksi. Useita viikkoja minun nyt täytyi toimetonna viipyä tällä autiolla rannikolla, kunnes alus ennättäisi saapua niiden kabinien kanssa, joiden puutteessa en voinut matkalle lähteä.

Nämä tuskalliset ajatukset pitivät minua valveilla, ja minä käännähtelin levottomana kyljeltä toiselle, turhaan etsien lepoa, kun yhtäkkiä kuulin maan asukasten sarvensoiton joelta. Kohta kuulin myöskin airon molskinan ja taisin erottaa soutajain laulammat sanat. Yhä selvemmin kuulin: „Quengueza, kuninkaamme, tulee tervehtimään ystäväänsä Challya — Challya — joka on palannut valkoisten miesten maasta!“

Tuota pikaa olivat kaikki synkeät ajatukset ja kaikki väsymys unhotuksissa. Minä aukaisin oven — kenenkänä näinkään siellä ulkona jos en kuningas Quenguezan, tämän kunnian arvoisen ruhtinaan, joka hiljaisena ja liikkumattomana kuin musta vartalokuva seisoi majani ulkopuolella. Hän levitti kätensä nähtyään minun, ja me syleilimme toisiamme sanaakaan virkkäämatta. Vasta muutamain silmänräpäysten perästä sanoi hän: „Cally, jos et olisi herännyt, olisin koko yön viipynyt ovesi ulkopuolella. En voinut nukkua ennenkuin

sinun näkisin. Et tiedä kuinka usein olen sinua ajatellut, ja kuinka olen väelleni sanonut: „Kyllä Chally tulee takaisin.“ Mutta kun Sholomba tuli sanomaan että olit pannut minua käskemään, niin enpä voinutkaan uskoa sitä. Ei, Sholomba, sanoin minä, neljä sade-aikaa on mennyt, eikä yhtään Challya ole tullut Chally on kuollut; ei hän enään tulekaan mustain miesten maahan.“

„Mutta tässä olen“, sanoin minä, „ja Chally ei uuhottanut ystävänsä Quenguezaa valkoisten miesten maassa; ja“ — kuiskin minä hänelle korvaan — „hänellä on muassaan sinulle monta kaunista kalua, jommoisia et ole ennen nähnytkään, ja joita ei kenellään mustalla miehellä vielä ole ollut paitsi nyt sinulla.

Sitte käski vanha ruhtinas väkensä ulkoutua, ja minä sytytin soiton vähäisessä majassani. Minä istuin sänkyyn, ja Quengueza pienelle jakkaralle sen viereen; minä täytin hänen piippunsa hyvällä tupakalla, ja me haastelimme sitte pitkään. Minä kerroin hänelle että olin käynyt useissa eri maissa sittekun viimeksi näimme toisemme, ja että olin kertonut hänestä monelle valkoiselle miehelle; että olin sanonut heille kuinka hyvä hän aina oli ollut minulle, ja ettei väkensä koskaan ollut minulta varastanut — ja että useat valkoiset miehet ja naiset, pojat ja tytöt, olivat lähettäneet hänelle lahjoja muassani. Viimeksi sanoin aikovani lähteä uudelle retkelle sisämaihin ja että toivoin pääseväni edemmä kuin missä ennen olin käynyt.

Nyt nousi tämä uljas vanha soturi seisalleen ja sanoi: „Chally, kyläni on sinun; metsäni ja orjani ovat sinun, kaikki naiset ja tytöt kylässäni ovat sinun; minulla ei olekaan omaa tahtoa kun sinä olet luonani. Ja kun sanot: „Minä tahdon mennä pois, kauas pois,

sinne missä ei kukaan ole käynyt“, niin olen auttava sinua menemään, vaikka sydämeni on murheissaan, että jätät minun.

Kuulin että Quengueza äskettäin oli menettänyt veljensä, jonka jälkeen hän oli tullut kuninkaaksi, ja jonka nimen hän, maan tavan mukaan, oli ottanut. Nimensä oli sitä ennen ollut Ratenou Kombé Quengueza, ja nyt oli hän hautaansa asti, kuninkaallisen arvonsa kanssa, kantava *Oganda*'n nimeä.

„Työlääksi käy minulle, ystävä Quengueza“, sanoin minä, „kutsua sinua Ogandaksi, sillä nimi, josta olen oppinut pitämään, on Quengueza.“

„Kutsu minua Quenguezaksi, Chally“, sanoi hän; ja lähtiessäni majastani lisäsi hän: „mutta älä sano kellekään että sinulla on niin monta kallista kalua minulle; sillä jos ihmiset tietäisivät sinun antavan minulle niin paljon, he kävisivät kateellisiksi ja noituisivat minun niin että kuolisin.“

Niinpä havaitsin että tämä suuri soturi, lähisten kansakuntain kauhu, oli yhtä taika-uskoinen kuin ainakin.

VI.

Lahjoja ja vasta-lahjoja. Rabolon Monda.

Päivällä jälkeen Quenguezan sinne tultua ilma melkoisesti asettui, niin että voitiin vaaratta ruveta jällellä olevia kalujani laivasta kuljettamaan. Välttämätöntä oli kiirehtiä laivan purkamista niin paljon kuin mahdollista,

kun kuun vaihe oli muutamain päivän perästä eikä käynyt odottaminen tätä kaunista ilmaa kauan kestäväksi. Seitsemän isoa kanoottia kulki ehtimiseen aluksen ja rannan väliä, ja lastit tyhjennettiin hetikohta ja kannettiin kannaksen yli joelle, jossa toisia kanoottia oli odottamassa viedäkseen niitä uuteen uutis-asuntooni.

Neljä päivää ahkerasti työtä tehtyä koko lasti oli maalla, ja minä hengitin helpommasti. Ennen saman päivän kuluttua tuuli taas kiihtyi, ja vielä parina päivänä oli meri niin kuohuksissa, ettei kukaan ilman vaaratta uskaltanut tyrskyyn lastatulla veneellä.

Ei ainoatakaan pikku-kalua ollut poissa. Kapteini Vardon oli suuresti kummissaan. „Olenhan sanonut että Commi-poikani eivät varasta“, sanoin minä. Vaikeus oli siinä miten kaikki oli katon alle saatava. Kalut olivat useissa eri majoissa säilytettävät, eikä ainoassakaan ovesa ollut lukon tapaistakaan. Mutta tiesinpä ettei missään kaupungissa koko maailmassa taittu näitä kalliita ja houkuttelevia kaluja jättää niin vartioimatta kuin täällä, tässä villissä ja sivistymättömässä yhteiskunnassa.

Kun kaikki vihdoon onnellisesti ja hyvästi oli katon alla, ja järjestyksessä, luulin ajan olevan ruveta jakelemaan tuomiani lahjoja. Tahdon vaan mainita mitä annoin Quenguezalle, antaakseni käsityksen lahjain laadusta, joista useat olivat juuri minun varalleni valmistetut, siihen laatuun kun tiesin niiden mustille ystäväilleni paraiten kelpaavan.

Eräänä iltapäivänä käskin siis Quenguezan luokseni, kaikkein muiden päivällis-untansa nukkuessa. Hän tuli etevimpäin miestensä, veljensä poikain ja vaimoinsa kanssa; sillä majasteetin semmoisen kuin Quenguezan ei

sovi yksinään ulkona näyttäytä; hänellä pitää olla seurue — niin komeus vaatii. Quengueza oli muuten arvonsa kannatuksesta hyvin huolellinen, mutta tällä kertaa kunniavartijansa silminnähävästi olivat hänelle haitaksi; hän ei tahtonut että kukaan näkisi mitä annoin hänelle, mutta eipä rohjennut itse lähettää heitä pois, ettei muka soveliaisuutta rikkoisi ja epäluuloja nostaisi. Siispä kuiskasi minulle: „Chally, laske nuo miehet menemään; meidän on paras olla yksinämme, sinun ja minun.“ Minä noudatin hänen tahtonsa, vartiakunta laskettiin vähäksi ajaksi menemään, ja me menimme yhdessä majaani. Quengueza sulki oven varovasti ja tutki tarkoin kaikki raot, tullaksensa visseytetyksi ettei syrjäisiä kuuli-joita ollut lähellä. Sitte hän istui odottamaan mitä tulisi.

Minä aukaisin erään arkun, täynnä hänelle aiotuita lahjoja. Ensimmäinen, minkä otin esiin ja levitin hänen selälleen lennähtävien silmäinsä eteen, oli eräs mahdotto-man pitkä univormu-takki, jommoisia kirkonvartijat Englannissa pitävät. Tämän loistoteoksen olin asian alkain teettänyt Quenguezan pitkää vartta varten — hän oli yli kuuden jalkamitan pitkä — ja se loisti mitä herttaisimmilla väreillä se oli taivaan-sinervä, rusevilla pauloilla ja hipsuilla sekä tulipunaisella vuorilla varustettu. Keltapunainen plyysi-liivi, isoilla kiiltonapeilla teki tämän kuninkaallisen puvun täydelliseksi. Mitä housuihin tulee, niin ne olivat puin, jota Quengueza ei oikein tiennyt arvossa pitää; enkä siis niitä antanutkaan.

Sittekun Quengueza, tyytyväisyyttänsä iloisesti ilmaisten, oli ottanut tämän loistavan puvun päällensä, ojensin hänelle suunnattoman suuren, isolla kullatulla ponnella varustetun rumpumajuuri-sauvan. Tämän näh-

tyänsä hän oikaisi itsensä ja tahtoi katsoa peiliin. Pidin peiliä hänen edessään, ja hän katseli itseään teeskentelemättömällä tyytyväisyydellä. Sitte otin esiin niinsanotun *chapeau claque'n*, joka tietysti oli litteänä, mutta joka, ponninta painettuani, muuttui komeaksi hatuksi, hänen majesteetinsä sanomattomaksi hämmästykseksi, mikä kohta, koristettuani hänen päänsä tällä verrattomalla taideteoksella, muuttui ihastukseksi. Uljaana kuin joku jumala käveli hän muutamia minuuttia edes ja takaisin majassa; sitte otti hän huolellisesti vaatteet päältänsä, laski ne jälleen arkkuun, ja alkoi muita antimia katsella. Niissä oli:

- 6 kappaletta loisto-väristä silkki-vaatetta,
- 100 kappaletta painettua kalikoa,
- 6 hopealusikkaa, veistä ja kahvelia,
- 1 hopea-pikari,
- 1 komeasti kuosistettu punainen, sininen ja keltainen silkkinen sateen-varjo,
- 1 vaskikattila,
- 50 isoa kupari-laakaa,
- 50 rauta-pataa,
- 50 pyssyä,
- 50 ruuti-nelikkoa,
- 25 pesu-maljaa,
- 12 tusinaa talterikkia,
- 6 tusinaa lasia,
- 300 naulaa lasi-helmiä, kaiken värisiä ja kokoisia,
- 50 puulatikkaa,
- 200 paria korvarenkaita hänen vaimoilleen.

Koko joukko arkkuja, täynnä pikku-kalua: taskupeiliä, viiloja, puukkoja y. m.

Arkku, täynnä kauniita lahjoja muutamilta ystäviltäni.

Arkut ja laatikot häntä erittäin ihastuttivat, koska kuninkaan rikkaus oikeastaan arvostellaan arkkuin mukaan, jotka tietysti kaikki *luullaan* olevan kalliita kaluja täynnä.

Näytettyäni hänelle kaikki nämä pidin puheen ja sanoin: „Quengueza, Challylla on sydän, ja sydän joka rakastaa sinua. Ollessaan tätä ennen täällä hän oli köyhä, eikä ollut hänellä mitään sinulle antaa; mutta yhtä hyvin olit hänelle ystävällinen. Nyt on hän rikas ja lahjoittaa sinulle kaikki nämä — sillä Chally rakastaa sinua.“

Nähdessään kaiken tämän rikkauden vanhus vähällä oli mennä äänettömäksi, niin että kotvaan aikaan ei saanut sanaakaan suustansa. Jo viimein sanoi hän: „Chally, jos rakastat minua, niin älä sano kellekään että olet antanut minulle näin paljon; he varmaankin noituisivat minun.“

Minä lupasin olla vaiti; ja vähän ajan perästä meni hän tiehensä. Väkijoukko tunkeili hänen ympärillään odottaen saavansa kuulla mitä oli saanut ystävältään Challylta. Minun täytyi naurahdella kuullessani hänen huutavan niin paljon kuin jaksoi:

„Ystäväni Chally on vaan suuri jaarittelija; ei hän ole antanut minulle mitään.“ Samalla silmäsi puoleeni rukoilevan tavoin ikäänkuin sanoaksensa: „Pidä Jumalan tähden suusi kiini!“ Mutta väestö tunsu minun paremmin, ja naurahteli salaa, hyvin tuntien rakastetun vanhan ruhtinaansa heikkoudet.

Myös annoin lahjoja vanhalle Ranpano kuninkaalle. ruhtinoille, jotka olivat tulleet minua tervehtimään, hei-

dän vaimoilleen ja kaikille vanhoille ystävilleni; ja sitte palasi kukin kotiinsa. Mutta ennen ruhtinasten meistä erottua pidimme suuren neuvottelun, jossa suostuivat lastaamaan kapteini Vardonin aluksen maan tuotteilla — elehvantin luulla, vahalla, jaloilla puu-lajeilla ja kautsulla.

Samana yönä jona Quengueza lähti matkaan siirtivät hänen uskolliset orjansa suurimmassa hiljaisuudessa antamani lahjat majastani hänen isoon kanootiinsa, ja sen tehtyä lähtivät päivän koitolla matkalle. Quengueza oli kuoleman rangaistuksen uhalla kieltänyt jokaista mainitsemasta sanaakaan tästä asiasta.

Nyt aloin todella miettiä uutis-asuntoani. Maan-asukasten taika-uskoisen pelvon vuoksi entisen Washingtonin suhteen oli mahdotonta sinne rakentaa; mutta ei kaukana siitä löysin soveliaan paikan, joka oli minusta hyvin mieleen. Mutta juuri sillä paikalla oli kovaksi onneksi jo vähäinen kylä, jonka ruhtinaana oli Rabolo niminen mies. Ainoa keino oli saada hänet siirtymään ja minun onnistuikin ostaa koko kylä muutamilla pysyillä, muutamilla ruutinelikoilla, yhdellä kuparikattilalla, muutamilla sornuksilla ja rautäkangeilla, ja kahdella tahi kolmella karttuunikappaleella. Väestö otti majansa mukaansa, ja minä ryhdyin heti työhön. Quenguezan miehet auttoivat minua tehokkaasti, ja Ranpanon väen sekä kapteini Vardonin avulla sain kohta pienemmät rakennukset valmiiksi ja olin jo pannut oman asuinhuoneeni alkuun. Mutta kun veranda oli alotettava ja muutamia pylväitä sitä varten maahan iskettävä, peljästyivät väkeni yhtäkkiä. Jollakulla vaivalla pääsin syyn perille.

Maahan, juuri oveni eteen, oli Rabolo kaivanut hirvittävän *Monda'n* eli taika-kalun. Itse oli hän tätä

nykyä muualla, ja kaikki selittivät yhdestä suusta etteivät tahtoisivat siirtää hänen Mondaansa joka sen tekisi, saattaisi päällensä mikä minkin onnettomuuden; „sillä“, sanoivat he, „Rabolon Monda, jonka hän kaivoi tähän kaksitoista vuotta tätä ennen, on vallan väkevä ja vaarallinen Monda; se on suojellut hänen kyläänsä, ja niin kauan kuin se on maannut tässä, ei ole ketään kylässä kuollut.“ Tämä ei juuri ollut mikään merkillinen asia, sillä Rabolon kylään kuului ainoastaan hänen oma perheensä, yhteensä viisitoista henkeä.

Pantiinpa Raboloa käskemään, ja hän vastasi ettei hän laisinkaan siirtäisi Mondaansa, josta olis seurannut että olisin häätynyt siirtämään huoneeni, koska ei kukaan työmies rohjennut koskea tähän näin pyhitettyyn maahan. „No hyvä“, sanoin, „anna minulle pyssyt, ruuti ja ne muut kalut jälleen, niin siirryn toiseen paikkaan.“ Mutta Rabolo parka oli osalla ruutia ostanut kaksi vaimoa — oli antanut pois muutamia pyssyjä — häntä ei muu auttanut kuin siirtää Mondansa. Suru sydämässä kävi hän nyt työhön käsiksi. Hän hakkasi pois pensaat ja erään köynnöskasvin, joka oli kasvanut hänen taikakalunsa päälle; kaivoi kuopan ja pääsi kohta siihen paikkaan missä peljättävä Monda oli. Ensimmäinen kapine mihin hän yhtyi oli apinan pääkallo; sen vieressä oli ihmisen pääkallo, ja tämän ympärillä saviastian palasia, lasihitusia ja kaikenlaisia pikkukaluja. Sitte meni hän kylän portille, joka oli tehty kahdesta pystyyn nostetusta pylvästä ja yhdestä poikki-hirrestä, minkä ympärille niinkään tuon pyhän kasvin köynnöksiä oli kiertynyt. Hän otti pylväävät alas ja leikkasi köynnökset pois. Sitte kaiveli hän vielä tätä hietaista maata, jota tehdessä vieläkin useita apinan ja ihmisen

pääkalloja ilmaantui. Viimeksi kaikista otettiin molemmat, kahden puolen porttia seisovat. epäjumalan kuvat alas.

Muutamia päiviä sen jälkeen kuulin väestön sanovan että Rabolon Monda oli pakoittanut minun tälle paikalle tulemaan, heissä kun näetsen on se yleinen usko että simpansi-apina ja valkoinen mies ovat jotenkin sukuja toisilleen, koska simpansin keltaisen-kalv akka kasvo nahka heistä on meidän valkoisen ihon kaltainen, jota vastoin gorilla-apinan mustista kasvoista päättävät gorillat neekerien jälkeiseksi. Simpansien pääkalloja alettiin sen tähden halulla kysellä tässä tienoossa, koska kansalla oli se täydellinen vakuutus että jos vaan kaivettiin niitä tarpellinen lukumäärä johonkin paikkaan, niin valkoisia miehiä tulisi heidän luoksensa asumaan jota asiata hyvin kiihkeästi halusivat.

Neljän viikon kuluttua tänne tultuani uutis-asunto oli valmis; se oli ihan samanlainen kuin entinen rakas Washingtonini, vaikka asema oli toinen. Minä nimitin sen *Platoo'ksi* (ylätasangoksi), syystä että maa sen ympärillä oli niin lakea.

Tuskin oli huoneeni valmiina ennenkuin uusi hälinä nousi kylässä. Ranpano selitti ettei hän tainnutkaan huoneeseni tulla — eräs lääkäri hänen kansakunnassaan oli sanonut hänelle että joku *Aniembra*, se on noita, oli valmistanut varsin vaarallisen ja terveydelle vahingollisen Mondan, jonka oli pannut kynnykseni alle, ja että jos Ranpano kulkisi sen yli, hänen epäilemättä samassa silmänräpäyksessä paha henki riivaisi ja hän kentiesi sairastuisikin ja kuolisi. Asian näin ollessa hänen täytyisi pysyä poissa luotani. Minä vastasin että suuresti pahastuisin, jos ei kävisi luonani. Hän vakuutti rakas-

tavansa minua kuin silmänsä valkeutta, mutta olevansa pakoitettu noudattamaan kansan taika-uskoa. — Lääkäreitä pantiin käskemään; ne valmistivat noitajuoman ja vannoiivat sitte kovasti ja kalliisti että eräs Monda tosiaankin oli pantu kynnykseni alle tappamaan kuningasta.

Heti käytiin noitumuksen poistamisen toimeen. Kolme vuorokautta koko väestö, hirveästi rääkyen, miltei lakkaamatta tanssi asuntoni ympärillä, että olin mieleni menettäjä, ja rummut rämisivät yötä ja päivää. Kolmannen päivän iltana kuulin yhtäkkiä hirmuisemman melskeen kuin milloinkaan, rummut rämisivät kahta kovemmasti, ja pyssy laukaistiin oveni ulkopuolella. Ranpano hyökkäsi sisään, loihtosanoja jupisten, ja kansa julisti riemuiten että Monda oli saatu kynnykseni alta karkoitukseksi — uutinen, joka tuotti minulle tyytyväisyyden.

V.

Jäähyvästi. — Herra ja Rouva Tuomas. — Metsästyksiä.

Jo viimein tuli päivä, jona Mentorin piti lähteä Englantiin takaisin. Se oli Tammikuun 18 päivä 1864 kun raskaalla sydämellä lähdin rannasta viime kerran saattamaan hyvää ystävääni ja toveriani, kapteeni Vardonia, laivaan. Vielä kerran olin jääpä yksinäni tähän autioon maahan, ja Jumala yksistään tiesi josko ja kuinka sieltä olin palaava. Monta sanaa emme puhuneet; sydämemme olivat ylen täynnä. Mentorilla olivat jo kaikki miehet hommassa saada alusta valmiiksi purjehti-

maan ankkuri nostettiin, ja muutamain minuuttien kuluttua oli jäähyvästin hetki peruuttamattomana käsissä. Neekerini seisoivat valmiina ottamaan minua kanoottiin; vielä kerran likistimme kapteini Vardonin kanssa käsiä äänettöminä; sitte astuin kanoottiin, ja me sysäsimme sen erilleen aluksesta. Väkeni nosti kolme hurrahuutoa ja merimiehet, jotka kaikki seisoivat laivan partaan vierellä katsoen lähtöäni, vastasivat voimakkaasti.

Kapteini Vardonilla oli laivassa matkustajia kaksi simpansia, herra ja rouva Tuomas, kuten olin heidät nimittänyt. Herra Tuomas oli, luullakseni, kolmen vuoden vanha, ja rouva Tuomas vähän nuorempi. Herra Tuomas oli vilkas ja vallaton pikku-veitikka, joka oli saanut minun monta kertaa makeasti nauramaan. Molemmat olivat hyvin kesut, miten kaikki nuoret simpansit, ja minä olin pakoitettu pitämään niitä kiini, niillä kun muuten oli tapana aivan hävyttömästi tunkea majaani ja hävittää kaikki mitä kynsiinsä saivat. Erittäinkin oli herra Tuomas suuresta kekseliäisyydestään merkillinen, kun tahtoi vallattomuutta harjoittaa. Hän paiski kumoon talterikkejä, särki laseja ja väänteli palasiksi kaikki pikkukalut, mitkä eteensä sattuivat. Havaittuansa koirankurinsa keksityksi hän juoksi tiehensä, eikä häntä sinä päivänä sen enemmin nähty. Olin sen tähden, kuten sanoin, pakoitettu kytkemään hänet verandan pylvääsen, ja minä tein hänelle pikku-huoneen sen vierelle, joka päivittäin täytettiin vereksillä heinillä. Herra Tuomaalla oli oivallinen ruoka-halu, ja söi ja joi mitä annettiin. Tee, kahvi, lemonsada oliivat hänen mielijuomansa, ja muuten söi hän kalaa, krokodiilin lihaa, kilpikonaa, elehvanttia, virtahevosta, kanan poikia, banaaneja, korppuja ja mitä milloinkin sattui.

Lemmikeissäni, jotka olin tuonut Englannista, oli kissanpoika. Tätä viatonta eläintä herra Tuomas silmäili voittamattomalla kauhulla; ja niin pian kuin kissa tuli näkyviin, hyökkäsi herra Tuomas, salaman nopeudella, säihkyvin silmin ja harja pystyssä, pylväänsä luokse, kapusi ylös ja hankkiutui päällekkarkaukseen. Eräänä päivänä tulin paikalle hyvään aikaan sillä Tuomas oli toisella kädellään kaapannut mirriä kaulasta, niin että se oli kuristua, painaen sen selkää toisella ikäänkuin katkaistaksensa selkärangan. Kunma kyllä, mutta sillä tavoin isot simpansit ja gorillat tappanevat leopardoja.

Herra Tuomas rakasti vaimoansa ylen runsaasti, ja heidän aviollinen onnensa oli pilvetön. Suuren osan aikaansa kulutti hän vaimoaan hyväilemällä ja ruokkimalla. Kovaksi onneksi rouva Tuomas ei kestänyt merimatkustusta, vaan kuoli muutamain viikkoin perästä, suureksi suruksi herra Tuomalle, joka useita päiviä oli syömättä ja näytti kovin alakuloiselta. Kuitenkin hän tointui ja saapui terveenä Englantiin, jossa kapteini Vardon minun nimessäni lahjoitti hänen kristallipalatsiin Sydenhamissa. Siellä sai hän oivallisen kasvatuksen; pienoinen kaunis huone rakettiin hänelle kasvihuoneesen, jossa hän, kaikkein siellä kävijäin huviksi, myöskenteli omaa valokuvaansa kuuteen penceen sitä haluaville. Hänen perus-aatteensa oli: rahat ensin, sitte valokuva; ja jos sattumoiisiin joku yritti ottamaan kuvaa ennenkuin oli sen maksanut, raivostui Tuomas hirveästi eikä herjennyt kiljumasta ennenkuin raha maksettiin, jolloin heti asettui ja vaan hiljaa röhöni tyytyväisyydestä. Epäilemättä hän olisi elänyt ja menestynyt siellä monta vuotta — mutta kovaksi onneksi tapasi hänet kukoistuksessaan

ennen-aikainen kuolema kristallipalatsin suuressa tulipalossa.

Mutta palaan siihen hetkeen, jona Mentorista erosimme. Hyvä tuuli puhalteli, ja ennen pitkää oli se pienoinen, minulle niin rakas alus kaukana poissa. Sen vielä ilman äärellä pilkoittaessa viivyin rannalla, ja kun en enään mitään voinut erottaa, sulkeusin majaani. monien surullisten ajatusteni kanssa. Yöllä näin unta rakkaasta kaukaisesta kotimaasta, vanhoista ystäväistä, rakkaista, aikoja sitte kalmistuneista kasvoista; mutta herättyäni sanoivat minulle bambuseinät. kova vuode ja outo ympäristö heti kohta että olin monen tuhannen peninkulman päässä niistä kaikista. Tunsinpa itseni kuumeentapaisesti levottomaksi ja ahdistetuksi tässä yksinäisyydessä, mihin en vielä ollut ennättänyt tottua. Hälventääkseni näitä surullisia ajatuksia päätin lähteä metsästysretkelle sisämaihin päin. Heti seuraavana päivänä aloin tälle retkelle hankkiutua. Ranpano lupasi pitää huolen kotiin jätettävistä kaluista, ja pari päivää sen jälkeen lähdin muutamain valittuin miesten kanssa matkalle Cap S:t Catharine'hen, jossa aioin etsiä erään vanhan tuttavan, kuningas Olenga-Yombin, ja metsästää hänen alueellansa.

Oli kaunis ilta kun lähdimme Platoon. Lämmin oli päivällä niin ankara, että katsoin paremmaksi matkustaa öisin ajoin. Nyt oltiin keskellä sade-aikaa, mutta en pelännyt kastumista. Malonga, Ranpanon veli, seurasi minua, ja muulla väelläni oli ollut paljon tekemistä erään Mondan kuntoon saamisesta, jonka piti varjella meitä sateelta; ja ilta oli niin kirkas, että milten alkanut uskoa heidän mondansa onnistuneen ahkeroinnissaan. Kuu paistoi kirkkaana melkein pilvettömältä taivaalta;

mutta sen laskettua, kello kymmenen tienoilla, alkoi vahvoja, mustia pilviä nousta länsi-pohjoisesta, emmekä enään niin varmaan tienneetkään voisimmeko sateen välttää.

Ennen pitkää alkoivat salamet risteillä mustan pilvenlongan läpi, ja me soudimme kiireemmin, tavataksemme jonkun soveliaan valkaman jossakin suojaisessa lahdekkeessa; mutta ennenkuin onnistuimme semmoista tapaamaan ärjähti kauhea hirmu-myrsky; taivas oli kuin liekkien vallassa, ja vettä tuli virtana. Ankara myrsky viskasi kanootimme rannalle, ja me riensimme vetämään sitä niin ylös ettei allot siihen ylettyisi. Pimeä oli pilkkoineen, ja ainoastaan välimiten taisimme salaman sinikeltaisessa valossa erottaa esineet. Ei kaukana sieltä näimme vähäisen kylän, jonne riensimme, mutta tapasimme siellä ainoastaan muutamia vanhoja naisia, eikä sen vertaa halkoja että olisimme saaneet valkean virityksi, niin että olin pakoitettu viettämään koko yön likomärissä vaatteissani.

Seuraavana aamuna taivas oli sekeessä, ja kohta päivän noustua olimme taas matkalla ylöspäin jokea, jolla aikaa soutajani pitivät airoille talttia lupaisilla Commi-lauluillaan. Kohta saavuimme Nengué-Shikalle, Hopeasaarelle; kaunis, palmupuuta kasvava saari. Me laskimme veneemme mannermaahan, vähäisen puron suulle, jonka yli pääskysiä parvittain lenteli. Tämä oli ihana paikka, rehevällä kasvillisuudella ja komeilla puilla ympäröity niitty Sinne oli Olenga-Yombi, jolle tuloni oli ilmoitettu, rakennuttanut teltan minua varten, ja muutamia hänen orjistaan tuli minua kohtaamaan, tuoden muassaan vuohen, moniaita kanoja ja vasullisia bananeja sekä muita hedelmiä. Kuningas oli lähettänyt nämä varat ja

samalla toivottanut minulle parasta metsästys-onnea, toivoen saavansa nähdä minun luonansa, sitte kun olin metseen kyllästynyt.

Ei kaukana leiripaikasta oli useita avaroita, metsäisiä rämemaita. Semmoisilla paikoin on kasvillisuus erittäin uhkea, ja ne ovat gorillan mieluisimpia asuinpaikkoja. Sen päivän lepäsimme, mutta seuraavana lähdimme rämeele astumaan, kaksi maassa syntynyttä jahtikoiraa muassamme. Se oli vaivaloinen vaellus, sillä meidän täytyi askel askelelta raivata tietä piikkisen pensaikon läpi, ja usein upposimme polvia myöten liejukkoon. Pari tuntia vaellettuamme kuulin yhtäkkiä rasahuksia niin kuin joku olisi puun oksia taitellut. Minä annoin väelleni merkin. Tuota ratinata epäilemättä gorilla piti.

Hengen kuulumattomalla hiljaisuudella hiivimme liikemmä. Yhä selvemmin kuulumme kuinka oksia taiteltiin gorillat poimivat hedelmiä puista. Pidin pyssyni valmiina, kun — oi voi — muuan koirista, joka oli käynyt yhä levottomammaksi — onnistui irti kiskoutumaan — me kuulumme haukunnan, kimeän, varoittavan kiljauksen — gorillat olivat pakoon pötkineet. Näimme niiden jälet mudassa; mutta sinä päivänä en enään niitä tavannut. Seuraavana päivänä metsästelin likempänä meren rantaa, ja päätin sitte mennä Amenbiéen tervehdimään Olengo-Yombi kuningasta.

Matkamme meni erään suuren ruoholakean poikki, jonka keskipaikoilla kulimme isoja puita tiheässä kasvavan saareksen sivu. Tällä paikalla oli nimenä Nengué Ncoma, ja maan-asukkailla oli sitä vastaan taika-uskoinen kauhistus. Minä havaitsin väkeni kiirehtivän askeleitansa ja hätäisesti katselevan ympärilleen. Kysyttyäni syytä siihen he vastasivat: „Tuo ei ole mikään hyvä

paikka; joka sinne uskaltaa, se noidutaan ja menettää ymmärryksensä, jos ei juuri hetikokta kuolekaan. Siellä sisällä asuu äärettömän iso krokodiili, kuparisuomuksinen, johon ei mikään pyssy pysty ei ole hyvä yhtyä siihen.“

„Sepähän nähdään“. sanoin; „tekeepä mieleni mennä sitä krokodiilia tervehtimään, ja näyttääkseni teille, pojat, että koko juttu on valhetta, menen sinne yksinani.“ Pyssy kädessä lähenin metsikköä; kääntyessäni miehiini päin, näin heidän seisovan hämmästyksestä äänettöminä; ei yksikään rohennut seurata minua, ja kadotessani puiden sekaan kuulin heidän kovasti voivottelevan.

Minä samoilin ristin rastin koko metsikön — tarpeetonta on sanoa etten yhtään krokodiilia tavannut, en kuparisuomuista enkä kuparisuomutonta. Palatessani väen luokse, he vielä seisoivat liikkumattomina samalla paikalla, ja tervehtivät minua hurjalla osaksi pelvon osaksi ilon kiljunalla. Minä menin nauraen heitä kohti ja kysyin: „Noh, luuletteko että olen menettänyt ymmärrykseni? Eipä siellä krokodiiliä näkynytäkään“, „Chally on suuri mbuiti“ (henki), he huusivat yhteen ääneen.

Iltapäivällä saavuimme kuningas Olenga-Yombin asuutopaikkaan, Amembiéen. Hänen majesteetinsa havaittiin kumminkin, vanhan surkuteltavan tapansa mukaan, ottaneen lasillisen liiaksi ja pysyi tuskin jaloillaan. Yhtähyvin otti hän ystävänsä Challyn herttaisimmasti vastaan, sanoen koko maan olevan minun, ja iloissaan käski tuoda vielä yhden kalebassin palmuviiniä, jonka paikalla tyhjensi kunniakseni. Tämä kuitenkin teki lopun hänen kaunopuheliaisuudestaan siksi päiväksi; hän kaatui selälleen vaimonsa syliin huutaen: „Minä olen suuri kuningas! minä olen suuri kuningas! minä olen Olenga-

Yombi!“ ja muutamain minuttien perästä hän jo nukkui vanhurskaan unta.

Seuraavana aamuna lähdin, ennenkuin hänen majesteetinsä oli selvilleen asti nukkunut, eräälle hänen kasvatusmaallensa, missä tapasin useita kuninkaan paraita metsästäjiä, jotka kaikki olivat vanhoja tuttujani, ja joille olin tuonut lahjaksi lasihelmiä y, m. Kuninkaan etevin orja, Mayombo, sanoi minun tervetulleeksi ja kutsui minun aamiaiselle. Ruokailtuamme nousin ylös ja sanoin: „Ystäväni, olen tullut tänne metsästämään kanssanne.“

He vastasivat: „Yo! yo! yo!“

„Minä haluan tappaa Ipin.“

„Yo! yo! yo! sinä saat tappaa Ipin“, he huusivat.

„Minä tahdon niinikään ampua gorilloja ja simpansseja.“

„Yo! yo! yo! sinä saat ampua gorilloja ja simpansseja.“

„Mutta ennen kaikkia olen päättänyt ampua Ipin; sydämeni on sureva ellen saa tappaa Ipiä.“

„Yo! yo! yo! sinä saat ampua Ipin. Me tiedämme missä ne asuvat. Yo! yo! yo! yo! — Chally saa nähdä Ipin.“

Lukijani arvattavasti eivät tiedä mikä Ipi on. Tuskin tiesin sitä itsekään siihen asti; mutta sitä ennen näillä tienoin oleskellessani olin kerran eräasen epäjumalan kuvaan nähnyt ripustettuna ison ja paksun, keltaisen suomun, jonka vertaista en ollut koskaan nähnyt. Kansa sanoi minulle tämän suomun olevan Ipi nimisen eläimen, joka on erinomaisen harvinainen sekä vaikea pyytää. Minun ei silloin onnistunut saada nähdä semmoista, vaikka kuinka koetin; mutta nyt oli kuningas Olenga-Yombi antanut sanoa minulle että oli nähnyt Ipin likellä kas-

vatusmaatansa; ja se oli tätä outoa eläintä, jota nyt paraasta päästä olin ajamaan tullut. Luulin sen kuuluvan pangolin-sukuun, mutta harvinaiseen lajimuutteesen.

Tänä päivänä oli leirissä suuret juhlapidot, ja me lähdimme matkustuksesta. Useita kuninkaan läänimiehiä oli tullut kaukaisista heimokunnista, kummallisia kuvatuksia, sääret hoikat, vatsat pullollaan, otsat sisäänpäin likistyneet ja huulet paksut. Nämä hyvät ihmiset lahjoittivat minulle kanoja, banaaneja, pähkinöitä, ananaita, sokeri-ruokoja, metsä-hunajaa, kuivattua kalaa — sanalla sanoen, parasta mitä heillä oli. Minä annoin sen sijaan kirjavia helminauhoja, ja etevimmille heistä punaisia villa-myssyjä.

Illalla oli suuret tanssit, ja epäjumalalta kysyttiin suurella juhlallisuudella miten metsästys tulisi onnistumaan. Kansa maan sydämessä on vieläkin taika-uskoiempi kuin meren rannalla.

VI.

Ipin ajo.

Me lähdimme kylästä päivän koittaissa ja olimme kohta metsässä. Päivä tuli olemaan vaivaloinen, ja ensi kerran tänne tuloni jälkeen sain taas oikein maistaa jahti-elämän vaivoja. Me samoilimme vuoria ja laaksoja, tiheiden pensaikkoin halki, monesti koskisten purojen yli, ja välistä viivytti meitä piikkinen ananas-pensas, joka repi vaatteeni rikki ja täytti minut naarmuilla, taikka haavoitti minua terävä miekkaheinä ja muut okaiset kasvit, joita yleensä kasvoi. Ja kuitenkin tiesin kokemuk-

sesta että nämä kaikki eivät olleet mitään niiden väivain suhteen, joita olin kärsivä tulevalla retkelläni, ja että kyllä tarvitsin ennakolta vähän terästyä. Minun oli nälkään, tautiin, kaikkinaisiin puutteisiin tottuminen; ennen kaikkia siihen etten mitään pelkäisi, ja että jättäisin lopun Jumalan haltuun.

Päivä läheni loppuun, emmekä olleet onnistuneet Ipiä löytämään. Linnut alkoivat kukin houkutella puolisoitaan luoksensa, etteivät yöksi jäisi erilleen toisistaan; perhot, hereten lentelemästä, matelivat isoin lehtien alle, ollaksensa sateelta suojattuina. Meidänkin oli nyt yöksi sijoittuminen, ja parempaa onnea huomispäiväksi toivominen. Mayombo ja poikansa alkoivat kerätä polttopuuta ja hakata pylviäitä majaksi, joka peitettiin isoilla lehdillä. Kohta päivän laskettua leiri oli valmis ja valkea viritettynä. Sitte otettiin ruokavarat, hedelmiä ja kuivattua lihaa, esiin. Vettä saimme eräästä kirkkaasta purosta, joka porisi kallioiden yli juuri vierellämme. Minä kohdaltani olin kovin väsyksissäni, niin etten voinutkaan nauttia iltaista, olinpa milten niin väsyksissä, etten saanut untakaan. Seuraavana päivänä meillä oli yhtä vähän menestystä, ja illan puoleen palasimme kylään, jossa me yleisellä ilolla vastaan otettiin.

Päivän levättyämme lähdimme uusille retkille, tällä kertaa toiselle suunnalle.

Olimme kuleksineet puoli-päiviin asti, kun Mayombo yhtäkkiä antoi minulle merkin. Hän osotti innokkaasti erästä kuivanutta, vähän matkan päässä olevaa puunrunkoa, ja eräitä omituisia jälkiä, jotka sinne veivät, kuiskaten korvaani: „Ipi!“

Puu oli maannut siinä monta monituista päivää, ja oli aivan onsi, niin että oli kuin viittä- tai kuuttakym-

mentä jalkaa pitkä kaukolasi (näkö-torvi). Minä tutkin mitä tarkimmasti toisella puolen puuta olevan maaperän. Silminnähtävästi eläin ei ollut lähtenyt lepopaikastaan, ja jälet olivat verekset.

Mayombo keräsi hetikohta muutamia oksia, joista teki ansan eläimelle, jos se ulos uskaltaisi. Oksa kiinnitettiin lujasti maahaan; toiseen päähän tehtiin vipu-ansa, jonka läpi Ipin täytyi mennä päästäksensä ulos; koko laitos viritettiin taitavasti, niin että notkistettu oksa eläimen liikkeestä silmänräpäyksessä pala'aisi luonnolliseen asentonsa ja Ipi jäisi ilmaan roikkumaan.

Tämän valmiiksi saatuamme sytytti Mayombo kivia varpuja puun toiseen päähän. Muutamain silmänräpäysten perästä, savun ennätettyä puuhun tunkea, Ipi hyökkäsi ulos, tarttui ansaan, ja lopetettiin tuota pikaa muutamilla kolhauksilla, jotka annoin sille pyssyni perällä.

Oikein mielissäni katselin nyt tätä kummallista ja tähän asti tuntematonta eläintä. Hetikohta näin sen kuuluvan *Manis*- eli pangolin-sukuun — kummallinen eläin, joka elää muuriaisista miten Amerikan muuriais-nieliäinen; mutta kun tämä on karvainen, pangolinut ovat siitä merkilliset että ovat peitetyt isoilla suo- muilla yläpuolella ruumistaan. Kuten muuriais-nieliäisellä, ei pangolineillakaan ole hampaita, ainoastaan pitkä ja hyvin notkea kieli, jonka nenä on peitetty limaskaisella aineella muuriaisten kiinni pitämistä varten. Päivällä Ipi tavallisesti piilee pesässään tahi jossakin maa- kuopperossa taikka mahdottoman suurissa onteloissa puunrungoissa. Omituisen ruumiinrakennuksensa vuoksi Ipi ei voi kääntyä, eli sujuttaa ruumistaan syrjään päin, jonka tähden noissa ontoissa aina täytyy olla kaksi rei-

kää, toinen sisään- toinen ulosmenoa varten. Sitä vastoin voi se erinomaisen hyvästi käpristyä palliksi, johon asentoon se heti rupeaa sitä ahdistamaan ruvettaissa ja niinikään nukkuissansa.

Suurin vaikeus Ipin löytämisessä on siinä että se enimmiten uskaltaa ulos ainoastaan öillä. Sen pienet eriskummalliset silmät lienevät tarkkanäköisemmät kuin uskoisi-kaan, se kun pimeässä voi erottaa ne pienet itikat, jotka ovat sen pää-asiallinen ruoka; ja tottapa vaaditaan arvaamaton lukumäärä muuriaisia ennenkuin Ipin nälkä on tyydytettynä. Löydettyänsä paikan missä muuriaisia on, se jää siellä viipymään, ja pyytää niitä yksitellen pitkällä, huippuisella kielellään. Kuinkahan monta tuhatta kertaa kieli ulos ojennettaneen ja sisään vetäistaneen ennenkuin Ipi tuntee kyllin saaneensa.

Enpä ollut erehtynyt arvellessani tätä uudeksi lajimuutteeksi. Sen tieteellinen nimi on *Pholidotus Africanus*. Jonka pyysin oli naaras, ja neljää jalkaa ja kuutta tuumaa pitkä päästä häntään. Eläin oli hyvin leveä ja raskas, häntä hyvin lyhyt ruumiin suhteen, ja suomut hyvin paksut ja lujat, värilleen kellahtavat. Koirakset lienevät paljoa isommat, ja neekerien selityksistä päättäen, aina kuusikin jalkaa pitkät. Ne ovat tuiki rumia, ja lyhyt, leveä häntä tekee leveän jälen maahan missä kulkevat. Vaikka joissakuissa kohdin vivahtavat sisiliskoihin, niillä on lämmin veri, ja synnyttävät sikiönsä kuin muutkin nisä-eläimet.

En tarvitse selittää iloani tästä onnellisesta saaliista ja löytämästäni uuden eläinlajin. Heti kylään palattuamme aloin nylkeä eläintä, mikä oli varsin vaivaloista tehdä suomujen paksuuden ja lujuuden vuoksi. Ky-

lässä nousi suuri hälinä, sillä Ipi on niin harvinainen että vaan kaksi tahi kolme henkeä olivat sen nähneet.

Iloisena ja onnellisena menin levolle, ja aamiaiseksi seuraavana päivänä söin palasen Ipiä, joka maistui sangen hyvältä, vaikka liha oli varsin laihaa.

VII.

Gorillan ajo.

Kuiva vuoden aika oli nyt alkanut; me olimme Kesäkuulla, ja tämä oli paras metsästys-aika, siellä liejuiset paikat alkavat silloin kuivaa.

Nkongon-Boumba niminen, Olenga-Yombi-kuninkaan kasvatustmaa, oli ihastuttavassa tienossa, erään mäen kukkulalla, jonka juurella juoksi vähäinen, oikein kirkasvesinen virta. Ympäristö oli osaksi ruoholakeata osaksi metsämaata. Useilta paikoin oli aarniometsä pois raivattu, ja kuninkaan plataani- ja banaanipuu-istutukset olivat kukoistavassa kunnossa.

Kuinka kaunista eikö ollut tämä maa varhain aamulla ennen päivän nousua, keveän usvan vielä levätessä laaksojen päällä, ja tiheän kasteen hopeaisena harsona peittäessä nurmikon, tahi pisaroitessa plataanien lehdiltä!

Tapani oli nousta makaamasta päivän tullessa ja lähteä pyssy olalla liikkeelle, toivossa tavata lauman gaselleja tahi antiloopeja laitumella.

Sanottiin olevan runsaasti gorilloja Nkongon-Boumban tienoilla, ja siellä valitettiin sitä häviötä minkä ne tekivät plataani- ja banaani-istutuksissa; myös olivat sokeri-ruovon istutukset pahoin alttiina niiden hävi-

tyksille. Eräänä iltapäivänä kuulin gorilloja näkyneen metsässä juuri kylän vierellä ja niiden jo tehneen suurta vahinkoa nuorissa plataani-puissa.

Seuraavana aamuna aloin jo ennen päivän koittoa hankkiutua otuksen ajoon. Voitelin käteni ja kasvoni eräällä puun hiilistä ja öljystä tehdyllä seoksella, panin päähäni vanhan, likaisen panama-hattuni, otin muutaman paraista pyssyistäni, huusin asiapoikaani Odangaa tulemaan kanssani, ja niin lähdin matkalle. Vielä oli niin pimeä että juuri töin tuskin pysyimme tiellä. Hetkisen aikaa marssittuamme tulimme eräälle paikalle missä aarniometsä oli raivattu pois tilan hankkimiseksi plataani- ja banaani-istutukselle, joka nyt oli hedelmiä täynnä.

Aamu oli ihana; taivas oli ihan pilvetön, ei ainoatakaan tuulelmaa liikahtanut, ainoastaan loitolta kuului hiljainen suhina korkeissa puun latvoissa. Mutta yhtäkkiä, juuri astuissamme erään lähellä kasvatus-maata olevan maiskedon poikki, hiljaisuus keskeytyi kovasta ryskeestä, ikäänkuin katkottuin oksain ja varisevain kappalten rati-nasta. Kiirehdin pensaan taa piiloon, ja odotin mitä tapahtuisi.

Tuota pikaa näin suunnattoman suuren gorillan tulevan metsästä; sitte toisen, kolmannen, neljännen yhdellä niistä oli poika muassaan, ja koko joukko meni suoraa tietä banaani-maalle. Turhaa olisi koettaa selittää kuinka noitamaisilta ja kamaloilta nämä eläimet näyttivät hämärässä aamu-valossa, kuvattomine hahmuineen, hirveine kasvonnurteineen ja sysi-mustine muotoineen. Olivatpa kuin ihmisiä, mutta kuin villiä ihmisiä, tahi pikemmin kuin pahoja henkiä, jommoisiksi mielikuvatus ne kuvaillee. Niiden takkuiset karvat ja isot, riippuvat mahat tekivät ne vielä naurattavamman ja inhoittavamman nä-

köisiksi. Ne menivät, kuten sanottiin, suoraan kasvatustaalle, jossa hetikohta ryhtyivät hävitystyöhönsä. Minä en estänyt heitä, vaan pysyin hiljaa, ja katselin. Toinen nuori puu toisensa perästä ruhtaistiin poikki; näyttipä melkein niinkuin he ainoastaan huvikseen kilpailisivat kuka saisi enemmän häviötä tehdyksi. He tarttuivat ensin vakavasti runkoon toisella kädentapaisella takakäpälällään, ja vetivät sen sitte kumoon pitkällä, tavattoman väkevillä käsillään. Sitte ottivat toisinaan suuntäyden puun mehuista sydäntä, mikä näytti maistuvan heille oivalliselta; mutta usein vaan hävittivät puun, mitään syömättä.

Aina tuontuostakin päästivät he laisensa, hillityn tyytyväisyyden naurun; välistä istuivat maaperään ja katselivat ympärilleen — ja mikä silmän-luonti! — Kahdesti tahi kolmesti he katsoivat sinnepäin missä piilin; mutta minä olin hiljaa ja hyvässä piilossa, ja kun tuuli oli heidän puoleltaan, niin eivät saaneet minusta vainua. Kuitenkin näyttivät säikkyvän ja olivat pakoon lähtemäisillään; mutta muutamain silmänräpäysten perästä he taas asettuivat ja kävivät uudella vauhdilla hävitystyöhönsä. Useammin kuin kerran tunsin koko runumistani karsivan katsellessani heitä, niin pirullisilta ja ilki-kurisilta he näyttivät ja niin helvetillinen oli se ilo mikä heillä näytti olevan tekemästään vahingosta. Se pieni penikka seurasi emäänsä minne tämä meni. Sillä aikaa kun en pitänyt heitä silmällä, he vähitellen siirtyivät likemmä pimeätä metsän rannetta — ja tuota pikaa olivat ke kadonneet puiden sekaan, niin äkkiä ja niin ääneti, että melkeinpä olisin voinut luulla koko näytelmän ainoastaan unen-näöksi, kiihoittuneen mieleni hirmuiseksi

kuvaelmaksi. Mutta häviö minkä olivat jälkeensä jättäneet todisti yltäkyllin että näky oli ollut todellisuutta. Luinpa yli sadan nuoren plataanin, jotka he muutamissa minuuteissa olivat kokonaan hävittäneet.

Seuraavana aamuna menin taas samalle paikalle, vaikka en juuri toivonutkaan saavani enään nähdä gorilloja siellä, ne kun ovat siellä täällä kuleksivaa laatua ja harvoin nähdään kahtena päivänä peräksyten samalla paikalla. Luulin kuitenkin tapaavani jonkun antiloopin syömässä Kassada-pensaan nuoria vesoja, jotka ovat niiden paras herkku. Minulla oli pieni keveä tussarini, jota vastoin Odanga kantoi isoa kaksipiippuista pyssyäni, jos tapaisimme elehvantin tahi muun isomman otuksen.

Sillä osalla kasvatusta, johon ensin menimme, oli kaksi kukkulaa, ja näiden välissä syvä, sokeriruokoa kasvava lakso. Minä astuin edellä ahdasta polkua pitkin, ja juuri astuissani kukkulaa alaspäin mennäkseni lakson toiseen päähän, yhtyivät silmäni jättiläis-isoon gorillakoirakseen, joka seiso i pystyssä muutamain askelten päässä minusta ja katsoi minua suoraan silmiin. Päätäni minnekään päin kääntämättä — minä kun en tohtinut jättää petoa näkyvistäni — annoin Odangalle merkin että antaisi minulle pyssyni. Odangaa ei kuulunutkaan. Tuo suunnattoman suuri eläin tirkisteli minua ilikurisilla silmillään pari miuuuttia, jotka tuntuivat minulle loppumattomilta, kääntyi sitte aivan hiljaa nelin jaloin metsään. Vihastuneena käännyn katsomaan mikä oli tullut Odangalle, joka näin pahoin oli täyttänyt velvollisuutensa; mutta häntä ei missään näkynyt, eikä pyssyänikään. Lupasin mielessäni antaa sille veitikalle muistomarjan, jota ei pian unhottaisi, ettei vasta tekisi

minulle mokomaa tepposta. Tultuani kappaleen matkaa kotiinpäin, kuulin ääniä ja askelia, ja kohtasin ennen pitkää istutusmaan miehellisen väestön täysissä aseissa; Odanga oli lähettänyt heidät avukseni, mutta oli ollut niin varuisa ettei itse palannutkaan, vaikka lähetti pyssyni takaisin. Se pikku epatto tiesi kyllä mitä hänellä oli odotettavana, ja pysyi visusti kätöksessä kokonaista kaksi päiväkautta. Kun vihdoin viimein sain hänen käsiini, oli oikeutettu vihani jo vähän laimeentunut, ja minä tyydyin hänen juhlalliseen lupaukseensa ettei toiste niin tekisi. „Tottapa se oli Ahamboo (perkele) joka houkutteli minun juoksemaan tieheni“, sanoi hän.

Palatessani Amembieen, minua odotti äkkiluulematon ja iloinen asia. Eräs Akondago niminen vanha soturi ja hyvä ystäväni oli muutamain Olenga-Yombikuninkaan orjain kanssa käynyt Ngobi-maassa, eteläpuolella Cap St Katherinea, jossa olivat tappaneet vanhan gorilla-naaraan ja saaneet kiini sen penikan, jonka nyt toivat minulle. Se oli isompi kuin mikään gorilla minkä olen pyytänyt, ja mitä pahasisuisinta ja hurjinta mielenlaatua. Purra ihmisiä, se näytti olevan sillä tämän elämän tarkoituksena.

Illan puoleen, kun Akondago ja minä polttelimme piippua valkean ääressä, sanoi tämä kunnian mies huolestuneen näköisenä:

„Chally, minulla on ollut paljon mielipahaa sitte kun viimeksi näin sinun. Leopardi on tappanut kaksi väestäni, ja minulla on ollut paljon vaivaa niiden perheistä sen tähden.“

„Mutta“, sanoin minä, „ethän siihen, Akondago, voinut mitään; sinä et ole leopardien herra, eikähän kukaan saata nuhdella sinua niiden teoista? — Mutta

minkä tähden et tehnyt ansaa ja pyytänyt leopardia, tappuunsa ensimmäisen miehen?”

„Hm“, sanoi hän, „leopardi, jota tarkoitan, ei toki ollutkaan semmoinen, jota kävi ansalla pyytäminen. Tiedänpä mitä tiedän. Se oli ihminen, Chally, häjynkuriinen ihminen, joka oli muuttanut itsensä leopardiksi ja kun oli tehnyt tekosensa, hän muutti itsensä ihmiseksi jälleen.“

„Oi, Akondago“, sanoin minä, „kuinka sa atat noin puhua? Tiedäthän etten usko mokomia. Soisin vaan saavani teidät uskomaan, te mustat miehet, ettei semmoissa puheissa ole perää.“

„Usko mitä tahdot, Chally, mutta minä vakuutan sinua että on miehiä, jotka muuttuvat leopardeiksi, ja leopardeista jälleen ihmiseksi.“

En tahtonut väitellä, vaan pyysin häntä kertomaan minulle tuon jutun. Akondago pani taas piippuunsa, puhalteli muutamia oivallisia savutupruja, ja alkoi surullisella äänellä:

„Minä ja väkeni olimme olleet metsässä useita päiviä, gummia keräämässä. Eräänä päivänä yksi miehistä katosi emmekä löytäneet hänestä muuta jälkeä kun ison verilätäkön. Päivällä jälkeen katosi vielä toinen mies, ja taas löysimme verta. Minä säikähdin ja lähetin käskemään suurta lääkäriä; hän tuli ja valmisti noita-juoman, jonka joi, taitaaksensa sanoa kuka oli syynä molempain miesten kuolemaan. Juotunsa ja kaiken väestön seisoessa hänen ympärillään, odottamassa saavansa kuulla kuka oli syyllinen, sanoi hän minulle: „Akondago, oma lapsesi (hänen veljenpoika ja perillinen) Akosho on tappanut molemmat miehet! Heti lähetettiin Akoshoa noutamaan ja kiinni panemaan, ja hän vastasi että oli

tappanut miehet, mutta ettei hän ollut voinut siihen mitään. Hän hyvin muisti että hän sinä päivänä metsässä vaeltaessaan yhtäkkiä muuttui leopardiksi; sydämensä janosi verta, ja tapettuansa ja syötyänsä ne molemmat miehet hän taas muuttui ihmiseksi. Suuri hälinä nousi kylässä; väestö keräytyi ja huusi: „Akoshon täytyy kuolla.“ Mutta minä rakastin poikaani niin paljon“, sanoi Akondago parka, „että sanoin: Älkäämme uskoko häntä — hänestä on tullut kendé (pöllöpää, mieli-puoli). Mutta Akosho pysyi sanoissaan että oli tappanut miehet ja lopuksi vei hän meidät metsään ja näytti meille missä niiden kuolleet ruumiit olivat, toiselta pää poishakattuna, toiselta vatsa auki raastettuna. Tämän perästä en muuta voinut kuin tuomita Akoshon kuolemaan, ja hän poltettiin kaiken kansan läsnä ollessa.“

Minua kauhistutti tämä hirveä kertomus. Se oli silminnähtävästi ollut monomania tauti — Akosho parka oli hulluuden vimmassa luullut itsensä leopardiksi ja tehnyt kaksi murhaa. Meidän maassamme hän olisi lähetetty hulluin huoneeseen; täällä sai hän hengellään karsiä aikaan saattamastaan turmasta.

VIII.

Haavoitettu Gorilla. Tom ja Minnie. Hurraata Baringille ja Kumpanille.

Pari päivää kotiintuloni jälkeen nähtiin eräänä iltana huoneeni pihalla jotakin eriskummaista. Punaisessa leimuavassa valossa, minkä puoli tusinaa tulisoittoja le-

vittivät, seisoi siellä iso naaras-gorilla, käsistä ja jaloista sidottuna ja pahoin haavoitettuna, niin että sen ruumis oli peitettynä hyytyneellä verellä. Aina tuon tuostakin päästi se hurjan kiljunan raivoissaan ja tuskissaan. Sen olivat aamu-päivällä metsästäjäni haavoittaneet, ottaneet kiinni ja köyttäneet niin taitavasti ettei sen ollut mahdollista päästä irti. Sen rinnassa riippui muutamia kuu-kausia vanha penikka. Tämä pikku raukka, joka niinkään oli naaras, koetti aina vähän väliä saada ravintoa äitin haavoitetusta rinnasta, päästellen sillä välin sydäntä vihlovia valitushuutoja. Näiden molempain rinnalla seisoi komea nuori koirasgorilla, joka katseli ympärilleen luhusti uhkaillen pienillä, harmailla, pahankurisilla silmillään, sekä uäyttäen enemmän hämmästyneeltä kuin peljästyneeltä. Kappaleen matkaa edempänä näkyi toisen naaras-gorillan suunnattoman suuri kuollut ruumis, jonka kasvot vielä olivat kuolon tuskista väännyksissä. Olipa ryhmä, jota en ikänäni unhot, ja jonka vertaa en luule monen nähneen illan pimeydessä ja maan-asukasten roihuavain tulisoittojen äärellä, joiden lekkuva ja punertava valo kuvasi nämä pöllömäiset otukset vielä kamalammiksi ja tarun omaisemmiksi.

En saanut silmiäni umpeen sinä yönä; haavoitetun gorillan hirveä parku valvotti minua, ja kahdesti tahi kolmesti minun toden takaa täytyi mennä ulos katsomaan ettei tuo vimmastunut eläin saisi siteitään katkotuksi.

Seuraavana aamuna laitoin hetikohta valokuvaamislaitokseni kuntoon, ja onnistuin ottamaan oivallisen valokuvan haavoitetusta emästä, penikka polvellansa. Mutta nuoresta herra Tomista — niin olin nuoren koiras-gorillan nimitänyt — sitä vastoin en onnistunut saamaan tyydyttä-

väistä kuvaa; se ei taipunut laisinkaan olemaan tarpeeksi kauan yhdessä kohti. Minä päästin hänen kätensä ja jalkansa irti, pantuani vitjat hänen kaulaansa; ja osoittaaksensa kiitollisuutensa karkasi hän hetikohta, kaikista voimistaan kiljuen, päälleni. Onneksi vitjat olivat niin lyhyet ettei tavannut minua — muuten olisin arvattavasti ollut kappaletta toisesta jalastani vailla, jos en enempää.

Seuraavana yönä äidin vaikeroimiset heikkenivät ja kello kymmenen paikoilla hän kuoli. Kuolemansa oli tuskallinen kuin ihmisen, ja penikkansa kärhenteli kujerrellen, hänessä kiinni viimeiseen asti. Vielä kuolemassakin asui hänen kasvoissaan sama kamala kostonhimoinen mielen ilmaus, ja minua väräytteli katsellesani tuota ilmeellistä olentoa, jonka Jumala on luonut niin ihmisen näköiseksi.

Nyt jouti koko huolenpitoni nuorelle herralle Tomille ja pienelle, äidittömälle Minnie-raukalle. Tom ei juuri isosti minua huolettanut, se kun oli siksi vanha että eli pähkinöistä ja hedelmistä, joita väkeni yltäkyllin sille hankki; mutta Minnieen laita oli toisin, sillä hän oli kovin pieni hedelmiä syömään. Onneksi oli minulla lypsävä lehmä, ja sen tähden ruokin Minnieta maidolla; mutta valitettavasti kuoli hän ainoastaan kolme päivää emänsä kuoleman jälkeen. Hän kuoli hiljaisesti, miltei kun olisi nukahtanut hänelle antamalleni pienelle olkivuoteelle.

Siis ei ollut gorilla-perheestäni enää yltään muuta jällellä kuin nuori Tom, ja hän näytti olevan erinomaisen terve, ja havelsi kaikenlaisia marjoja, pähkinöitä ja hedelmiä, joita vaan ennätettiin hänelle kerätä. Valokuvausta vastaan näytti hänellä kuitenkin olevan kauhistus, jota ei voinut voittaa; heti kun asetin laitokseni

pystyyn, hän raivostui, ja useammin kuin kerran hän suututti minun niin, että teki mieleni antaa hänelle kelpo selkäsaunan. Neljän päivän hellittämättömään ahkerointien perästä onnistuin toki saamaan kaksi kuvaa, tosin ei parasta laatua, mutta kuitenkin paremmat kuin ei mitään.

Aika alkoi nyt käydä minulle pitkäksi, ja levottomasti kysyin itseltäni kuinka kauan viipyisi ennenkuin alus tulisi. Olikohan kirjeeni perille saapunut? Ja olivatko Baring ja kumpp. täyttäneet anomukseni? Mitä olisi tehtävä jos eivät sitä tekisi? — Kas siinäpä kyllin miettimistä. Minä aloin käydä alakuloiseksi, niin paljon kuin kuleksinkin ja onnellisesti otuksia ajelin. Pian joka päivä menin rannalle purjetta tähystelemään; toisinaan semmoinen tulikin näkyviin, mutta aina se oli joko valaskalan pyytäjä tahi kauppalaiva, joka huolellisesti vältti tämän jyhlän ja vaarallisen rannikon ja kohta jälleen katosi taivaan rannalle.

Jo viimein kesäkuun 30 päivänä, tullessani virtaa alas eräältä jahtiretkeltä Olenga-Yombin kanssa, kohtasin kappaleen matkaa uutis-asunnostani kanootin, joka täysillä purjeilla laski ylöspäin jokea. Tultuamme tarpeeksi asti likelle toisiamme huusi Kombé: „Chally, iso veneesi on tullut!“ — „Mitä sanot?“ huudahdin ja kavahdin soisoalleni. Hän sanoi toistamiseen: „Aluksesi on täällä.“ En voi selittää iloani — olin kokonani ihasuksissa ei mikään uutinen maailmassa olisi minulle tervetulleempi ollut. „Kolme hurrahuutoa Baringille ja kumppanille, pojat!“ huusin minä. „Soutakaamme kaikista voimistamme; minun täytyy ennen aamua olla Plattoolla.“

Saapuessani uutis-asuntooni tuli Ranpano minua vastaan kahden kirjeen kanssa, jotka kapteini oli minulle lähettänyt. Toinen oli häneltä itseltään, ja sisälsi ilmoituksen hänen tulostaan; toinen Baringilta ja Kumppanilta. Niin, he olivat lähettäneet minulle kaikki mitä tarvitsin uuden kokoonpanoksen tieteellisiä kappineita ja kaikkia mitä olin menettänyt onnettomassa laivan tyhjennyksessä edellisenä vuotena. Nämä suuret kauppiaat ja pankkiirit olivat ruvenneet siihen vaivaan, että lähettivät Paul du Chaillu-raukalle kaikki mitä hän oli pyytänyt, tietämättä milloin ne maksaa voisikaan.

Paikalla käskin laittaa kaikki merikanootit kuntoon; tahdoin näetsen mennä laivaan, yhtään aikaa hukkaamatta. Tuskin oli vielä päivä seuraavana aamuna, kun laskin maasta ulos, ja muutamissa minuuteissa olin laivassa pudistelemassa kapteini Berridgen kättä.

Kuinka onnelliseksi tunsin itseni tällä hetkellä? Kuinka monta kirjettä saain rakkailta ystäviltä, jotka sanoivat minulle etten ollut unhotettuna, vaikka kaukana! Sitte tuli sanomalehtien vuoro vaan mieltäni pahoitti kun näin että sisällinen sota vielä raivosi kotona Amerikassa. Mutta kapteini sanoi että nyt varmaan toivottiin sen lakkaavan.

Kaksi päivää jälemin odotti meitä vielä eräs äkilluulematon ja iloinen tapaus. Istuin sisällä majassani, kun eräs maan-asukas hyökkäsi sisään ja kaikilla kovan peljästyksen osoituksilla kertoi, että suitseva, pyssyillä varustettu vene oli virralla ylöspäin tulemassa ja että se varmaankin tuli sotaa käymään. Hetkisen kuluttua näinkin vähäisen höyryluopin, noin neljäkymmentä jalkaa pitkän, laskevan ankkuriin uutis-asuntooni eteen ja terveh-

tivän minua parilla pienellä kanuunalla. Tämän pienen veneen nimi oli Leviathan.

Muutamia päiviä sen jälkeen olin Leviathanissa, joka höyryten laski jokea ylöspäin, Goumbiin mennäkseen. Halusin että ystäväni Quengueza saisi nähdä ouatanga otouton'in (suitsevan laivan), ja olin saanut kapteinin mielellään tälle pienelle huvimatkalle lähtemään. Nähdessään höyryveneen maan-asukkaat kauheasti hämmästyivät ja pelästyivät. He keräysivät rannoille, ja kun tunsivat minun kannella, heidän hämmästyksensä nousi ylimmilleen. „Chally, sinäkö se oletkin? he kiljuivat meille; „huuda meille, niin että kuulemme että sinä se tosiaankin olet!“ Vastattuani he lykkäsivät kanootinsa ulos, ja sousivat kaikista voimistaan tavatakseen meitä.

Lähetessämme Goumbia, rannat kävivät korkeammiksi ja metsäisemmiksi, ja joki teki useita käännöksiä. Höyryveneen tultua likelle kylää, mutta ei vielä sen näkyviin, väestö suuresti säikähti koneiston jytkää ja vihellyspillin vinkunaa, ja me näimme heidän ainoastaan kaukaapitain varovasti tirkistelevän puiden takaa, katsellakseen tätä outoa petoa.

Jo viimein saavuimme Goumbin näkyville. Tästä isosta kylästä voi nähdä loitolle jokea alaspäin, ja kotvan aikaa ennenkun ankkuriin laskimme vallitsi sen tähden suurin hämmästys väestössä. Sotarummut rämisivät ja väestö keräysi säikähtyneenä rannalle. Mutta kun näkivät minun, ilo oli yhtä suuri kuin peljästyys oli ollut; ja he kiljuivat: „Se on Chally! — ei ole vaarallista kun Chally on muassa!“

Kapteeni Labigot ja tohtori Touchard nousivat maalle kanssani, ja me vietiin kansan riemuhuudoilla, kiväärin

laukauksilla ja rumpujen räminällä saatettuina kuninkaan luokse. Hänen majesteetinsa Quengueza ensin ei oikeen tiennyt mitä kaikella tällä tarkoitettiin; mutta yhtähyvin se häntä suuresti hyvästytti ja hän katsahdelti uljaasti niiden useiden satain Achira- ja Bakalai-lääni- miesten puolen, jotka seisovivat hänen ympärillensä, ikään- kuin sanoen: „Näettekö? — Näettekö? Minä olen Quengueza; maineeni on niin suuri, että valkoiset miehet tulevat minua katsomaan.“

Minun onnistui saada Quengueza niin puhutelluksi, että lupasi tulla höyryveneeseen vähän matkan päässä käväisemään. Aikuisin seuraavana aamuna meillä oli siis höyry käymässä, ja vanha ruhtinas tuli veneeseen, huolimatta pelästyneen väkensä rukouksista ettei muka uskaltaisi henkeänsä näin vaaralliseen yritykseen. Hän otettiin vastaan kuninkaallisella tervehdys-laukauksella kahdesta pienestä kanuunasta, ja pamaus kaikuili vuoresta vuoreen, kunnes hapeni synkkään metsään. Gorillat tietystikin hämmästyivät, ja kummastelivat, mikä hän olento se oli, joka voi ärjyä keitä kovemmasti.

Kun ankkuri oli nostettu, katsahti kuningas taapäin väkensä puoleen silmäyksellä, joka selvästi sanoi: „Katso- kaapa, vanha ruhtinaanne ei pelkää mitään.“ Hetken kunniaksi oli hän pukeutunut minun antamaani univormuun, ja komeata oli nähdä hänen istuvan tuolilla keskellä kantta. Kylä kylältä kulkiessamme hän katsahdelti väestön puoleen äänettömällä ylönkatseella, ja asukkaat, tuntiessaan hänet, tuskin uskoivat omia silmiänsä. Tämä viekas vanha soturi oli hyvin huolellinen siitä että ihmiset nyt näkisivät hänen, hän kun hyvin tiesi hänelle siitä olevan iäisen kunnian. Vielä kauan jälkeen olisi kansa kertova, että oli nähnyt kuningas Quenguezan

menevän jokea ylöspäin tulisessa ja savuisessa laivassa, joka kulki sekä purjeitta että airoitta.

Kaksi päivää matkailtuamme palasimme Goumbiin. Kuningas Quengueza hankki suuret pidot meitä varten, ja me jatkoimme sitte matkaamme jokea alas. Kotiin tultuani aloin jo järestellä kaikkia, mitä pitkälle matkaleni olin tarvitseva.

IX.

Vielä eräs jäähyvästi. Omanlaatuaisia matkustajia. Lähdön hankkeita. Quenguezan luona.

Elokuun 18 päivänä 1864 oli Baring'ilta ja Kumppanilta tullut alus lähtevä Englantiin palaamaan, ja varhain saman päivän aamuna lähdin uutis-asunnostani ja purjehdin alas jokea suurimmassa kanootissani nuoren herra Tom Gorillan, elävän ja tuiki uppiniskaisen, keltaisen, pienestä porsaasta kasvattamani metsä-sian ja kahden pulskan merikotkan seurassa. Eräässä toisessa kanootissa oli useita gorillan nahkoja ja luurankoja shimpansin ja muiden harvinaisten eläinten nahkoja, ja suuri kokoelma hyönteisiä, perhoja ja raakkuja. Kaikki nämä olivat lähetettävät Englantiin kapteini Berridgen kanssa, jolle olin antanut sadan punnan vekselin, Barin'gin ja Kumpp:n gorillan elävänä vastaan ottaessaan hänelle maksettavan.

Sallimus kumminkin toisin tahtoi, vaikka vasta kauan jällestäpäin sain kuulla mikä nuoren Tomin elämänkerran loppu oli ollut. Niin kauan kun pähkinöitä, hedelmiä, banaaneja ja juuria, joita kapteini oli ottanut melkoisen

varaston mukaansa, kesti, Tom menestyi oivallisesti eikä näyttänyt hänellä olevan mitään tuskaa merimatkustuksesta, vaikka kyllä luonteensa ei käynyt entistä herttaisemmaksi. Mutta kun nämä herkut alkoivat lopulle kuluu, kävi Tom yhä tyytymättömämmäksi; ja vaikka kokki kuinkakin, yksissä neuvoin kapteenin kanssa, koki houkutella häntä putingeilla ja pasteijoilla, sekä vedessä ja siirapissa keitetyillä riisiryneillä, ja kaikella mitä suloisinta ajatella voi, niin kaikki tyyni oli turhaa — Tom teki tenän kaikkeen syömiseen, ja kuoli neljäntenä päivänä nälkään. Viimeiseen hetkeensä asti oli hän yhtä ruma ja ilkikurinen kun pyydetäissäänkin.

Muutamia päiviä aluksen lähdön jälkeen kutsuin kaikki Commi-ruhtinaat kokoon, ja me pidimme suuren palaverin (neuvoittelun). Minä sanoin heille, että nyt tahdoin lähteä retkelleni sen enempää viipymättä; että se tulisi olemaan pitkällinen retki, vuorten ja laksoin yli, metsäin ja erämaiden ja tuhansien vaivaloisuuksien läpi, ja että halusin saada väkeä kanssani, mutta ainoastaan omasta ehdostaan lähteviä, urhokkaita miehiä, jotka eivät pelkäisi nälkää eikä janoa, eivätkä nurkuisi, jos matka tulisikin olemaan pitkä ja vaivaloinen. Jos kaikki hyvin kävisi, toivoin matkan päässä tapaavamme niin paljon pyssyjä, niin paljon hattuja, paitoja, lasihelmiä ja ruutia kun kukaan voisi haluta; sekä voivani lähettää miehet aluksessa omaan maahansa jälleen.

„Minkälainen puhuja tuo valkoinen miehemme on!“ huusivat ruhtinaat. „Niin“, sanoivat he kaikki, „me emme tahdo kieltää ketään väestämme menemästä kanssasi. Sinä puhut hyvästi; sinä sanot meille totuuden; jotka palaavat, ne palaavat rikkaina.“

Puheeni nosti suuren hälinän kylässä. Monta toimellista nuorta miestä halusi seurata minua, mutta heidän perheensä panivat vastaan. Toiset taas peräytyivät peljäten vaivaloisuuksia, jotka kuvailin välttämättömiksi. Mitä minuun tulee, niin aloin panna kaikkea kokoon mitä aioin mukaani ottaa, ja päätin olla tyytyväinen jos neljäkolmatta Commi-soturia lähtisi kanssani.

Muutamissa päivissä oli jo useita kanooteja kytetty asuntooni edustalle, muiden muassa kaksi isoa sotakanootia, lastatut kaikenlaisilla mukaani otettavilla kaluilla. Matkakumppalieni lukumäärä aleni viime lopulla kymmeneksi, mutta nämä olivatkin valituita miehiä.

Igala, jonka pidin alituisena apuvaranani ja oikeana kätenäni, oli mainio soturi ja paraita metsästäjiä maassa. Hän oli komea, varteva sekä muodolleen ja ryhdilleen jalo neekeri, karski vaarassa ja urhokas kuin leijona, mutta samalla kuuliainen ja nöyrä. Kahdenkymmenen semmoisen miehen kanssa en olisi peljännyt mitään koko Afrikassa.

Lähinnä häntä oli Rabouka, iso, jättiläis-vahva neekeri, jonka suurin vika oli halu kehua, kuinka paljon hän jaksoi syödä — ja ruoka-halunsa olikin toisinaan sangen arveluttava, kun ruokaa sattui niukalta olemaan. Mutta hän oli niin hyvä sotija, etten pannutkaan tätä vähäistä vikaa huoliakseni.

Igalo, kolmas järjestyksessä, oli niinikään komea nuori mies, mutta niin vilkas ja vallaton että minun alinomaa täytyi varoa ettei suorittaisi meitä mihinkään ikäviin seikkoihin.

Poika Macondai, jonka pidin miltei kuin ottopoikanani ja joka oli ollut entiselläkin löytöretkelläni, lähti nytkin, suureksi ilokseni, kanssani. Nämä neljä kuuluivat kansa-

kunnan etevimpiin sukuihin, ja juontivat syntyensä miehistä, jotka olivat olleet mainioita urhoollisuudesta ja mielevyydestä. Muut, Mouitchi, Rapelina, Retonda, Ngoma, Igala-Yengo, olivat kaikki olleet orjia, jotka heidän herransa, nyt kun halusivat lähteä kanssani, vapauttivat.

Minä lahjoitin kullekin pojalleni, kuten heitä kutsuin, kolme komeata sinistä villapaitaa parasta lajia, ja kaksi paria paksuja purjevaate-housuja, suojaksi heidän jaloilleen itikoita ja piikkiä vastaan kuljettaissa metsissä, mutta etenkin kyliin tultaissa pidettäväksi, joissa tiloissa heillä myöskin piti olla punaiset villa-lakit — kaikki sitä varten, että olisivat niin paljon kuin mahdollista eroitettut bushmanneista, kuten he maan sydämessä asuvia nimittivät, joita suuresti ylenkatsoivat. Itsekullakin oli paitsi näitä, paksu huopapeitto, pyssy, pari pistoolia, pussillinen ruutia ja luotia ja iso jahtipuukko. Useina viikkoina ennen lähtöämme harjoitin heitä joka päivä pilkkaan ampumaan, että olisivat tarkkoja ampujia alusta alkaen.

Lähtöpäivän lähestyessä keräysi ihmisiä joukottain rannalle. Se oli Lokakuun 2 päivä 1864 — lähes vuosi siitä kun olin Afrikaan tullut. Se onneton haaksirikko viime syksynä oli vienyt minulta paljon kallista aikaa. Nyt oli kaikki valmiina, ja väestö tunkeili ympärillemme meitä hyvästelemään. Jäähyvästi oli sydäntä vihlova — vaimoja, äitejä ja sisaria keräysi kanootien ympärille ja moni luuli näkevänsä nyt viime kerran rakastettunsa. Syvästi tunsin minä sen edesvastauksen, mihin olin sitoutunut, viedessäni nämä miehet ja nuorukaiset pois heidän perheistänsä. Kuinka monta heistä oli palaava? — Vielä ja vieläkin astuivat miehet kanooteihin, juostak-

sensa vielä kerran maalle sanomaan viimeistä hyvästä. Viimein oli Igala, urhoollisin urhoollisista, ainoa rannalla viipvä. Hän ei raahtanut erkauta pikku-tyttärestään, jota hellästi rakasti ja joka virtaavin kyynelin riippui hänessä kiinni, rukoillen häntä kotiin jäämään. „Älä itke, Ouana Amée“ (lapseni) — toisti hän toistamiseen — „minä tulen takaisin; minä menen Challyn kanssa hän tuopi minun takaisin.“ Mutta mustat kasvonsa vääristyivät mielikarvaudesta, ja tuskallisella ponnistuksella sai hän viimein lapsen luotansa sysätyksi ja hyppäsi kanoottiin. Minä annoin käskyn lykätä veneet maasta, ja kiväärien paukuessa ja hurrahuutojen kaikuessa lähdimme rannasta. Minä levitin Amerikan viirin veneen keulaan, kääntäen pääni joensuuta kohti sanoakseni merelle viimeisen pitkän hyvästäni. Tykönäni lupasin pyhästi, etten koskaan pettäisi sitä luottamusta mikä näillä uskollisilla, rehellisillä sieluilla minuun oli, ja joka sai heidät jättämään isät, äidit, vaimot ja lapset, ja seuraamaan minua vaarallisella retkelläni. Tästä hetkestä alkain aion pitää heitä veljinäni ja heidän menestystään omana menestyksenäni.

Paikalla mihin yövyimme asui kuuluisa lääkäri ja noita, jonka luultiin voivan ilmoittaa tulevia asioita. Nimensä oli Oune-jiou-e-marè — häränpää; mutta yhtä hyvin oli hän hyvin hyväntahtoinen ja hyväsydäminen vanhus. Koska häntä mainittiin suureksi prohveetaksi kysyi väkeni häneltä, tulisiko matkamme olemaan onnellinen. Hän vastasi että tulisimme vallan, vallan kauas, ja että siellä eräs suuri ruhtinas pyytäisi Challya ottamaan hänen tytärtänsä puolisoiksi. Jos Chally myöntyisi ja antaisi tyttärelle kaikki mitä se haluaisi, niin että sen sydän ilostuisi, niin se veisi meidät heimo-

kunnasta heimokuntaan, kunnes onnellisesti saapuisimme meren rantaan, jonne tahdoimme tulla.

„Chally, sinun täytyy naida hänet, niin, sinun täytyy!“ huusivat kaikki yhteen ääneen. En virkkanut mitään, vaan ajattelin, että tottapa tahdon nähdä sen tuntemattoman prinsessan ennenkun sitoun mihinkään lupauksiin.

Kuningas Ranpano oli seurannut meitä aina tänne asti, mutta seuraavana aamuna hän erosi meistä. Jäähyvästin ketkellä pyysi hän minua lahjoittamaan hänelle paidan mikä silloin oli päälläni. „Ei“, sanoi hän, „sen tähden, että tahdon käyttää sitä, kaukana siitä; vaan olen säilyttävä sitä, ja silloin täytyy sinun tulla takaisin.“ En tarvitse sanoa, että suostuin pyyntöönsä.

Muutamain päivain perästä saavuimme Quenguezan kylään, ja tämä vanha kuningas otti minun kuninkaallisella vieraanvaraisuudella vastaan. Illan puoleen istuimme kotvan yhdessä, puhellen pitkistä matkustuksista:

„Minä olen vanha mies“, sanoi kuningas, „mutta olen saattava sinut Ashira-maahan. Jo on enemmän kuin neljäkymmentä sade-aikaa siitä, kun siellä kävin; mutta itse olen saattava sinut Ashiran kuninkaan, ystäväni Olendan luokse, ja pyytävä häntä lähettämään sinua edespäin.“

Muutamia päiviä sen jälkeen herätti minun päivän noustessa iso kuninkaallinen rumpu, joka rämisi juuri oveni takana, ja minä kuulin vanhan kuninkaan isoon ääneen rukoilevan esi-isäinsä henkiä ja vannottavan heitä suojelemaan minua matkalla. Kaikki hänen esi-isänsä olivat olleet mainioita sotijoita tahi viisaita kuninkaita,

ja Quengueza oli ylpeämpi sukuperästään kuin kukaan muu ruhtinas, jonka olen tavannut.

Kello 10 aikana aamupäivästä Lokakuun 28 päivänä lähdimme Goumbista, suuren joukon kanssa kump-paleita, ja illalla pääsimme Ovenga- ja Niembai-virtain yhdistyspaikalle. Me päätimme viettää yön rannalla, ja kohta leimusi hupaisia leiri-valkeita tummain puun-run-koin keskellä, jonka ohella iso-äänisiä naurun remahuk-sia ja leikkipuheita kajahteli metsässä. Neekeri ei ole koskaan niin onnellinen kuin silloin, koska hänellä on, paljon syömistä ja vähän tekemistä.

Seuraavana aamuna soudimme Ovenga-jokea ylös-päin, vaikka vesi oli tavattoman alhainen, nyt kun oli kuiva vuoden aika, ja joen ura useista paikoin oli tuk-keissa hietasärkistä ja kaatuneista puista.

Olimme tulleet Bakalai-alueelle, kun yhtäkkiä saa-vuimme paikalle, missä joki, jonkun riitaisuuden johdosta kahden kylän välillä, oli poikki sulettuna ja padottuna. Tämän nähtyä kuningas Quengueza kavahti seisalleen, ja kasvonsa niin muuttuivat vihasta, etten voinut olla ajattelematta niitä hirmuisia kertomuksia, joita olin kuul-lut hänen pikaisuudestaan ja hurjapäisyydestään nuorem-pana ollessaan. Hän, se suuri kuningas, valkoisen mie-hen kanssa matkustava, estetään omalla joellaan! „Missä kirveet ovat? missä ovat puukot? missä keihäät ja pys-syt?“ huusi hän vimmoissaan, laukaisten pyssynsä ilmaan. muutamissa silmänräpäyksissä oli salpaus rikki revittyinä, ja me jatkoimme matkaamme.

Eräässä joen käännöksessä tapasimme lauman eleh-vanteja; mutta ennenkuin ehdin ampua, ne katosivat metsään, jossa kuulumme nuorten puiden rauskavan ja katkeilevan niiden raskaiden jalkain alla,

Illan puoleen rupesimme taas leiriin, ja Quengueza lähetti sanan vanhalle ystävälleni Obindjille, jonka kylä oli juuri likellä, ja jolle minulla oli lahjoja muassani. Tämä vanha Bakalai-ruhtinas oli oikein hyvillensä.

Me viivyimme muutamia päiviä tällä paikalla, kunnes miehet, jotka kuningas Olenda oli lähettänyt meitä kohtaamaan, saapuivat. Niin monta kun olivatkin, havaitsin ne kuitenkin kohta kovin vähälukuisiksi kuljettamaan kaikkia kannettaviani, kun meidän nyt oli maa- matkaa kulettava, jonka tähden lahjoitin Quenguezalle kaikenlaista, jota en luullut välttämättömästi tarvitsevani.

Kaikki lähtöön valmiiksi saatuamme, päätimme seuraavana aamuna lähteä matkaan. Illalla kutsui kuningas Quengueza väkeni kokoon, ja piti heille seuraavan puheen, tuprutellen mahdottomia savuja piipustansa:

„Pojat, te menette nyt vieraasen maahan, jossa ette tapaa yhtään omasta heimokunnastanne. Kuulkaa nyt mitä sanon: Älkää unhottako, että Chally on ruhtinaanne ja että teidän pitää totella häntä kaikissa. Jos tulette johonkin kylään, missä tien ohessa näette komean rypälän plataaneja, niin älkää ottako sitä; se on kavaluutta ja petosta. Jos tulette toiseen kylään ja kansa sanoo: „ottakaa vuohia ja kanoja kiinni, ja poimikaa plataaneja“, niin vastatkaa: „muukalaiset eivät ole tottuneet tarpeitaan ottamaan; isännän velvollisuus on pyytää kannot ja vuohet muukalaisille. Ja ennen kaikkia kavahtakaa naisväkeä; varokaa ettette rakastu, sillä ei se sovi matkustaville; niillä on muuta ajattelemista. Jos pidätte muistossanne kaikki nämä, niin matkanne on oleva turvallinen ja onnellinen.“

Väestö kuunteli suurella kunnioituksella vanhan ruhtinnan sanoja, ja vastasi: „*Rera* (isä kuningas), me tahdomme muistaa mitä olet sanonut.“

X.

**Tulo Ashira-maahan. Kuningas Olenda. Gorilloja löydetään.
Käynti Samba-Nagoski-putouksella.**

Varhain seuraavana aamuna olivat kaikki leirissä liikkeellä, kaikki lähtöä hommaten. Quengueza seisoi vierelläni, univormutakissaan ja viheriä verho lanteillaan; olallaan riippui laukku, jossa oli hänen pieni epäjumalansa ja evästupakkansa. Veljensä poika ja eräs hänen orjansa kantoivat hänen miekkaansa ja pyssyänsä. Minäkin olin matkavaatteissani, nahkasäärystimissäni, ja pari uljasta revolveria vyölläni. Myös oli minulla kaksipiippuinen pyssy ja tarpeeksi asti ruutia, luotia ja patruunia jahtilaukussani. Kaikki mieheni olivat aseissa, ja näyttivät olevan sotaisesta asustaan hyvin mielissään.

Me soudimme vähän matkaa Ofouboujokea ylöspäin, jonka perästä nousimme maalle ja jatkoimme matkaa jalkaisin. Illalla panimme levähtämään Ndjali-Coudi nimiseen, Bakalai-heimokuntaan kuuluvaan kylään. Päivän koitolla olimme taas jaloillamme, ja parin tunnin joksikin vaivaloisen vaelluksen perästä saavuimme eräälle 369 jalkaa korkealle kukkulalle, jota kansa nimittää Nomba-Rigoubou'ksi. Tänne seisahduimme aamustelemaan, jonka tehtyä vaellusta taas jatkettiin kello neljän tienoille iltapäivällä, jolloin vanha Quengueza parka näytti minusta niin väsyneeltä, että katsoin paraaksi

seisahtua ja yöpyä. Muuten Quengueza oli oivallinen matkatoveri; hän arvasi kunnian asiaksi ettei häntä väsyksissä nähtäisi, eikä mikään häntä enimmäen loukannut kuin että hänen iästään jotakin virkettiin. Yleisesti katsoen hän oli varsin harvinainen ihminen, ja omittuisuutensa olivat lukemattomat. Hän ei koskaan matkustanut pitämättä muassaan pientä, hirmuisen rumaa, kolme tahi neljä tuumaa pitkää puista epäjumalan kuvaansa, jonka mahdottoman isoon mahaan neljä messinki-naulausta oli ajettu. Sekä valvoessaan että nukkessaan kuniinkaalla aina oli tämä kuva luonansa, ja atrioidessaan ei hän koskaan laiminlyönyt vakaisen näköisenä nuoleskella muutamia kertoja epäjumalan mahaa ja valuttaa muutamia pisaroita olutta sen jaloille. Tänä iltana hän kauan puheli epäjumalan kanssa.

Aamulla kyllä näkyi, että vanhan kuninkaan jäsenet olivat joksikin tompistuneet eilisistä vaivoista, mutta me emme olleet tietävinämmeäkään. Tänäpäpä tulimme Ashira-maan rajalle. Tultuamme metsästä ulos näimme idässä Igoumbi-Andelè ja Ofoubou-Oréré nimisten vuoriselänteiden komeat siintävät kukkulat, jota vastoin ruoholakean rajana pohjoisessa olivat Nkoumo Naboualivuoret.

Kohtapa olimme päämäärämme perillä, jossa meitä suurella juhlallisuudella otettiin vastaan. Vanha Olenda kuningas näytti olevan kokonaan ilon innossa siellä käynnistämme. Hän ja Quengueza eivät olleet nähneet toisiaan neljäänkymmeneen vuoteen. Olenda ei ollut paljon muuttunut sittekun viimeksi kävin hänen luonansa, vaikka hän jo silloin näytti minusta peri vanhalta. Poskensa olivat kuopalla, kätensä ja jalkansa kun luurangon, ryppyisellä, kutistuneella nahalla peitettyt — ja

kuitenkin hänen sielunsa voimat olivat heikkonemattomat, ja sekä näkö että kuulo oivallinen. Mielellään lupasi hän hankkia minulle kantajia ja saattaa minut ilman vaaratta lähimmäiseen heimokuntaan. Seuraavina päivinä tuli isoja laumoja lähistä kansaa kylään, sekä tervehtimään minua että näkemään suurtaa Quengueza kuningasta. Kaikki toivat lahjaksi vuohia, kanoja, ananas-hedelmiä, sokeriruokojä, marjoja ja kaikenlaisia hedelmiä.

Muutamain päivän perästä lähdin, jättäen Quenguezan kylään Samba-Nagoski putoukselle, josta edellisellä retkelläni olin kuullut paljon puhuttavan, mutta jota en ollut saanut nähdä. Mukaani otin valokuvaa-laitokseni, neljä Commi-poikaani, Reboukan, Igalan, Makondain ja Ngomon sekä muutamia Olenda-kuninkaan miehiä.

Me matkustimme itäpohjoista suuntaa, menimme Ovigui-joen yli mahdottoman isoa puun-runkoa myöten, joka oli juuri sitä varten siihen kaadettu, ja painuimme sitte aarniometsään, joka tässä kohti oli hyvin tiheä. Ensi iltana tapasi meidät yhtäkkiä hirmuinen ukkosen ilma, mikä merkitsi että sade-aika oli käsissä. Seuraavana aamuna jatkoimme kulkua pitkin vuoriselänteen läntistä juurta. Tultuamme etemmä pohjoiseen päin vaelsimme useampain, sotaisaan Bakalai-heimokuntaan kuuluvain, kyläin sivu. Väkeni kehoitti minua välttämään näitä kyliä, koska toisinaan oli tapahtunut, että niihin yöpyneet muukalaiset oli tapettu ja ryöstetty. Asetimme siis leirimme eräälle vähäiselle Lambengué nimiselle ruoholakealle, jonne saavuimme päivän laskulla. Me viritimme isoja tulia, karkoittaaksemme käärmeitä ja peto-eläimiä, ja nukuimme hyvästi päivän vaivoista,

jotka olivat olleet melkeät, kun ankara sade oli lioittanut maan ja me olimme vaeltaneet useita peninkulmia, milloin liejussa rämpiä, milloin kompuroiden liukasten ja niljakkain kivien yli, joista jalkamme olivat haavoittuneet. Vielä seuraavana aamuna matkalle lähtiessämme meitä kovasti väsytti.

Metsä oli täällä tiheämpi kuin koskaan vielä oli ollut, ja sanomattoman jyllä ja kamala. Syvä hiljaisuus vallitsi yleensä, ja pensaikko oli miltei läpipääsemätön. Minä menin väkeni etunenässä, kun yhtäkkiä kuulin kovan rauskeen ja näin puiden seassa mahdottoman suuria mustia esineitä vivahtelevan. Heti seisahduin ja kohta havaitsin olevani lähellä erästä gorilla-perhettä, jonka työnä, kuten tavallisesti, oli katkoa puita ja oksia. Ne olivat nähneet minun, ja alkoivat tuota pikaa kiivetä puista alas. Samassa havaitsin vierelläni ison mustan naaman, joka tirkisteli minua lehtien välitse luihua julmuutta vilahtelevilla pienillä, kellanharmailla silmillään. Se oli mahdottoman iso koiras-gorilla; se läheni minua uhitellen, ja minä, joka en ollut aseilla varustettu mokomaan kohtaukseen, aioin juuri pakoontähtäessä kun väkeni tuli likemmä ja peto, heidän äänistään säikähtyneenä, kamalasti kiljahtaen katosi perheensä kanssa pensaikkoon.

Pari päivää sen jälkeen istuin Rembo-Ngouyai-joen rannalla, ihastellen tosiloistoisaa luonnon näytelmää. Mahdoton veden paljous hyökkäsi tavattomalla voimalla ahtaan vuorisolan kautta; virta vaahtosi valkeana, ja pauhina kuului useiden penikulmain päähän, niin että se yksinään kyllä olis voinut opastaa meitä tuon tiheän metsän läpi. Vähän ylempänä oli varsinainen putous; virta oli tässä noin 150 kyynärää leveä, ja keskellä oli saari,

mikä jakoi putouksen kahteen osaan, joista vaan toinen näkyi sille rannalle missä olin. Putous itse ei voinut olla paljon yli viidentoista jalkamitan korkea; mutta se suuri veden paljous, joka salaman nopeudella, vaahdoten ja huumaavasti pauhaten syöksi kalliolta alas, teki mah-tavan vaikutuksen, jota vielä enensi ihana kasvillisuus lähisillä rannoilla. Olisin mielelläni ollut yötä putouk-sen luona; mutta väkeni sanoi pelästyneenä, että minuun siinä tapauksessa suuttuisi suuri henki Fougamou, joka epäilemättä sen kostaisi minulle, ärjymällä niin anka-rasti korviini, että siitä kuolisin.

Muutamain päivän perästä palasin Olendan kylään.

XI.

Lähetyskunta Apingi-maasta. Onnettomuuksia toinen toisensa perään.

Poissa ollessani oli Olenda kuninkaan luokse tullut lähettiläitä Apingi-maasta, jossa edellisellä retkelläni olin kuninkaaksi valittu, vaikka hallitus-aikani ei tullut olemaan pitkä. Nykyinen kuningas oli lähettänyt terveisiä Olendalle, anoen että kaikin keinoin estäisi minut käymästä hänen maassaan, ja sen teki hän seuraavista syistä:

Kohta sen jälkeen, kun viisi vuotta tätä ennen läh-din Apingi-maasta, tavattiin uusi kuningas, Remandji, jonka käsiin jätin valtikan, kuolleena majassaan. Heimo-kunnan lääkäri ja viisaat miehet kokoontuivat ja selitti-vät kohta, että Henki (se on: minä) oli tappanut Re-mandjin, se kun rakasti Remandjia ja halusi häntä mu-

kaansa henkien maahan. Kun kohta sen jälkeen Remandjin poika Okabi'kin kuoli, he vahvistuivat vielä enemmän tässä uskossa, ja se varma usko tuli nyt yleiseksi, että lähtiessäni maasta olin tappanut ystäväni, etten tarvitsisi erota heistä. Tämä oli syynä minkä tähden nykyinen kuningas säpsähti, kuultuansa tuloni. Terveisensä Olendalle kuuluivat näin: „En tahdo enää henkeä; en halua lähteä hänen kanssansa henkien maahan, kuten Remandji ja Okabi ovat tehneet. Minä katson paremmaksi jäädä kotiin ja syödä banaaneja, ja tämä maailma on hyvä kyllä minulle.“ Niin pätöinen oli se pelko, millä tämä taikauskoinen kansa kohteli minua, että lähettiläät eivät olleet tohtineet odottaa tuloani, vaan olivat asiansa ajettua, päätähavin painaneet tiehensä.

Ei siis ollut minulla muuta keinoa, kun neuvoitella Ashira-ruhtinasten kanssa mitä tietä olisi mentävä, että välttäisin Apingi-maan. Päätettiin, että sen sijaan menisin Otando-maan kautta, ja kuningas Olenda lähetti viestin siellä olevalle ruhtinaalle, pyytämään häntä että hankkiutuisi minua soveliaasti vastaan ottamaan. Mutta tosinpa oli tähdissä kirjoitettuna.

Pari päivää sen jälkeen sai Elanga, Olenda-kuninkaan sisarenpoika, taudin, jota ei kukaan siinä maassa ennen ollut nähnyt. Hän asui eräässä kaukaisessa kylässä, mutta hänen väkeään tuli minulta neuvoa kysymään ja lääkkeitä anomaan, ja kauhistukseksi luulin heidän selityksestään ymmärtäväni, että se tuntematon tauti oli — rokko. Minä lupasin käydä hänen luonansa seuraavana päivänä, mutta ennenkuin ennätin matkalle, tuli sana että Elanga jo oli kuollut. Suuri suru ja valitus nousi nyt kylässä, ja yleisesti sanottiin Elangan

tulleen noidutuksi. Minä lähdin paikalla sinne; Elangan kuollutta ruumista oli perin mahdoton tuntea, ja minä havaitsin että aavistukseni eivät olleet minua pettäneet; hän oli kuollut mustaan rupuliin, mitä pahinta lajia.

Hetikohta koetin kaikin keinoin saada hänen omaisensa ja likisimpänsä pysymään hänestä erillään, polttamaan hänen vaatteensa, huonekalunsa ja kaikki mitä hän oli pidellyt tahi kosketellut, niinpä itse majankin, missä oli maannut, sekä hautaamaan hänet niin pian ja hiljaisesti kuin mahdollista. Kaikki turhaan — pitkälliset hautaustemput toimitettiin kun ainakin, ja ensimmäinen pelkoni kävi toteen, sillä ennen pitkää sairastui kaksi hänen perheestään, ja sitte alkoi tämä kauhea kulku-tauti levitä hirveän nopeasti. Se oli silmännähtävästi tullut maan sydämmestä, ja oli nyt menossa meren rantamaalle. Olendan kylään tuli se hirmuisella ankaruudella; kuninkaan oma mielivaimo oli ensimmäinen uhri, ja kaikki, joihin se ryhtyi, kuolivat. Turhaan varoitin heitä käymään tarpeellisiin varokeinoihin, ja edellä kaikkia lakkauttamaan hautausmenot. Kaikki, jotka olivat Elangan hautajaisissa, kuolivat, mutta eipä tämäkään hirmuinen esimerkki vaikuttanut mitään tähän taika-uskoiseen kansaan. Ennen pitkää oli enemmän kun toinen puoli kylän asukkaista pois pyhkäistynä.

Minä kohdaltani asetin leirini ulkopuolelle kylää, jossa minulla oli väkeni karantteenissa, kovasti kiellettynä paikalta liikkumasta. Quengueza huoletti minua suuresti; hartaasti pyysin häntä palaamaan maahansa. Mutta tämä vanha ruhtinas ei tahtonut millään nuotoa jättää minua tänä hädän aikana. Kumminkin oli käypä vieläkin pahemmin; pilvet keräysivät yhä synkempinä ja yhä uhkaavaisempina päämme päälle. Kohta sairastui Quen-

guezan pieni mieli-orja Rikolo, ja Quengueza otti hänen, huolimatta rukouksistani ja varoituksistani, omaan telttaansa. „Minä rakastan Rigoloa“, sanoi tämä uljas vanha ruhtinas tyveneellä mielin. „Olen saanut hänen velivainajaltani Ogandalta, ja täällä saatan häntä paremmin hoitaa. Jos minun täytyy kuolla, niin se on Jumalan tahdossa.“ En voinut kunnioituksetta silmäillä tätä vanhaa pakanaa, jonka musta iho kätki noin kristillisen sydämmen. Muutamain päivän perästä pieni Rikolo raukka kuoli. Sain kuitenkin viimein Quenguezan lähettämään ison joukon miehiänsä Goumbiin takaisin.

Nyt tahdoin lähettää oman väkeni, ynnä ne kolmekymmentä miestä, jotka olivat ainoat mitkä Olenda tänä onnettomana aikana voi minulle antaa, Otando maahan osan kanssa kapineitani. Mutta tästä eivät uskolliset Comipoikani tahtoneet kuulla puhuttavankaan. „Kuinka saataisimme jättää Challyn tänne? Kuka keittäisi hänelle kaikkein sairastuessa? Kuka hoitaisi häntä jos sairastuisi?“ he sanoivat.

Päätin siis lähettää Igalan, Reboukan, Mouitchin, Rapelinan ja Roguerien kantajain kanssa, ja pitää ne toiset viisi luonani. Olenda lupasi, että väkensä saisi saattaa minua itseäni Otando-maahan heti kun olivat ehtineet takaisin tältä ensimmäiseltä retkeltään.

Jo viimein päätti Quengueza lähteä luotani. Minä otin sitä ennen hänestä hyvän valokuvan, ja saatin häntä sitten surumielin kappaleen matkaa tielle. Erotessamme otti hän molemmat käteni käsiinsä, puhalsi niihin ja vannotti esi-isäinsä henkiä suojelemaan minua niinkun olivat tähän asti häntä suojelleet. Kotvan aikaa seisoin sitte samalla paikalla ja katsoin vanhan ruhtinaan menoa, kunnes mittava vartensa katosi silmistäni pitkään nurmikkoon.

Quenguezan lähdettyä kylästä tauti ylti yltymistään. Ei ainoatakaan päivää mennyt, jona ei tämä hirmuinen rutto vienyt useita satoja uhria. Kuolema uhkasi mies parkojanikin, kun uskalsivat lähennellä likisiä kyliä hankkiakseen meille jotakin syötävää, ja maan asukkaat huusivat heille: „henki on tullut teidän kanssane; hän on lähettänyt meille tämän evivan (ruton); mitä olemme tehneet hänelle?“

Kaikki Olandan vaimot sairastivat, mutta hän itse pysyi yhä uskollisena ystävänäni. Hän lohdutti kansaansa vakuuttaen muistavansa kuinka sama tauti hänen poikana ollessaan oli liikkunut koko siinä maassa. Olinpa suuresti kiitollinen siitä että minulla oli näin voimallinen suojeleus.

Muutamia päiviä Quenguezan lähdön jälkeen istuin sangen alakuloisena teltassani, pää kätten nojassa. Sinä päivänä oli Retonda kuollut ja haudattu, ja juuri vierelläni makasi Ngoma kuoleman kielissä. Tauti oli tunkenut minunkin huolellisesti varottuun leiriini, ja minä tiesin minua koko maassa kiroiltavan kaikkein näiden onnettomuuksien aikaansaattajana. Synkeitä päiviä tosiaankin!

Eräänä iltana kello yhdeksän aikana erosin Olandasta. Hän valitti voimattomuutta ja janoa. Minäkin tunsin itseni muuttuneeksi; mutta kun paneusin kovalle vuoteelleni, en saanutkaan unta.

Yhtäkkiä kuulin siellä pimeässä voivotuksen — se levisi huoneesta huoneeseen ja kasvoi sydäntä särkeväksi rääkynäksi. Minua kauhistutti — aavistus sanoi minulle että olin menettänyt paraan ystäväni. Hetkisen perästä kiskaistiin ovi auki ja Makondai, jonka muuten olin kieltänyt majaan tulemasta, hyökkäsi sisään, huutaen: „Chally, ovatko pyssysi laahatut? Ovatko pistoolisi kun-

nossa. — Ei tiedä mihin väestö nyt ryhtyy, kun Olenda on kuollut!”

Minä koin rauhoittaa häntä, mutta tulin itsekin kovin pahoille mielin. Se oli kova puusti, jonka seurauksia en niin tarkoin voinut ennakoita arvata.

XII.

Olendan hautaus. Ikäviä havaintoja.

Olendan hautauspäivä oli tullut, ja niin monta kun kynnelle kykeni tästä kovin ahdistetusta väestöstä tuli nyt vanhalle ruhtinaalleen viimeistä kunnioitusta osoittamaan. Valitusvirsiä laulaen ja syvää surua osoittaen he kantoivat hänen ruumiinsa siihen vähän syrjässä olevaan lehtoon, johon kaikki ruhtinaat Ademba-suvusta, mihin Olenda oli kuulunut, olivat haudatut. Minäkin liityin saattoseuraan. Kansa oli pukeutunut hänen takkiin, minkä olin hänelle lahjoittanut, sekä pyytänyt minua, hetken kaunistukseksi, lahjoittamaan hänelle sateenvarjoni — viimeisen mikä minulla oli jäljellä; mutta minun oli myöntyminen. Sateenvarjo asetettiin nyt levälleen hänen päänsä päälle, ja hän ympäröitiin kaikilla kalliuksillaan, muun muassa lahjoittamallani arkulla, paraalla piipullaan, tupakalla, taltrikeilla, saviruukuilla ja kaikenlaisilla huonekaluilla; sitte viritettiin valkea siihen likelle, ja sen viereen pantiin hyvät ruoka- ja juomavarat, jotka olivat joka päivä pitemmän ajan kuluessa uudistettavat, jolla aikaa valkeakin oli alinomaa vireillä pidettävä. Sanottiin Olendan ennen kuolemaansa vakuuttaneen väestöään,

ettei hän koskaan tulisi heistä kokonaan luopumaan, vaan että aika ajoin palajaisi henkien maasta tiedustamaan kuinka voivat; ja vielä monta viikkoa sen jälkeen vakuuttivat asukkaat nähneensä hänen öisin ajoin vaeltavan kylän kautta.

Se ennen niin herttainen Ashira-maa, johon, ensi kerran sen nähtyäni, olin niin suuresti ihastunut, oli nyt muuttunut todelliseksi kuoleman varjon maaksi. Katsoi minne hyvänsä, niin yleensä koitasi kuolemata ja häviötä; mielipuolisia ihmisiä, jotka kauhistuksesta tuohon hirmuiseen tautiin olivat mielensä menettäneet, vaelsi siellä täällä, kunnes kaatuivat ja kuolivat viheliäisellä kuolemalla tien oheen; jokainen katseli pelvolla naapuriaan — vihdoin viimeinkin olivat havainneet että tauti oli tarttuvainen, ja joka sairastui, sen säikähtäneet omaiset heti jättivät omaan nojaansa, ja hän jäi nälkään kuolemaan. Vaimot pakenivat miestensä luota, vanhemmat lastensa luota, veljet ja sisaret kammoivat toisiansa.

Kaikessa tässä viheliäisyydessä minua alkoi huolestaa, kun en mitään kuullut pois lähetetystä Commi-pojistani; aika, jolloin heidän olisi pitänyt palata, oli jo aikoja sitte mennyt — miten lieneekään heidän käynyt! Viikko viikolta kului, ei mitään tietoa. Viimein tuli eräänä päivänä kolme Otando-miestä, jotka sanoivat itsellään olevan jotakin tähdellistä minulle ilmoitettavaa, vaikka vasta parin päivän kuluttua. He menivät tiehensä luvaten kohta palata. Kuitenkaan heistä ei sen enemmän mitään kuullut, ja eräänä iltana kuulin sattumoisiin että kylän väki ankaroilla uhkauksilla oli kieltänyt heidät luokseni palaamasta. Mitähän tämä merkitsi?

Jo viimein muutamana kauniina päivänä ilmaantui Rebouka, Mouitchi ja Rapelina. Igala oli kyllästynyt,

kun sai niin kauan minua odottaa, ja oli lähettänyt heidät kuulemaan kuinka voin. Näin vähitellen keksin sen konnamaisuuden paulan, johon, mitään aavistamattani, olin kiedottuna. Useimmat niistä kaluista, jotka Olendan väen muassa olin lähettänyt Mayoloon, eivät olleetkaan perille tulleet; kantajat olivat sen sijaan kaikessa hiljaisuudessa menneet niiden kanssa luotettavaan paikkaan, ja kaiken lisäksi kuulin että Olendan oma veljenpoika Arangui arvattavasti oli se, joka oli miettinyt koko juonen sekä suojellut varkaita. Hän oli niin ikään se, joka oli panettanut kiinni yhden noista Otando-miehistä, jonka perästä toiset olivat pakoon menneet. Mitä oli tehtävä asiain näin ollessa. Suurinta viekkautta ja varovaisuutta tarvittiin. Aluksi kielsin väkeni virkkamasta sanaakaan kellekään koko asiasta. Edellä kaikkia en tahtonut säikyttää maan asukkaita, minä kun tarvitsin kantajia retkelleni. Työläältä kumminkin tuntui pysyä hiljaisena eikä olla mistään mitään tietävinään, kun tiesin jokaisella miehellä, naisella ja lapsella kylässä olevan tietona miten minua oli rosvottu ja arvattavasti useimpain heistä käyneen saaliisen osallisiksi. Arvattavasti Ondongakin, nykyinen ruhtinas, hyvin tiesi koko asian. Onpa hämmästyttävää kuinka hyvästi nämä villit ihmiset osaavat säilyttää salaisuuden; en hengen hievaustakaan ollut kaikkina näinä kuukausina kuullut asiasta.

Huomen aamulla sanoin väelleni: „Sanokaa Ashiran väestölle, ettette ole tohtineet minulle varkautta ilmoittaa, pelvosta että hukuttaisin heidät vihoissani, jos saisin kuulla kuinka ovat käyttäneet, ja sanokaa Ondongalle, Mintcholle ja muille ruhtinoille, että hyvin kyllä tiedätte heidän olevan niin hyvät ystävät minulle ja Quenguezalle, ettei heillä voi olla mitään osaa tässä hä-

vyttömyydessä. Sanokaa heille että olette olleet pakoitetut sanomaan Aranguin syyksi tänne tulonne. Tiedän saattavani luottaa teihin.“

Itse lähdin Ondongan luokse, taputtelin häntä ystävällisesti olkapäälle, vaikka salaa mieleni pikemmin teki antaa hänelle selkään, ja sanoin: „Odonga, minä tiedän sinun ystäväkseni; minä tiedän ettet ole mitään tiennyt Aranguin paluusta, muuten olisit antanut minulle siitä tiedon — eikös niin?“ Hän vannoi ja vakuutti että niin oli; hän olisi muka silmänräpäystäkään viipymättä sen minulle ilmoittanut ja oli olevinaan hyvin hämmästyksissään kysymyksistäni.

„Tuon Otando-miehen kohta, jonka Arangui on pannettanut kiinni, on sangen ikävä asia“, sanoin minä. „Ei yksikään Ashiralainen tohdi nyt lähteä Otando-maahan, ja mistä saan kantajia? Aranguin pitää laskea mies irti.“

„Hänen pitää se tehdä“, huusivat kaikki. Mintcho ja Ondonga tarjousivat hetikohta menemään Aranguin kasvatustalolle katsomaan oliko hän todellakin siellä. „Hän kaiketi piileskelee meiltä“, sanoi Mintcho nauraen. „En ole kuullut häntä palanneeksi Otando-maasta, jonne saatti Challyn kantajia.“

„Oi sinua riivattu konna ja teeskentelijä“, ajattelin tykönäni, mutta kannatin yhä vaan kohteliasta hymyilemistäni. Vähän ajan perästä molemmat ruhtinaat palasivat. „Se on tosi!“ he huusivat „Arangui on palannut! Hän on noka (konna, valehtelija), eikä kukaan meistä ole ennen sitä tiennyt.“

„Ondonga, ystäväni“, kuiskasin hänelle korvaan, „sinä saat komean helminauhan kaulassa kannettavaksesi (soisin sen olevan silmukan, ajattelin itsekseni). Mutta nyt täytyy sinun laittaa niin, että Arangui päästää irti

Otando-miehen, jonka on panettanut Nchogo'hon (käsi- ja jalkapuuhan).

Mintcho ja Ondonga menivät vielä kerran arvoisan sukulaisensa kasvatusmaalle, mutta monta päivää viipyi vielä ennenkun Otandolais-parka irti laskettiin. Onneksi Arangui sairastui rokkoon, ja koska luuli sen minulta tulleeeksi rangaistukseksi, niin lupasi pelästyksessään tehdä kaikki mitä tahdoin, ja lasi hetikohta vangin irti, jonka Ondonga ja Mintcho riemuiten toivat luokseni. Miesparan jalat oli jalkapuu pahoin turmellut. Suurin pelkoni oli nyt, että tauti tarttuisi häneenkin, jossa tapauksessa olisin saanut sanoa hyvästin koko retkelleni, koska ei yksikään Ashiralainen silloin olisi tohtinut seurata minua Otando-maahan. Ajatus että olisin voinut olla matkalla kokonaista kaksi kuukautta sitä ennen, ellei Aranguin koiruus olisi minua viivyttänyt, sai vereni kuohumaan, ja minä olisin oikein mielelläni ollut avullinen hirttämään häntä ensinäiseen paraasen puuhun, jos tilaisuutta siihen olis ilmaantunut. Tämä oli ensi kerta, kun minulta varastettiin Afrikassa, ja sen vielä päälliseksi teki Olendan väki. Tiesin ettei sitä ikänä olisi tapahtunut, jos heidän vanha ruhtinaansa olis elänyt.

Quengueza oli sillä välin saanut tietää Olendan kuoleman, ja pani lähettiläitä sanomaan, että kun Ondongalla ei ollut kyllin väkeä panna mukaani, niin Quengueza itse tulisi ja veisi minut toiseen heimokuntaan. Tästä Ondonga säikähti, ja hän teki kaikki mitä voi hankkiakseen minulle kantajia.

Muuten lähettiläät toivat surullisia sanomia Goumbista. Sielläkin oli kulkutauti raivonnut verrattomalla ankaruudella; kaikki, jotka olivat seuranneet Quenguezaa Ashira-maahan olivat kuolleet, ja Quengueza oli menet-

tänyt useita omaisiaan. Kuollut oli Obindjikin, ja useissa Bakalai-kylissä ei ollut ainoatakaan elävää olentoa jällellä. Maa oli autio ja tyhjä.

XIII.

Lähtö Ashira-maasta. Makondai sairastuu. Varastavia kantajia. Tuskallinen tila.

Quenguezan uhkaus vaikutti kuitenkin mitä sillä tarkoitettiin: Ondonga teki mitä voi hankkiakseen meille kantajia, ja ennen pitkää hänen onnistuikin saada niin monta, että seurueeni, Commi-pojat siihen luettuina, nousi kolmeenkymmeneen henkeen — eipä paljoa enempään, kun puoleen siitä minkä olisin oikeastaan tarvinnut; mutta kun en uhkauksilla, en hyvillä sanoilla enkä korkeampaa maksuakaan lupaamalla voinut enään saada ketään kanssani lähtemään, täytyi minun tyytyä siihen mitä tarjona oli sekä joko antaa pois tahi hävittää ne kalut, joita ei käynyt mukaan ottaminen.

Varhain aamulla maaliskuun 16 päivänä lähdin tästä näin kova-onnisesta Ashira-maasta. Pian kolme-neljättä osaa väestöstä oli rutto siellä ollessani pois pyyhkäissyt, ja jällelle jääneet hiljaisuudessa luulivat minun kaiken tämän viheliäisyyden aikaansaattajaksi; useammin kun kerran oli kaikki näyttänyt niin kamalalta että täyttätotta luulin jo tulleeni kaikkein löytöretkieni päähän, ja jo saavani haudan tässä raakalaisten maassa, vihastuneelta ja taika-uskoiselta kansalta murhattuna. Siispä lähdin nyt kevenneellä sydämellä matkalle.

Uskolliset Commi-poikani olivat sillä aikaa sulaneet seitsemäksi. Kaikilla paitsi Makondailla oli ollut rokko, ja minä kiitin Jumalata, joka oli varjellut minulle niin monta heistä, sillä ilman heitä olisin ollut miltei hukassa niissä tuntemattomissa tienoissa, joihin nyt aioin. Minulla oli epäluuloni Ashira-väen rehellisyyteen, jonka tähden päätin pitää heitä tarkalla silmällä. Jo samana iltana vahvistuin uskossani ettei heihin ollut luottamista. Kun näetsen olimme yötä eräässä kylässä, jossa asui muutamia Olendan entisiä orjia, katosi sekä Ondonga itse että muutamia kantajia. Ondonga ilmausi taas seuraavana aamuna, valittaen että useita kantajia oli karannut, jättäen kantamuksensa, ja että hänen oli täytynyt palata enemmän väkeä hankkimaan. Hetikohta pidin asiasta tutkinnon, jossa havaitsin ettei vähempää, kun kolme laatikkoa ollut poissa. En epäillytkään että Ondonga itse oli tämän uuden varkauden puuhaaja, ja nyt tunsin itseni suuresti kiusatuksi näyttämään esimerkin, siten että kutsuisin oman väkeni sotaneuvoa pitämään ja, kun hänen ilkeä tekonsa tulisi toteen näytenä, armahtamatta antaisin ampua hänet. Kuitenkin Ondonga vannoi kovasti ja kalliisti, että hän kyllä tapaisi varkaat, ja hänen onnistuikin hankkia kaivatut laatikot takaisin; mutta ne olivat auki murretut, ja useita kapineita oli kadonnut.

Ondonga oli nyt vihan vimmassa olevinaan; hän ja muutamat hänen orjansa ryhtyivät aseisinsa ja hyökkäsivät ulos kiljuen: „Ottakaa kiinni varkaat!“ Olipa kelpo kometia, ja minun oli vaikea olla nauramatta, niin oikeutettu kun vihani olikin, koska hyvin tiesin heidän itsensä eikä keneenkään muun olevan ne todelliset varkaat, joille he kuolemaa ja perikatoa vannoivat.

Mutta kova onni ei tule koskaan yksinään. Samana iltana alkoi rakas Makondaini valittaa ankaraa pakoitusta selässä ja pahaa vointia, ja kun seuraavana aamuna taas lähdimme matkalle, koki hän kyllä kulkea kanssamme, mutta ennen pitkää saivat tuskat ja voimattomuus hänessä niin vallan, että olimme pakoitettut keskelle metsää pysähtymään. Ei ollut enään epäilemistä; hänellä oli rupuli. Tämä oli melkein suurin onnettomuus mikä nykyisissä suhteissa voi minulle tapahtua, ja hetki-sen ajaksi tunsin itseni epätoivoa likellä; minusta tuntui niinkun Jumala olisi minun hyljännyt ja niinkun kaikki kohdat olisivat perikadokseni vannoutuneet.

Kuten tapani oli kaikissa tähdellisissä tiloissa, kutsuin uskolliset Commi-henkivartijani nytkin neuvottelemaan, mitä oli tehtävä. Istuuttuamme, tuska ja huoli jokaisen kasvoihin kuvautuneena, sanoin: „Pojat, te saatte mennä edellä Mayoloon; minä jään tänne Makondaita hoitamaan.“

Tähän kaikki vastasivat kieltämättä, ja Makondai parka sanoi: „Ei, Chally, jos et nyt pitkitä kulkuasi, niin kohta ei jää sinulle ainoatakaan kantajaa; olen kuullut heidän sanovan että pelkäävät mennä kanssasi, ja jos annat heille aikaa keskenään neuvotella, niin he varmaan kaikki karkaavat tiehensä. Sinun täytyy jatkaa kulkuasi Mayoloon, ja kyllä minä paranen.“

Vähän keskusteltua päätettiin että Igalon piti jäädä Makondain luokse eräälle vähäiselle lähiselle kasvatustaalle, jossa Ondongan vakuutuksen mukaan väestö olisi heistä hyvän huolen pitävä. Kovin karvaalta tuntui minulle jättää Makondai; mutta minä ymmärsin välttämättömyyden, ja lähdin raskaalla sydämellä taas matkalle, käytyäni kaikkiin ajateltaviin toimenpiteisiin hänen

mukavuutensa suhteen, sekä tarkoin miteltyäni ne lääkkeet mitkä Igalon piti määrä-ajoilla hänelle antaa.

Matkustus kävi nyt yhä työläämmäksi. Väellä oli raskaat takat, ja itsellänikin oli melkeä osani kannettava, paitsi raskasta kaksipiippuista pyssyäni olalla ja revolvereita vyölläni. Tie olipa tosiaankin jonkunlainen tie — meni erittäin ihanan tienoon kautta, pitkin komean vuoriselänteen juurta, joka kulkee pohjoisesta etelään, Ashira- ja Otando-maiden välitse. Metsä oli hyvin tiheä, ja mahdollottoman isoja kallionmöhkäleitä oli yleensä huiskin haiskin, usein sulkuna tiellä ja reunuksena kaikille siellä laksoissa juokseville vuorivirroille.

Toisena päivänä kulimme kauniin Louvendji-joen poikki, jonka rannoilla kasvaa tiheässä mitä komeimpia palmupuita. Nyt aikoivat kantajat enemmän ja enemmän jäädä jälkeen, valittaen takkoja raskaiksi, ja minun oli hyvin työlästä pitää heitä vähänkään koossa, voidakseni väkeni kanssa pitää heitä silmällä. Kolmantena iltana oli kumminkin, vastoin kaikkia reutomisiani, Mintcho ja muutamia omasta väestäni poissa. Heti aavistin pahaa, ja jälellä oleville sanoin että ampuisin kuolijaaksi ensimmäisen, joka yrittäisi lähtemään leiristä.

Seuraavana aamuna tulivat kaivatut miehet tuntia jälkeen päivän nousun. Mintcho oli olevinaan tuiki vihaisena väelleen. „Minä odotin heitä“, sanoi hän. „ja he eivät tahtoneet tulla, niin että häädyin metsässä nukkumaan, kaukana kalliista ystävästäni Challysta.“ „Missä sinä nukuit? Puhalsin torveeni, mutta et vastannut.“ Sitte kohautti hän laatikkoja ja huudahti, ollen närkästyvinään: „Kas niin, eivätpä olekaan niin raskaita kun olivat; ne konnat ovat varastaneet valkoisen miehen kaluja.“

Nämä sanat kuultuansa syytetyt hyökkäsivät pensaikoon ja katosivat ennenkun voin tehdä mitään heitä kiini ottaakseni. Nyt nousi hirvuminen elämä. Ne muut kantajat viskasivat takkansa maahan, ja selittivät yhteen ääneen, etteivät seuraisi minua edemmä, koska mukamas, rangaistakseni heitä muutamain heidän kumppaliensa tekemästä varkaudesta, arvattavasti en maksaisi heille mitään; eivät muka ilmaiseksi tekisi työtä. Hetikohta ymmärsin koko tämän seikan heidän keskenään tuumatuksi salahankkeeksi; he tahtoivat jättää minut metsään, saadaksensa sitte rosvoa minulta niin paljon kun tahtivat. Ensi pikaisuudessa julkisesti syytin Mintchoa hirttaa koko ilkiteon aikaansaattajaksi. Tämä oli erehdys, sillä hän alkoi hetikohta purkaa vihaansa siitä että rohkenin syyttää häntä semmoisesta rikoksesta. Minä peruin sanani, mutta lisäsin että ainakin hänen väkensä oli varastanut ja että hän minun maani lakien mukaan oli edesvastauksen alainen heidän varkaudestaan. „Mutta tiedämpä“, sanoin minä vielä, vaikka viha kuohui sisälläni, „että Mintcho on ystäväni, ja hyväni hän vaan tahtoo.“

Tätä väittelyä kestäessä pääsi vieläkin muutamia kantajia metsään karkaamaan, jättäen takkansa kentälle. Minä ymmärsin hetken vaativan pontevia tuumia ja vehkeitä, ellen jäisi yksinani aarniometsään. Siis huusin omat mieheni luokseni, ja me piiritimme, paraiten kun taisimme, Mintchon ja hänen väkensä, tähdäten heitä pyssyillämme ja huutaen: „Ensimmäinen, joka liikahtaa, ammutaan.“ Kun tämä näkyi tekevän tarkoitetun vaikutuksen, niin komensin heidät hetikohta ottamaan niin paljon kaluja kun jaksoivat kantaa ja, Reboukan, Monitchin, Ngoman ja Rapelinan vartioimina, kantamaan

ne lähisen joen rannalle, jonne heidän piti ne jättää ja sitte palata muita kaluja noutamaan. Parin tunnin kulluttua työ oli tehtynä, ja me olimme nyt kaikki joen rannalla, jonne aioimme yöksi leiriytyä.

Ashiran miehet alkoivat nyt silmännähtävästi pelätä ja penkoa etteivät ikänään enään näkisi omaa maatansa. Mintcho lankesi polvilleen, syleillen jalkojani ja huutaen: „Älkää meitä tappako! — Antakaa minun mennä, ja pitäkää nuo toiset panttivankeina; minä hankin sinulle jälleen kaikki mitä on varastettu — minä pakoitan kantajat tulemaan takaisin.“ — „Ei, hyvä Mintchoni“, sanoin minä, „siitä ei tule mitään; sinä jäät tänne, ja jos astut askeltakaan ilman minun luvattani, niin olet kuoleman oma.“ Sitte laukaisin pyssyni puuta kohti, ja hän katseli kauhistuksella luodin kuoreen tekemää reikää.

Koko yön pidin vahtia väkeni kanssa, joka tuskin voi hillitä vihaansa Ashira-väen petollisuudesta, ja seuraavana aamuna käskin Mintchon ja erään toisen Aschiralaisen kanssa menemään Mayoloon kantajia hankkimaan. Parin päivän perästä lähetin vielä Mouitchin sen Otandolaisen kanssa, jonka olin pelastanut Aranguin vankeudesta, pyytämään Mayoloa niin pian kun suinkin lähettämään minulle miehiä ja ruokavaroja, koska muuten pelkäsin tulevamme nälkää näkemään. Nyt oli minulla ainoastaan kaksi uskollista Commilaista jällellä vartioimassa niitä kahdeksaa Ashiran konnaa, jotka olimme vangeiksi tehneet.

Melkein lakkaamatta satoi, emmekä voineet löytää lehtiä tarpeeksi asti suuria ja vahvoja suojelemaan majojamme virtana satavalta vedeltä. Tilamme oli siis tuiki tukala, ja kohta alkoi meiltä ravintokin puuttua. Minä aloin tuntea itseni hyvin voimattomaksi, ja alinomainen

unen puute kysyi kovasti voimiani, kun öin ja päivin olimme pakoitetut ase kädessä vankejamme vartioimaan. Me olimme tehneet leirimme aukinlaiselle paikalle keskelle jylhää metsää, Otando-maahan vievän polun oheen. Toisella puolen polkua me lepäsimme, toisella Ashiran miehet. Tuontuostakin koettivat he pettää meitä olemalla nukkuvinaan ja kaikista voimista kuorsaavinaan; mutta olimme viekkaampia kun he, ja he kohta näkivät ettei heillä ollut toivoa pakoon pääsystä.

Johonkin toimeen oli kumminkin käytävänä ettemme nälkään kuolisi ennenkuin Mayolon miehet tulisivat ruokavarain kanssa. Lähdin siis muutamana päivänä pyssy-
neni liikkeelle, ottaen erään Ashiralaisen mukaani poimi-
maan marjoja kumppaleillensa. Olin niin raukea että
tuskin kykenin paikasta toiseen retostamaan, enkä onnistu-
nutkaan otusta saamaan. Kuulin kyllä gorillan, mutta
se meni pakoon ennenkun pääsin pyssynkantoa likelle.
Sinä iltana sanoin miehilleni että minun täytyi vähän
aikaa levähtää, ja että sitte pitäisin valtia heidän sijas-
saan, että saisivat nukkua. Niin paninkin maata liko-
märälle maalle, mutta en saanut edes silmiäni unpeen.
Aloin jo pelätä nälän vievän mieleni, ja ajatukseni ku-
vailivat alinomaa eteeni katettua pöytää, täynnä kaikkia
ajateltavia herkkuja — päivällisiä ja aamiaisia, joita olin
syönyt monta vuotta sitä ennen, ja komeinta härän- ja
lampaanpaistia — joita en ollut tiennyt pitää arvossa
yltäkylläisyyden päivinä.

Seuraavana päivänä lähetin Reboukan ja erään Ashira-
laisen metsästämään. Heillä oli parempi onni kun mi-
nulla, ja he palasivat riemuten kahden apinan kanssa.
Kaikki alkoivat nyt houkutella minua yksinäni nautti-
maan tämän hyvin tarvittavan ravinnon, ja minun täy-

tyi hämmästyä näitä kummallisia ihmisiä, jotka tänä silmänräpäyksenä olivat valmiit minua rosvomaan ja aarniometsään jättämään, ja tulevana mieluiset näkemään nälkää minun tähteni. Kuitenkin vastasin että meidän oli tasan jaettava, ja me valmistimme apinista herkullisen atrian. Harvoin tahi ei koskaan ole mikään minulle paremmalta maistunut, paitsi että tunsin jaksavani syödä kymmenen apinaa kahden asemesta. Mutta suu on pantava säkkiä myöten, sanoo sananlasku, ja pelastus oli likellä. Kohta sen jälkeen kuulimme ääniä metsästä, ja muutamain silmänräpäysten perästä hyökkäsi uskollinen Rapelinani esiin, pitkä rivi Otandolaisia jälesään, jotka kantoivat kuningas Mayolon lähettämiä ruokavaroja. Hurja hurraahuuto, johon Ashiran miehet yhdistyivät, tervehti tätä suotuisaa ilmausta. Sen illan vielä levähdimme, vahvistellen itsiämme tulevaan matkustukseen. Minä nukuin hyvästi ja heräsin virkistyneenä ja keveällä sydämellä Otandolaisten torvien toitouksista, joihin puhalsivat lähdön merkiksi. Yöllä oli satanut, mutta nyt oli kirkas ilma, ja märät lehdet kimmeltelivät kuin timantit nousevan auringon säteissä. Me lähdimme kiiresti astumaan, sillä minä olin päättänyt etten enään viettäisi yötä metsässä. Maaliskuun 23 päivänä illalla, juuri auringon laskiessa, pääsimme aarniometsästä aukiniaiselle Otandon ruoholakealle. En koskaan ole unhottava kuinka iloiseksi tunsin itseni tullessani metsän rinteeseen ja nähdessäni sinisen taivaan pilkoittavan puiden välitse.

XIV.

Tulo Mayolon luokse. Igala. Uusia levottomuuksia. Ruoholakean palo. Makondain paluu.

Kylään tultuani menin hetikohta *ovandjaniin* (neuvohuoneesen) ja ennen pitkää kuului kuninkaallisen rummun räminä, jonka perästä kuningas Mayolo ilmaantui. Ruumiinsa oli täynnä valkeita juovia, ja hän mumisi salamielisiä loihтусanoja. Likemmä tultuaan huusi hän isolla äänellä: „Tässä on se suuri Henki, se suuri valkoinen Henki lukemattomain tavarainsa kanssa.“ Hän tirkisteli minua vähän aikaa hämmästyneenä ja istui sitte vierelleni, sekä rupesi kertomaan kaikkia vastuksia, joita hänellä oli ollut minun tähteni, kun väkensä pelkäsi minun noituvan heidät eikä tahtonut minua kyläänsä vastaanottaa. „Mutta“, sanoi hän „minä sanoin heille, että *eviva* (rutto) tuli tänne jo aikoja ennenkun kuulumme sinusta puhuttavankaan, ja että se täältä meni Ashiramaahan.“

Puhuessaan minulla oli hyvä tilaisuus katsella Mayo-
loa. Hän oli pitkä, hartiokas ja värilleen miltei keltainen. Nuoruudessaan oli hän meren rannalla käydessään ostanut pyssyn, jota ei kumminkaan ollut osannut käyttää, jonka tähden se oli rikki räjähtänyt ja kiskaissut kolme hänen sormeaan pois eräässä elehvantin ajossa. Hetkisen kuluttua lähti hän luotani, mutta lähetti minulle kohta sen jälkeen vuohen ja kaksi mahdottoman suurta plataani-rypälettä, jonka nähtyä väkeni silmät hehkuivat iloa.

Niin pian kun taisin, kiirehdin käymään Igala-raukkani luona, joka oli kauan minua odottanut, ja jonka nyt surukseni kuulin olevan rupulissa. Luulenpa todellakin

että olisi kuollut ellen olisi tullut. Minä lämmitytin hetikohta vettä ja pesin hänen huolellisesti, jonka perästä hän tunsu itsensä melkoisesti virkistyneeksi. Seuraavana aamuna, avattuani arkkuni ja laatikkoni, vasta oikein näin kuinka paljon Ashiralaiset olivat minulta varastaneet. Heti syytin Mintchoa, ja otin häneltä pyssyn mikä hänellä oli. Hän oli, kuten tavallisesti, olevinaan kovin hämmästyksissään ja kokonaan närkästyksen vimmoissa siitä mitä oli tapahtunut. „Anna minun vaan mennä takaisin, Chally; kyllä löydän varkaat, ja minä tapan heidät, jos eivät anna takaisin mitä ovat ottaneet“, huusi hän. Samassa tuli veljensä Ayagui paikalle pyssyn kanssa, jonka Rebouka tyhmästi kyllä oli lainannut hänelle. Minä käskin hänen hetikohta antaa pois pyssyn; hän teki vastusta ja uhkasi ampua ensimmäisen, joka yrittäisi ottamaan sitä häneltä. Heti käskin Commi-poikani tähdätä häneen ja ampua hänet kuoliaaksi ellei tuossa paikassa antaisi pyssyä pois. Hän ojensi sen sitte Mayo- lolle. Tästä metelistä muut Ashiralaiset säikähtivät, ja pötkivät päätähavin metsään. Kuitenkin saimme kiinni yhden, jonka pidin panttivankina, ja toisille huusin, että antaisin hänen pois heti kun saisin kaluni takaisin. Vankini havaittiin olevan erään Ashira-ruhtinaan Adingon poika, joka ruhtinas oli erittäin hyvä ystäväni. Lähe- tessäni häntä sanoi hän: „Chally, älä anna Repoukan köyttää minua niin kovasti. Sinä olet isäni ystävä, ja minä olen vaan lapsi — en kykene karkaamaan. Käske heidän irroittaa köydet, jotka tekevät minulle niin paha- ha. Minä olen poikasi; enhän luopunut sinusta met- sässä, vaan saatin sinut tänne.“ Minä käskin Rebou- kan solmia köydet höllemmälle. Hän teki nuristen käs- kyni jälkeen, sanoen että vielä katuaisin sitä; en tuntisi

muka mustia ihmisiä; ne eivät olisikaan lapsia sillä iällä j. n. e. En kumminkaan raahinut köytättää tätä poikaparkaa kovemmin, ja tyydyin siihen että säilytin häntä verandassa ulkopuolella makuuhuonettani, jota paitsi, Mayolon kehoituksesta, panin hänelle vartijan. Mayolo luuli hyvin uskottavaksi että sillä keinoin saisin varastetut kaluni jälleen, sillä Adingo oli voimallinen ruhtinas ja olisi varmaankin uhkaava Ondongaa sodalla, jollei tämä lunastaisi hänen poikaansa. Niin varovaiset kun olimmekin, tämä pikku veitikka palkitsi lempeyteni yöllä karkaamalla; Rebouka oli ollut oikeassa. Minä olin pahoillani, sillä nyt tiesin hyvin kyllä etten koskaan enään näkisi menetettyjä kalujani; mutta olipa minulla toki vielä sangen paljo tallella, ja etenkin taiteelliset kapineeni.

Seuraavana päivänä tulivat kaikki ruhtinaat lähistä kylistä minua tervehtimään. Kaikki kävi varsin juhlallisesti ja Mayolo piti komean puheen. Minä annoin lahjoja kaikille etevimmille, niin miehille kun naisille. Kun kaikki oli päättynyt, huusi Mayolo, viitaten lahjoihin: „Katsokaa, tuossa on se *eviva*, minkä suuri Henki tuo myötänsä!“

Kova onni näytti kumminkin yhä minua vainoavan, sillä ainoastaan neljä päivää sinne tulomme jälkeen Mayolo sairastui. Kansa alkoi jupista että olin tappanut Olendan, ja että nyt tahtoisin tappaa Mayolonkin. Tottapa olin joku paha henki. Sopii arvata huoleni ja murheeni; jos Mayolo kuolisi, niin enpä tiennytkään kuinka voisin matkaani jatkaa. Kohta havaitsin että hänellä oli sydämen vika, joka tuotti hänelle kauheita tuskia.

Muutamia päiviä myöhemmin uhkasi kylää suuri tulipalo ruoholakealta; koko tämä suunnattoman suuri ruohokko oli liekitsevänä merenä. Minä riensin väelläni

siirättämään ruutia metsään; mutta onneksi sai väestö tulen seisahtumaan ennenkun se kylään ennätti, niin että varokeinoni olivat tarpeettomat.

Eräänä päivänä, vähän jälemin, kuulimme pyssyn laukauksen metsästä, ja heti sen jälkeen nähtiin kauan kaivatut ystävämme, Igalo ja Makondai. Selittämätön oli se ilo millä heitä tervehdimme. Makondai-parka näytti kumminkin vielä sangen heikolta; ja kun olimme vieneet heidät majaan, ja minä visummin otin hänet tarkastellakseni minun täytyi kauhistua — niin julman näköiseksi oli tuo hirvuisen tauti hänen tehnyt. Kauhistuen ajattelin että hän kenties ei vielä toipuisikaan; mutta olinpa iloinenkin, kun tiesin minulla olevan kaikkia lääkkeitä, mitkä olivat välttämättömiä hänen voimistumiseensa.

Istuttuamme sanoi Makondai: „Chally, olen ollut hyvin kipeä; luulin jo kuolevani enkä koskaan enään sinua näkeväni.“ Hän ei saanut sen enempää sanotuksi; mielen liikutus salpasi häneltä äänen. Muutamia silmänräpäyksiä olimme kaikki ääneti, sitte alkoi Igalo — ja minä kerron hänen sanansa aivan niinkun silloin ne kirjoitin:

„Chally, jätettyäsi meidät Ondonga vei meidät lähelle kasvatusmaalle; siellä nukuimme yöme erään miehen tykönä, jonka Ondonga sanoi sukulaisekseen, ja jonka piti meitä hoitaa. Sitte sanoi Ondonga että hänen piti mennä kylään, ja että pala'aisi kahden päivän perästä. Hän lainasi veitseni, sanoen että saisin sen jälleen hänen palattuansa. Mutta sitte emme enään häntä nähneet. Seuraavana päivänä tuli ruhtinas ja vaati maksoa siitä että saimme nukkua hänen kasvatusmaallaan. Viimein toki hän lupasi odottaa kunnes Makondai paranisi. Neljä päivää siitä kun olit lähtenyt tuli muutamia väestäsi

takaisin. Kyllähän sen ymmärsimme ettei he olleet en-
nättäneet Otando-maahan ja kotiin jälleen niin lyhyessä
ajassa, ja kyllä hekin ymmärsivät meidän sen tietävän,
ja sentähden sanoivat: „Meillä oli neuvonpide Otando-
kansan kanssa, ja Chally lasi meidät kotiin menemään,
kun hän ja Mintcho olivat päiväyksen päässä Mayolon
luota, me kun pelkäsimme väestön ottavan meidät kiinni.“
Sitte menivät tiehensä. Muutaman ajan takaa tulivat
niinikään Ayagui ja Etondo . . He sanoivat: „Chally on
terve ja raitis, mutta ei tahdo maksaa meille ennenkun
Makondai tulee; joudu siis, Makondai, ja tervehdy, niin
että voit palata kanssamme.“ Sitte he menivät, ja sanoi-
vat tulevansa takaisin parin päivän perästä; mutta emme
sen koommin heitä nähneet. Sitte vaati ruhtinas meitä
menemään tiehemme. Makondai sanoi olevansa niin ki-
peä ettei kykenisi kävelemään. „Ennen kuolen missä
olen“, sanoi hän. „Mitä pitää minun tehdä?“ sanoi ruh-
tinas silloin — se oli häneltä uusi kuje. — „Eihän On-
donga, joka toi teidät tänne, tulekaan takaisin; hän on
luopunut teistä.“ Sitte meni hän, sanoen menevänsä
erästä hyvää ystävää tervehtimään, ja tulevansa illalla
takaisin; mutta eipä tullutkaan. Vähän ajan perästä
tuli kolme vanhaa miestä ja kolme poikaa Olangon luokse;
ne sanoivat: „Igala, sinun täytyy pestä Makondain ruu-
mista useammin; kyllä näemme että vaan peset hänen
jalkansa; käy noutamassa enemmän vettä kaivosta ja
pese hänet kokonansa, se on välttämätöntä tässä tau-
dissa.“ Minä menin, ja kun palasin olivat he varasta-
neet kaikki kalumme: minun pyssyni ja Makondain kaksi-
piippuisen pyssyn sekä laatikon helmiä ja vaatteita, ja
poissa he olivat. Nähdessäni kuinka asia oli ja ettei
meillä ollut pyssyä millä itsemme puolustaisimme, sekä

että väestö oli konnamaista, sanoin Makondaille: „Lähtekäämme.“ Rebouka oli sanonut meille tien, jota olit mennyt Otando-maahan, ja me otimme mukaamme niin paljon plataaneja kun kantaa jaksoimme, että meillä olisi jotakin syötävää matkalla, ja sitte vaelsimme neljä päivää ja neljä yötä, ja tässä nyt olemme.“

„Hyvin tehty!“ huusimme kaikki. „Makondai ja Igalo, te olitte miehiä!“

„Ja“, jatkoi Igalo, „ruhtinas sanoi meille, että Ondonga ja Mintcho olivat miettineet keinon miten kokonansa rosvoisivat meidät, mutta että sinä niin visusti pidit heitä vaarilla, etteivät voineet panna tuumaansa toimeen.“

Tunsinpa niin vihastuvani koko tästä kertomuksesta, että hetkisen ajan jo todella arvelin eikö, sittekun kumpalini olivat saaneet kaiken terveytensä ja voimansa jälleen, minun pitäisi palata Ashira-maahan, tulella ja miekalla rankaisemaan asukkaita heidän häpeällisestä petoksestansa. Tämä olisikin verraten ollut helppo asia; mutta toisaalta katsoen enhän ollutkaan tullut sotaa käymään, ja se olisi minua vaan viivyttänyt.

Heti annoin käskyn haalean kylvyn laittamisesta Makondai-raukalle, ja keitatin hyvän kanasopan. Oikein teki minulle hyvää nähdä millä halulla hän sitä söi. Muuten kielsin hänen syömästä mitään ilman minun luvattani, koska pelkäsin että hän muuten, niin kauan nälkää nähtyänsä, söisi enemmän kuin hänelle voimattomassa tilassaan olisi hyödyllistäkään.

Vaikka Makondain tila minua vielä suuresti huolesti, nukuin kuitenkin sen yön hyvästi. Olimme toki kaikki yhdessä jälleen, ja tämä ajatus yksinään täytti sydämeni ilolla.

XV.

**Levottomia päiviä. Antiloopin ajo. Valoisampia toiveita.
Mayolon hovilääkäri. Vasun-tekkoa.**

Seuraavat viikot olivat minulle levottomuutta ja huolta täynnä. Mayolo sairasti yhä, ja kaiken lisäksi sairastui useita väestäni toisen kerran rupuliin. Aika kului, enkä ollut vielä kauas matkallani ennättänyt — Niili-virran lähteille oli vielä monta sataa peninkulmaa, ja monesti tunsin mieleni lannistuvan ajatellessani tätä pitkää vaellusta ja kaikkia vastuksia, joita jo oli kokoon-tunut tielleni. Kuinka useat vielä odottivat minua tunte-mattomassa tulevaisuudessa? — Kuinka monta taudin, nälän ja hädän päivää enkö nähnyt edessäni — kuinka paljon levottomuutta ja kalvaavaa huolta! — Milloinkahan kykenisinkään lähtemään Otando-maasta? — Turhia ajatuksia! — Poistin ne luotani, ja päätin ottaa päivän jommoisena se tuli ja yhä edelleen luottaa Jumalaan, joka tähän asti oli suojeluksenani ollut. Kuinka ihmeelli- sesti enkö ollut varjelluksi tullut, kun kaikki ympärilläni kaatuivat tuon hirvittävän kulkutaudin uhreiksi — omassa asunnossanikin oli se raivonnut, ja minä olin jäänyt siltä koskematta. Enkö saattanut toivoa että minulle tästä- lähtienkin kaikki asiat hyvin kävisivät?

Istuinpa eräänä päivänä majassani, näihin ja yhtä- läisiin ajatuksiin vajonneena, kun koiraini haukunta ruoho- lakealta herätti minut unelmistani. Minä riensin ulos, ja näin komean antiloopin, jota kuusi koiraa Andeko, Commi-Nagoumba, Rover, Turk, Fierce ja Ndjégo ajoi takaa. Minä kaappasin pyssyni ja juoksin sinnepäin, kaikki jälessäni. Yhdellä ainoalla laukauksella sain anti-

loopin kaadetuksi — se oli komea koiras, ja minä jaoin lihan kylän väelle, sekä annoin ison kappaleen Mayololle, joka suuresti ihastui ja sanoi olevansa erittäin halukas antiloopin lihalle.

Huhtikuun lopulla kaikki alkoi näyttää valoisammalta. Mayolo oli parempi, Makondai miltei entisessä terveydessään, ja niinikään muutkin paranemaan päin. Yhtähyvin Mayolo parka luuli itsensä noidutuksi, ja hän ja hänen väkensä, saadaksensa syyllisen tietoon, hankkivat oikein kummallisen juhlamenon, jota sanottiin „pona ogana’ksi.“ Siinä meneteltiin seuraavalla tavalla:

Suurta lääkäriä oli pantu käskemään. Tultuansa tämä hetikohta meni eräasen majaan, josta vähän ajan perästä tuli ulos, hirveäksi kummitukseksi pukeutuneena. Ruumiinsa oli mustaksi, valkeaksi ja punaiseksi maalattu; kaulassa oli nauha jossa rippui luita, erilaisia hampaita ja siemeniä; vyötäisillä oli ogouloungou-nimisen linnun sulilla koristettu nahkavyö, ja pään koristuksena topattu apinan nahka. Hän puhui tavattomalla ja kolealla äänellä, enentääksensä hetken juhlallisuutta; täytti sitte ison ammeen vedellä, johon, silmiään muualle kääntämättä, katsoa tuijotti muutamia silmän räpäyksiä; sitte pudisteli vakavasti päätänsä, ikäänkun antaaksensa ymmärtää että merkit olivat pahoja. Sitte vielä viritti ison tulisoiton, tirkisteli liekkiin, juuri kun keksiäksensä jotakin sen sisältä, huiskutti tulisoittoa veden päällä, väänteli ruumistaan kamalasti, ja puheli sitte isolla äänellä, kertoen eräitä salamielisiä sanoja useita kertoja. Väestö vaarinoitti koko ajalla sikeän hiljaisuuden, kunnioittavasti katsellen tätä mahtavaa miestä. Lopuksi tuijotti hän vielä veteen, huutaen: „Täällä on ihmisiä omassa kylässäsi,

kuningas Mayolo, jotka tahtovat noitua sinut ja tuoda onnettomuutta maahan!”

Heti nousi suuri hälinä. „Kuolema velhoille!“ kiljui väestö. „Mboundou (loihtujuoma, joka pahoittaa syyllisen tunnustukseen) on juotava“, sanoi Mayolo. „Me emme tahdo noitamiehiä ja noita-akkoja joukkoomme“. Kaikki portit sulettiin, eikä ketään muukalaista laskettu sisään. Seuraavana päivänä kylä oli kun menneiden maja; koko väestö oli mennyt metsään pakoittamaan eräitä epäluulon alaisia juomaan loihtujuomaa.

Mayolo-paralle oli tosiaakin paljon tekemistä kaikista eri tohtoreistaan. Hän muutti alinomaa lääkäreitä, ja niitä tuli kaikista lähisistä kylistä. Ja viimein ei hän huolinut niistä yhdestäkään, vaan otti naislääkärin, erään vanhan ryppyisen ämmän, joka oli suuressa maineessa taidostaan. Tämä tohtorinna oli oikein omituista laatua. Hän oli näöltään noin kuusikymmen vuotias, muuten vanha ja kurttuinen ja koko ruumiilleen piirrely ja maalattu. Sairaana luona käydessään hän vielä oli erittäin sitä varten vaatetettu, se on: hän oli tahrittu koreilla väreillä ja kantoi kainalossaan laatikkon täynnä taikaluja. Mayolo vastaan otti hänen aina juhlallisuudella, jota ei kumminkaan käynyt vertaaminen ämmän omaan. Menetyksensä oli pää-asiallisesti siinä, että liitulla piirteli kaikellaisia viivoja ja kuvia Mayolon ruumiille ja pitkin hänen käsivarsiaan, ja että pureskeli salaisia ryytiä, joiden mehua laamalta sylki Mayolon ruumiille, erittäinkin sydämmen paikoille — koko ajan loihtusanoja innokkaasti mumisten. Sitte sytytti hän vihon omituista heinäalajia, jolla kosketteli Mayolo parkaa ja, kuten näytti, kärventeli häntä aika lailla useista paikoin. Kysyttyäni häneltä minkä tähden hän tulta käytti, hän sanoi teke-

vänsä sitä estääksensä tautia tulemasta Mayoloon ulkoapain.

Muuten väestö ahkerasti työskenteli vasujen kudonnassa, jommoisia tässä maassa käytetään kalujen kulettukseen. Ne ovat nimeltä Otatai, ja ovat hyvin tarkoituksen mukaisia.

Olen tuonut yhden semmoisen vasun kotiini, muistoksi. Se on pitkä ja kaitainen, ja kudottu erään köynnöskasvin sitkeistä syistä (lustoista). Pituus on noin puolenkolmatta jalkaa, leveys yhdeksäntuumaa; laidat saatetaan nuoralla sitoa yhteen, niin että vasuun sopii pakata enemmän tahi vähemmän kannettavia. Ne ripustetaan pitkillä palmikoituilla pajuksilla köysillä kantajain päähän ja kainaloihin.

XVI.

Lähdön hommia. Keskustelu Mayolon kanssa. Tähtitieteellisiä tarkastuksia.

Päivä, jona olin lähtevä Otango-maasta, läheni nyt lähenemistään. Mayolo tervehtyi päivä päivältä. Pari päivää niiden juhlallisuuksien perästä, jotka olen selittänyt, kutsuin Mayolon ja hänen väestönsä kokoon ja otin heidät suurella juhlallisuudella vastaan, henkivartijat ympärilläni, kaikki matkavaatteissa ja vasut selässä. Puhuttelin Mayoloa seuraavalla tavalla:

„Mayolo, olen kutsunut sinun ja väkesi luokseni, sanoakseni teille sydämmeni halut. Mustilla ihmisillä on sananlasku, joka sanoo ettei kukaan ole yksinään — hänellä on ystäviä. Teillä on ystäviä Apono- ja Ishogo-

maiden asukkaat. Pyydän teitä opastamaan minua Aponomaahan. Jos sen teette, ilahdutan sydämmenne monilla lasihelmillä ja kauniilla kaluilla. Tahdon että, ollessani poissa, kansa voi sanoa: Mayolo oli Hengen ystävä“.

Tämä puhe otettiin suurella mielihyvällä vastaan, mutta Mayolo jätti vastauksensa seuraavaan päivään — arvattavasti saadakseen aikaa valmistautua puheensa. Seuraavana aamuna tuli hän väestöneen majalleni ja puhui näin:

„Kun metsästäjä menee metsään otusta ajamaan, hänen sydämmensä ei ilostu ennen kun on otuksen löytänyt. Samaten on Challyn, sen suuren Hengen laita; sydämmensä ei ilostu ennen kun on saanut toimitetuksi kaikki mitä mielessään kantaa“. Hän jatkoi puhettaan enemmän kun tiiman ajan, ja päätti sen sanoen: „Chally, kohta olemme sillä pitkällä matkalla yhdessä, ja vaeltamassa päivän nousua kohti“.

Kohta sen jälkeen toimitettiin kylässä suuri juhlallisuus, jossa Mayolon tervehtymisestä iloittiin. Mayolo itse oli ilostunein kaikista, tanssi, paiskeli rintaansa ja huusi: „Tässä olen minä! tässä olen minä, Mayolo, elävänä enkä kuolleena! Ihmiset sanoivat minun kuolevan, sen tähden että Oguizi (henki) oli tullut — mutta tässäpä olen! — Tässä olen, Chally, terveenä ja raittiina! — Minä sanon sinulle, Oguizi, että olen terve!“ Näyttäöksensä jälleen saatua terveyttänsä, hän tasajalassa hyppeli ilmaan, tömistytti kenttää jaloillaan ja kiljui täyttä kurkkua minkä ennätti: „Näettekö että olen terve! Ihmiset sanoivat, kuultuansa Oguizin tulevan: „Nyt Mayolo kuolee. Onhan Oguizi tappanut Remandjin'kin ja Olendan?“ — Mutta tässä olen, terve ja raitis! — Laukaiskaa pyssyt, että kaikki kuulisivat että Mayolo on terve! — Tiesinpä

ettei Oguizi tahtonut tehdä minua sairaaksi! Minä olen Mayolo! — Minä vien hänet Apono-kansan luokse!“ j. n. e. Illalla lähetti hän minulle komean ja lihavan apinan lahjaksi.

Ottaissani ensi kerran, sittekuin Mayolon kylään olin tullut, valokuvausteltani esille, käskin Mayolon tulla saapuville ja annoin hänen katsoa sen keltaisen lasilevyn läpi, joka lasi valoa siihen paikkaan missä laakoja ja kemikaloja säilytin. Nähdessään ruoholakean, puut, nurmikon, ihmiset, linnut, vuohet, kaikki vaaleankeltaisina, hän kovin hämmästyti ja säikähti. Hän peräytyi, katsoa ällisteli silmiini, ja meni tiehensä suu auki ja kädet pystyssä. Sitte kuulin hänen sanoneen että noitumalla tein maailman toisenväriseksi; ja huomispäivänä tuli ihmisiä joukottain katsomaan tätä ihmettä.

Minulla oli niin vähän tekemistä pakollisen oloni aikana Mayolon kylässä, että oli hyvää aikaa työskennellä tähtitieteellisissä tarkastuksissa. Niinpä antausinkin kaikesta sydämestäni ja sielustani tämän viehättävän tieteen nojaan. Joka yö vietin useita tunteja tähtiä tarkastelemalla. Kaikkein muiden levolle mentyä monesti seisoin aivan yksinäni nurmi-lakealla, taivaankantta katsellen. Ei missään koko maapiirillä se tarjota loistoisampaa nähtävää, kun juuri siellä missä nyt olin; olinpa miltei päiväntasaajan kohdalla, ja juuri Huhti- ja Touko-kuilla on ilma näillä leveyspykälillä kirkkahin; sillä sadeajan ja kaikkein sen myrskyjen jälkeen taivas on niin äärettömän synkkäsinistä väriä, että tähdet näkyvät kahta suurempina ja loistoisampina, kun muuten. Tähän aikaan olivatkin kaikki eteläisen taivaankannen kauniimmat tähdistöt näkyvinä. — Laiva, Risti, Kentaurus, Skor-

pioni, Orionin Vyö (Aaronin Sauva), Sirio (Koirantähti), Kanopo ja muut taivaan kirkkaimmat tähdet.

Harvoin olen tuntenut itseni onnellisemmaksi, kun semmoisina hetkinä. Yksinäni ja omaan nojaani jäänyt, kun olin tässä raakalaisten maassa, tähdet tuntuivat parailta ystäviltäni; useita niistä rakastin enemmän kuin muita, ja ne olivat luotettavimmat oppaani aarniometsissä ja erämaissa. Kun muutamat näistä herttaisista ystäväistäni taas olivat näkyviin tulevat, moniaita kuukaisia poisa oltuansa, silloin tähystelin tarkasti taivaanrantaan, ja kun ne viimein verkalleen ilmausivat huurujen läpi idästä, tervehdin niitä ihastuksella.

Venus (aamu- ja iltatähti) välkkyi nyt kaikessa loistoisassa kirkkaudessaan, Jupiter ja Saturno olivat niin ikään nähtävinä, ja samoin komea Eteläinen Risti, jonka vierellä näkyi niinsanottu „Sysi-säkki“, nuo kaksi mustaa pilkkua, joiden välillä ei mikään kaukolasi ole voinut löytää ainoatakaan tähteä — ainoa ilmaunta sitä lajia koko äärettömällä taivaankannella. Sirion ja Kentauron välillä taivas oli niin tähdillä kylvetty, että milteipä näyttänyt olevan kun liekkien vallassa; ja pohjoisen puolella erittäin Otavan kauniin, hyvin tunnetun tähdistön. Lisäksi tämän todellakin viehättävän näytelmän valoon leimahti Linnunradan valo heti auringon laskettua; se kävi yhä kirkkaammaksi puolentunnin ajalla tahi enemmän, yleni pyramidin muotoisena taivasta kohti, ja sen hohtava, punakellervä valo pisti kauniisti erilaiselta taivaan synkeätä valoa vasten. Pian joka ilta Huhti- ja Toukokuilla oli se nähtävänä, ja silmissäni enemmän kuin palkitsi revontulien vaaleansinisen valon.

En koskaan jättänyt tähtitieteellisiä tarkastuksia tekemättä, kun vaan siihen tilaisuutta oli. Tällä tavoin

voidaan aina matkoilla saada tieto leveys- ja pituusmatkasta millä ollaan, kun myös mikä kuukauden päivä ja vuoden aika milloinkin on, mikä tietysti on sangen tähdellistä, koska monesti, taudin tahi muun syyn tähden, ei käy niin tarkasti ajanlaskua noudattaminen.

Kuumuus oli nyt enenemässä. Auringon säteet kohtasivat maata päivä päivältä yhä pystympään, ja elävä hopea nousi monesti aina 150 pykälään asti.

XVII.

**Lähtö. Tulo Mouendiin. Äkillinen pelästys maan asukkaissa.
Kuninkaallisia huvituksia.**

Varhain aamulla Toukokuun 30 päivänä olivat kaikki Mayolon kylässä liikkeellä. Meidän oli sinä päivänä Apono-maahan lähteminen, ja Mayolo itse oli lähtevä kanssani. Kantajat laittivat vasujansa valmiiksi, torvet toitohtelivat lähdeksi, ja matkue lähti liikkeelle. Igala meni edellä, ja jälkimäisinä tulin minä ja Mayolo.

„Hyvästi, Oguitzi!“ huusi väestö. „Älä unhota meitä, Oguitzi! Käy palatessasi meillä!“

Noudattaen polkua, joka vei nurmilakean yli, me vaelsimme suoraan itäistä suuntaa. Tiemme meni valkoisten muuriaisten suunnattoman suurten kekojen välitse, joita täällä kävi lukeminen kymmeneen tuhansiin ja jotka peittivät lakean niin pitkältä, kun silmä otti. Seitsemän (Englannin) peninkulmaa marssittuamme tulimme Nomba-Obana vuoren juurelle, josa Mayolo ennen oli asunut, mutta josta oli siirtynyt, noituutta peläten. Me menimme

hänen entisen kylänsä jäännösten kautta ja tulimme noin kolme peninkulmaa siitä eteenpäin eräälle virralle, jonka yli vaivatta pääsimme, vaikka se sade-aikana lienee sangen väkevä. Nyt lähenimme Apono-maata, enkä kiellä että tunsin itseni vähän levottomaksi, kun en tiennyt miten tulisin vastaan otetuksi. Komeita palmupuita kasvavia lehtoja alkoi nyt olla yhä tiheämmässä, ja minä näin useita kalebasseja *) latvoihin ripustettuina vastaanottamaan sitä mehua mistä palmuviini valmistetaan.

Jo viimein saimme Mouendin näkyviin, sen kylän jossa aioimme pysähtyä, ja jonka ruhtinas oli Mayolon ystävä. Maan asukkaat, nähtyänsä minun, päästivät hetimitä hirmuisen rääkynän ja juoksivat päätähavin pakoon naiset itkien ja kantaen lapsiaan käsivarsillaan. — „Oguizi! Oguizi! — Nyt olemme hänen nähneet, ja meidän täytyy kuolla!“ he kaikki kiljuivat täyttä kurkkua. Helppo on arvata suloiset tunteeni tämmöisestä vastaanotosta. Tultuamme kylään emme nähneet ainoatakaan sielua; kaikki oli hiljaista kuin haudassa. Me jatkoimme vaellustamme kunnes tulimme neuvohuoneelle, jossa toki tapasimme kuningas Nchiengainin ja kaksi hänen henkivartijaansa, jotka eivät olleet hänestä luopuneet — kaikki silminnähtävästi säikähyksissä. Nähtyänsä Mayolon, *nka-*

---

*) Kalebassit ovat kalebassi-puun hedelmän kovat ja varsin vahvat kuoret, joita käytetään pulloiksi ja maljoiksi, Mainittu puulaji on suurin tähän asti tunnettu; sen runko on yli neljä sylvä poikki mitaten; se ei ole yli 30 kyynärää korkea, mutta lähettää mahdottoman pitkiä oksia maata kohti, jossa näiden nenät tekevät juurta ja kasvavat uusiksi puiksi. Kasvaa länsi-Afrikassa ja luullaan tulevan yli 4,000 vuoden vanhaksi

ga'nsa (toverinsa, samana päivänä syntyneen), hänen majesteetinsä toki näytti vähän rauhoittuvan. Hän oli varteva, hoikka neekeri-vanhus, koreesti piirrelty ja maalattu, sekä lempeän, miltei ujon näköinen.

Me istuimme neuvuhuoneeseen, ja Mayolo sanoi: „Olen antanut sanoa sinulle, Nchiengain, että tulisin luoksesi suuren Oguizin kanssa. Tässä nyt olemme. Henki on tullut tekemään sinulle hyvää eikä pahaa — antamaan sinulle helmiä ja monta kallista kalua. Sitte hän lähtee luotasi, mennäksensä edemmä.

Sitte puhuttelin Nchiengainia — Apono-heimo puhuu näetsen samaa kieltä kun Ashiran ja Otandon asukkaat, johon kieleen olin hyvin harjaantunut.

„Nchiengain“, sanoin minä, „älä pelkää minua; minä tulen ystävänä luoksesi; Mayolo on puhunut totta. Katsoapa tänne“ — minä viittasin tavaratukkuihin, jotka kantajani olivat kentälle laskeneet — „osa näitä kaluja tulee olemaan sinun ja sinun väkesi“, jonka perästä ripustin hänen kaulaansa rihman hyvin isoja lasihelmiä, ja panin punaisen villalakin hänen päähänsä. Niille kahdelle muulle miehelle annoin niinkään vähän pienemmät helminauhut, ja sanoin sitte: „Nchiengain, sinä olet saapa vielä enemmän, mutta ensin pitää väkesi tulla takaisin; minä en voi viipyä kylässä, josta väki, minun nähtyänsä, juoksee metsään. Mayolon väki ei juossut tiehensä, etkä voi uskoa mimmoiset ystävät olimme. Kutsu väkesi takaisin.“

Itse kävin sitte kylän ympäri, ripustellen lasihelmiä ja muita pikku kaluja puihin, ja Nchiengain huusi: „Tulkaa takaisin, Aponolaiset! — ja katsokaa puihin, niin saatte nähdä ne kauniit lasihelmet, mitkä Henki on tuonut teille, ja jotka hän tahtoo meille antaa.“ Hän

lähettti sitte molemmat orjansa rauhoittamaan väestöä, ja auringon laskettua nähtiin, joka suunnalle leimuavista tulista, että olivat voittaneet pelkonsa ja palanneet kylään, sekä ottaneet alas ne lahjat, jotka olin puihin viehdäkkeiksi ripustanut.

Seuraavana aamuna kävin kylää joka suunnalle katselemassa. Sen ainoa katu oli neljäsataa seitsemänviidettä kyynärää pitkä ja kahdeksantoista kyynärää leveä. Maaperä oli kovaksi polettua savea, eikä ainoatakaan heinänkortta näkynyt missään. Huoneet olivat viidestä seitsemään kyynärään pitkät, ja seitsemästä kymmeneen jalkaan leveät; seinäin korkeus oli neljänjalan paikoille ja korkeus maaperästä katonharjaan noin seitsemän tahi kahdeksan jalkaa. Huoneiden takana oli tiheitä plataanipuu-lehtoja.

Minä annoin Nchiengainille paidan, kuusi kyynärää kirjattua pumpulivaatetta, takin, punaisen lakin, ison kimpun punaisia ja kimpun valkeita lasihelmiä, kaularihman, viiloja, tulirautoja, lusikoita, veitsiä ja kahveleita, peilin ja moniaita muita pikku kaluja; jonka perästä kutsuin kaikki kylän etevimmät miehet ja naiset kokoon ja annoin lahjoja heillekin. Tämä muutti heidät kaikki vannoneiksi ystävikseni ja ottoveljiksni, ja suuri oli yleinen ihastus myötäni tuoduista merkillisistä kaluista. Maine määrättömästä rikkaudestani levisi, kuin kulovalkea, ja ennen pitkää tuli luokseni erään lähisen kylän väki, joka ei ollut tahtonut ottaa minua vastaan eikä antaa minun matkustaa alueensa kautta. Kun Nchiengain näki heidät, huusi hän: „Pois, pois! — Te olette saaneet näistä kauniista kaluista vainun, ettekä pelkää enään! — Menkää tiehenne!“

Muutamain päivän kuluttua oli ystävyysseuramme yhä vahvistunut, ja suuri juhlallisuus toimitettiin kunniaksi, jossa tilassa Nchiengain ja Mayolo ottivat enemmän kuin yhden lasillisen päihdyttävää palmuviiniä liiaksikin. Olipa lysti kuunnella heidän puhelevan kaikista urotöistä, joita nyt aikoivat tehdä. Mahdottomat olivat ne matkat mitkä aikoivat kanssani kulkea, lukemattomat ne kylät, joiden kautta tulisimme kulkemaan, pelättävät ne vaarat, joita voittaa aikoivat. Mahdotonta ei ollut mikään, katsoottuna viinin ruusun väristen huurujen kautta.

Jo viimein tuli lähdön päivä; mutta ennen matkalle lähdettyämme juolahti Mayololla ja Nchiengainilla se onneton tuuma päähän, että väkensä kanssa ensin katsastaisivat puihin ripustettuja kalebasseja ja keräisivät palmuviiniä. He lähtivät päivän koittaessa, ja jo päivän nousulla olivat kaikki juovuksissa; Nchiengain tuli minua vastaan hoiperrellen, mutta kokonaan ihastuksissaan aiotusta matkustuksesta. Mayolo oli niinikään vapera jaloillaan, vaikka ei kuitenkaan siihen määrään kuin arvoisa toverinsa. Liioita tempuita otin heiltä kalebassit pois ja kaasun jäännökset kentälle, huolimatta väestön surusta ja voituksesta. Sitte käskin väkeni varustaa kaikki lähdölle. Kun kaikki oli valmiina, kaivattiin Nchiengainia. Minä aloin hetikohta vikoa, että oli kaikessa hiljaisuudessa vielä mennyt ottamaan jonkun voimistimen matkalle, ja vähän etsittyäni löysinkin aivan oikein sen vanhan veitikan majansa takana, jossa hän, pää keikaltaan ja suu auki, parast'aikaa oli ottamassa suloista siemausta hyvävaraisesta kalebassistaan. Minä tempaisin sen paikalla häneltä pois, kaasun viinin ulos ja käskin hänen vaimonsa ottaa kalebassin, kokoontuneen väestön suureksi huvitukseksi.

Sitte lähdimme liikkeelle; mutta Nchiengain ei voinutkaan syystä kyllä marssia niin joutuen kuin muut, ja jääpyi jääpynistään. Kolmeneljännes tuntia vaellettuamme olimme erään suuren, korkeilla puilla reunustetun joen rannalla. Siellä oli kuningas Nchiengainin iso sotakanooti ja useita pienempiä veneitä valmiina vieämään meitä yli. Iso kanooti oli hyvin tilava, mutta yhtä hyvin täytyi sen käydä seitsemän kertaa edes ja takaisin ennenkun sai kaikki kannettavat toiselle puolelle. Minä lähetin Igalan, Reboukan ja Mouitchin toiselle puolelle vahtiin.

Kun kanooti vihdoin palasi minua itseäni noutamaan, ei Nchiengainia vieläkään näkynyt; ainoastaan hänen äänensä kuului kaukaa, ja hän kiljui: „Minä tulen, Oguizi! Nchiengain tulee!“

Kello oli kumminkin jo puolivälissä viisi iltapäivällä; lähes koko päivä oli mennyt hukkaan, ja minulla ei ollut halua kauemmin odottaa. Astuin siis veneesen. Mutta tuskin olimme työntäneet sen ulos ennenkun näin hänen majesteetinsä tulevan hoippuen metsästä ulos, ja isolla äänellä rukoilevan meitä palaamaan. Jota enemmän hän huusi, sitä kuurommat mekin olimme olevinamme. Päästyäni toiselle rannalle näin kiikarillani kuinka Nchiengain parka tuskallisilla liikenneillä laski tunteitansa vallojilleen, ja kuinka hän tuontuostakin oli joutua pois tasapainoltaan. Minä lähetin kanootin häntä noutamaan, ja ennen pitkää oli hän keskellämme, vielä enemmän juvuksissa kuin aamulla erotessamme, mutta erinomaisen ystävällisenä ja oikein ihastuksissaan kun sai jälleen nähdä minut.

Me asetimme leirin siihen missä olimme maalle nousseet, ja Commilaiseni pitivät vahtia yöllä. Mayolo parka,

joka tuskin oli ollut ainoatakaan päivää selvillään sittekun olimme Nchiengainin kylään tulleet, sai nyt kärsiä ylitsekäymisistään kovaa pahoinvointia ja ankaraa kuume-
tautia. Aamulla toki oli parempi, ja kun muutkin olivat maanneet päänsä selväksi, lähdimme taas kello kuuden tienoilla astumaan. Ennen pitkää saavuimme useampiin kyliin, joiden asukkaat olivat kuulleet mahdottomia kertomuksia äärettömistä tavaroistani ja sentähden tulivat meitä vastaan tuoden vuohia ja plataaneja lahjaksi ja pyytäen minua jäämään heidän luoksensa. Nähtyään yrityksensä turhaksi he palasivat, huutaen Nchiengainille ja hänen väelleen että oli näiden syy miksi en tahtonut seisahtua.

Puolenpäivän aikana pysähdyimme kirkkaan ojan varrelle, kauniisen puita kasvavaan laksoon. Tunnin ajan levähdettyämme ja ruokailtuamme, näimme polkuja menevän useille haaroille, yhden itäänpäin eräisen Aponokylään. Nchiengain ei kumminkaan tahtonut meitä siellä viipymään, ja me lähdimme siis toiselle tielle, etelämpää suuntaa. Kolme tuntia vaelsimme erästä metsätöyryistä nurmilakeata, ja tulimme sitte eräälle Matimbié Iramba (kivitasanko) nimiselle tasangolle, joka oli täynnä teräviä, raudansekaisia kivenliuskoja, joista oli paljon kiusaa väkeni paljaille jaloille.

XVIII.

**Uhkaavia hankkeita. Palava nurmilakea. Uhkaava vaara.
Lähetyskunta. Tulo Mokabaan. Onnellinen yhteiskunta.
Jäähyvästi Mayololle ja Nchiengainille.**

Matimbié Iramban itä-eteläisessä kulmassa tulimme erääsen Dilolo nimiseen kylään, joka oli juuri tiellämme. Harmilliseksi hämmästykseemme tapasimme kylän roviuksilla sulettuna ja kaikki sen sotakykyiset miehet täyssissä aseissa sen ulkopuolella kokoontuneina. Tultuamme kuultaville, he alkoivat lähetellä kirouksia Nchiengainia vastaan, joka toi Oguizin heidän maahansa. — „Oguizi, joka tulee ruton kanssa!“ he huusivat. „Älä tulekaan likelle meitä; älä koetakaan tunkea kyliimme, sillä silloin sota syttyy.“

He löivät sotarumpujaan ja uhitellen huiskuttivat keihäitään meitä vastaan. Yhtähyvin jatkoimme menoamme, niinkun emme huolisikaan heidän uhkauksestaan, ja yritimme kiertämään kylän. Siellä meidät kumminkin koh-tasi uusi aseilla varustettu joukko, jolla silminnähtävästi oli tarkoituksena estää meitä edemmä menemästä. Kaksi myrkytettyä nuolta amnuttiin meitä kohti. Jo aloin luulla tappelua välttämättömäksi, mutta käskin kummin-kin väkeni vielä pysyä rauhallisena, vaikka pyssyt valmiina. Me supistuimme tiheäksi joukoksi ja marssimme hyvässä järeystyksessä. Maan asukkaat, luullen hiljaisuuttamme pelvoksi, kävivät rohkeammiksi, ja eräs jättiläis-sotilas asettui, sotahuudon nostaen, jännitetyn jousen kanssa tiellemme, muutamain kyynäräin päähän Rapelinan eteen. Minä taisin nähdä myrkyin hänen nuolensa nenässä, ja nostin pyssyni tähdätäkseni. Rapelina ei

kumminkaan hätäytynyt; hän vastasi hänelle Commikansan sotahuudolla ja huusi sitte, ojentaen pyssynsä kohti, että vastustaja hetikohta laskisi aseensa luotansa, muuten olisi kuoleman oma. Kaikki Commi-poikani menivät samassa toverilleen avuksi, ja nähdessään heidän nostetut pyssynsuunsa sotilas pelästyi, laski jousensa alas ja peräytyi.

Nyt astui Nchiengain esirivin eteen ja huusi Dilon väestölle: „Te tulette kuulemaan minulta jotakin jonakuna kauniina päivänä kiitokseksi tästä“, jonka sanottua antoi väelleen käskyn valmistautaa otteluun.

Samassa näin kuitenkin kauhistukseksi kuinka savua ja tulta alkoi vilahdella eri suunnilta nurmilakeata. Asukkaat olivat sytyttäneet kuivan nurmen palamaan, että hukkuisimme liekkeihin, eikä ollut nyt aikaa hukata. „Kiiruhtakaamme!“ huusin minä. Nytpä olikin meillä paljoa hirvittävämpi vihollinen vastustettavana. Maan asukkaat pakenivat, mutta koko tienoo oli kun ilmi tullessa. Onneksi tuuli oli sieltä päin kunne aioimme; mutta ensin oli meidän meneminen erään ahtaan paikan kautta kohden raivoavan tulen välitse. Me riensimme eteenpäin niin joutuin kun voimme; mutta kuumuus oli miltei mahdoton kestää ja liekit tulivat yhä likemmä. Tuskallisella ponnistuksella pääsimme viimein tuletto-malle osalle nurmilakeata ja vaivuimme maahan pelastettuina, mutta perin voipuneina.

„Hurraa, pojat!“ huusin minä. „Tästälähtien ei saa kukaan mainitakaan palaamista. Eteenpäin Niili-joelle!“

„Eteenpäin valkoisten miesten maahan!“ kaikki huusivat.

Illalla tulimme eräasen metsään, jossa tapasimme kirkkaan lähteen. Tänne asetimme leirin levähtääk-

semme päivän vaivoista ja vaaroista. Yöllä annoin miesparkani nukkua ja pidin itse vahtia. Syvä hiljaisuus vallitsi yleensä ja tähdet loistivat kirkkaasti pääni päällä, ikäänkun käskien minun olla pelkäämättä. Hätäisesti katsahdin tuontuostakin Apono-kyliin päin; mutta hiljaa oli kaikki sielläkin. Tunsinpa itseni lannistuneeksi ja murheelliseksi. Jos en onnistuisi voittamaan sitä taika-uskoista ja hullumaista pelkoa, millä väestö minua kohteli, matkani kävisi arvaamattoman vaikeaksi, en sanokaan mahdottomaksi. Mutta minkäpä tein? Ei lahjat eikä hyvät sanat voineet mitään tuota juurtunutta uskoa vastaan. Se seikka että tuloni ja rupulin ilmaantuminen sattuivat yhteen aikaan teki pahan hämmingin yrityksessäni.

Päivän koittaessa tuli lähettiläitä Nchiengainille eräästä lähisestä kylästä. He sanoivat: „Minkä tähden tuot tuon Oguizin meille? Tiedämmehän hänen antavan meille evivan“ (ruton). — „Ei“, sanoi Nchiengain, „tauti oli täällä monta kuukautta sitä ennen, aikoja ennen kun olitte kuulleet Oguizista puhuttavankaan. Hän on siihen syytön. Sanokaa kansallenne, että nämä ovat Nchiengainin sanat.“ Lähettiläät menivät näkemättä minua. Kello kymmenen tienoilla tultiin Nchiengainia ja Mayo-loa sinne käskemään, ja vähän ajan kuluttua tuli muutamia Nchiengainin väestä noutamaan minua, sanoen Nchiengainin puhuneen kyläväen kanssa ja niiden haluvan nähdä minua. Täysiin aseisin pukeutuneiden Commlaisten kanssa lähdin siis matkaan. Me tulimme metsästä eräälle viljavalle lakealle, jossa kohta näin Nchiengainin seisomassa ja, kuten näytti, innokkaasti puhumassa, useiden satain Aponolaisten istuessa kentällä puoliympyrässä hänen ympärillään. Lähetessäni he kokivat piileskellä toistensa takana, ja Nchiengainin täytyi käyt-

tää kaikkea sulopuheisuuttaan heitä rauhoittaaksensa. Sitte kääntyi hän puoleeni ja sanoi isolla äänellä, niin että kaikki voivat sen kuulla:

„Nämä Aponolaiset lähettivät minua tänä aamuna luoksensa käskemään pyytääksensä minua sanomaan sinulle heidän tahtovan että tulisit pois metsästä. He halusivat nähdä sinua, suuri Oguizi! — Nyt pyytävät sinua siirtämään leirisi tuon kunnaan kukkulalle ja viipymään siellä kolme päivää, että kansa saisi tulla sinne katsomaan sinua ja tuomaan sinulle lahjoja.“

„Ei“, sanoin minä, niin isolla äänellä kun minäkin voin. „Ei, en aiokaan seisautua tänne. Minä olen suutuksissani Aponon kansalle, joka soimaa minua sanoen että tuon heille ruton. Eikö rutto ole ollut täällä jo kauan? Eikö ihmisiä kuollut siihen jo aikoja ennen kun näkivät kasvoni?“

„Rovano! Rovano!“ (se on tosi) he huusivat.

„Aponolaiset!“ sanoin minä, „älkää säikähtäkö, minä annan teidän kuulla paukauksen, jota ette ennen ole kuulleet“, ja nyt annoin väelleni merkin laukaista pyssyt. Useat maan asukkaista juoksivat pakoon; mutta ruhtinaat, jotka seisoivat minua likinna, pysyivät liikkumattomina. Sitte ripustin helmirihmoja heidän kaulaansa, ja sanoin: „Menkää rauhaan. Henki rakastaa Aponon kansaa.“ Sitte palasin metsään, sillä helle oli aivan mahdoton kestää aukiniaisella lakealla.

Iltapäivällä maan asukkaat näyttivät käyvän rohkeammiksi ja niitä tuli satamäärin minua katsomaan, vaikka kunnian antavalle etäisyydelle. Vuohia, kanoja, pähkinöitä, sokeriruohoja ja plataaneja lähetettiin minulle lahjaksi. Vähää myöhemmin tulivat ruhtinaat lähisistä Apono-kylistä pyytämään, että tulisin heille vieraaksi ja

viipyisin jonkun ajan heidän kylissään. Yleinen mieli oli silminnähtävästi muuttunut.

Nchiengainin kanssa vähän neuvoiteltua päätettiin että menisin eräasen Mokaba nimiseen kylään, ja me lähdimme siis matkaan. Aasukkaat ottivat meidät suurella, pelvon sekaisella juhlallisuudella vastaan, huutaen: „Henki tulee!“

Ruhtinas tuli minua vastaan ja kiersi minun useita kertoja, leyhytellen minua suurella, elehvantin korvasta tehdyllä viuhkalla ja sanoen: „Oguizi, älä ole minulle vihaisena; Oguizi älä ole minulle vihaisena. Oguizi, en ole koskaan ennen nähnyt sinua; suuresti pelkään sinua. Minä annan sinulle ruokaa; annan sinulle kaikki mitä minulla on!“

Seuraavana aamuna tuli Aponolaisia isoissa laumoissa minua katsomaan. Melu oli kokonansa huumaavaista. He piileskelivät puiden takana, nurmikossa ja majain takana, sanalla sanoen: joka paikassa mistä vaan luulivat saavansa vilahukseltaakaan nähdä minua, minun heitä näkemättäni. Jos silmäni sattumoiisiin tapasivat jonkun heistä, heti suhkaisi hän päätähavin tiehensä, niin kii-reesti kun jalat suinkin voivat häntä kantaa.

Illalla tein useampia tähtitieteellisiä tarkastuksia, ja nämä nähdessään asukkaat taas säikähtivät sekä ehdoittivat että pala'aisin metsään, jonne aikoivat tuoda minulle ruokaa ja kaikkea mitä halusin. Siihen en taipunut ensinkään, vaan sanoin: „Minä olin metsässä kun kutsuite minun tänne, ja nyt kun olen täällä te käs-kette minun palata metsään. Enpä menekään. En ole-kaan mikään paha henki; teidän ei tarvitse säikkyä; minusta on hauskaa katsella kuuta ja tähtiä.“

Ruhtinas, jonka nimi oli Kombila, oli komea mies, musta kuin kivihiili, useita isoja keihään ja sapelinhaavan arpia ruumiillaan; jotka osoittivat että oli suuri soturi. Hän teki minuun hyvin hyvän vaikutuksen.

Itse kylä oli hyvin kaunis. Se oli rakettu eräälle nurmilakealla olevalle kunnaalle, juuri niiden korkeiden metsäisten vuorten juurelle, jotka kulkevat päiväntasaajaa pitkin. Kunnaan juurella juoksi kuulakka-vesinen virta, jolla oli lähteensä vuorilla. Taustassa kohosi mahdollottoman isoja siintäviä kukkuloita niin pitkälle kun silmä otti, ja koko tienoo oli sangen ihana. Kylä ei ollut erittäin iso, mutta huoneet olivat kauniit ja hyvässä hoidossa, ja oli sillä se omituisuus että kullakin perheellä oli neliskulmainen kartanopiha, jonka ympärille asuinhuoneet olivat rakettut. Siinä oli ilman sitä kolme avonaista paikkaa eli toria, mahdollottoman suurilla palmupuilla istutettua. Kylän takana oli niinikään suuri palmupuu-lehto, ja ympärillä olevat rinteet olivat täynnä plataaneeja, joiden hedelmät ovat väestön etevin ruoka-aine. Kauniita lehmuksia täynnä, keltaisia, lemuavia kukkia, nähtiin myöskin useissa paikoin.

Nurmi oli lakealla keltaista ja kyvin pitkää, ja muistutti minua viljavainioista kotonani juuri leikkuuajan edellä. Jokaisella palmupuulla likellä kylää oli isäntänsä, jonka esi-isät olivat puun istuttaneet. Palmupuu on kallis-arvoinen puu, jonka mehusta palmuviini valmistetaan, ja pähkinöistä, jotka kypsinä ovat kauniin tummankeltaisia, puserretaan öljyä.

Koko Mokaba osoitti hupaisuutta ja varakkuutta, jota oli lysti nähdä. Väestökin on iloista ja lystillistä, kun sillä vaan ei ole sotaa naapurien kanssa. Ne tanssivat mielellään, ja niiden paras huvitus on *ocuya* — eräs

omalaatuinen ajanviete, jonka eräänä päivänä näin. Istuskelinpa joutessani, Kombilan kanssa puhellen, kun yhtäkkiä kuulumme hirmuisen hälinän ja melskeen toisessa päässä kylää, ja heti sen jälkeen näkyi suuri takaperin kulkeva joukko ihmisiä, jotka hyppivät, tanssivat, kyyristyivät maahan ja kaikki lauloivat yhtä haavaa. Sitte nähtiin eräs jättiläis-hahmu, joka näytti olevan noin kahtatoista jalkaa pitkä, puettu pitkään ruohovaatteiseen maata viiltävään kaapuun ja valkoiseen värimullalla maalattuun valenaamaan, ja suu auki, josta useita hampaita oli poissa. Päässään tämä naurattava kuvatus kantoi apinan-nahasta tehtyä koristusta, joka oli hyvin yhteen laatuun meidän uusimuotisten naishattujen kanssa, jota paitsi häntä heilui selän takana töyhtönä ja etupuoli oli koristettu kauniilla sulilla. Tämä oli ocuya; toisin sanoen, mies puujaloilla.

Mutta huoli ja levottomuus tulivat taas häiritsemään iloani tässä kauniissa, rauhallisessa kylässä. Mayolo sairastui taas ja paheni niin äkkiä että väkensä päätti viedä hänet jälleen hänen omaan kyläänsä, jonkatähden paaret valmistettiin, joilla häntä kannettaisiin. He lähtivät luotamme aikaisin eräänä aamuna. Iltapäivällä tuli sanoma että ruhtinas Dilolo-kylässä (jossa meitä oli hätyytetty) oli kuollut. Onneksi hän ei ollut mikään lemmikki Mokabassa, jonka tähden kansa tanssi ilosta kuultuansa hänen kuolleen. „Hän tahtoi sotia Oguzin kanssa“, he huusivat. „Nyt hänestä ei ole meille mitään haittaa! — Ei hän enään estä ketään tulemasta luoksemme! — Ei hän enään viivytä niitä, jotka tahtovat meille suoloja myöä!“

Pari päivää sen jälkeen tuli väkeä Nchiengainin kylästä häntä noutamaan. En tullut tietäneeksi mistä

syystä, ja minä luulen heidän peljänneen antaa hänen kauemmin olla luonani. Nchiengain tuli sanomaan että hänen nyt oli minusta eriäminen; hän näytti hämyilevän ja hätäilevän edessäni ja toi esiin monia syitä puolustukseeseen. Arvattavasti mies parka pelkäsi, että tappaisin hänet, niinkun minun sanottiin tappaneen Remandjin, Olendan ja Mayolon. Minä sanoin: „Me olemme kelpo ystävät. Pidäpäs puhe Mokaban kansalle, ja sano heille että heidän pitää olla minulle ystävälliset, niin annan sinulle monta kaunista kalua.“

Hän myöntyi mielellään, ja väki kutsuttiin kokoon. Nchiengain astui esiin ja puhui:

„Kombila ja Mokaban väestö, antakaa miesten, jotka tulevat Oguizia saattamaan, astua esiin.“ Ne tulivat ja istuivat kentälle hänen eteensä, jonka perästä kullekin heistä annoin lahjaksi helmiä, vaatetta ja kaikellaista pikku kalua. Sitte jatkoi Nchiengain: „Kombila! Mayolo toi Oguizin luokseni, ja ennenkun Oguizi oli tullut Mayolon luokse, oli hän vaeltanut monen maan kautta. Nyt jätän hänet sinun haltuusi — sinun pitää viedä hänet Ishogo-kansan luokse. Jättäessäsi hänet sinne sano heille, että heidän pitää viedä häntä eteenpäin Achango-maahan. Sitte saatat tulla jälleen kotiisi puhtaalla omalla-tunnolla. Minä menen, ja jätän hänet sinun haltuusi.“

Tähän huusivat kaikki: „Me viemme Oguizin Ishogolaisten luokse! — Me lähdemme milloin Oguizi tahtoo! — Me olemme miehiä! Mokaban asukkaat ovat miehiä!“

Sitte puhutteli Nchiengain heitä: „Lähtiessään sallikaa väestön antaa hänelle yltäkyllin vuohia, kanoja, plataaneja ja metsän otusta!“ — „Rovano! Rovano! — „Älköön kukaan pelätkö häntä“, jatkoi Nchiengain; „katsokaa kuinka hyvästi hän on meitä kohdellut! Ensin

pelkäsimme häntä; kohta lakkasi pelkomme. Hän on oleva yhtä hyvä teillekin. Hän maksoi meille lähties- sään kylästäimme, ja erotessamme hän varmaan antaa meille kunnialahjan!“ Sitte antoi hän minulle kaikkein nähden sen kuparikattilan jälleen, jonka oli lainannut minulta keittääkseen ruokansa, ja taltrikin, jonka olin antanut hänelle, ja sanoi: „Jää hyvästi, Oguizi! En ole sinua laiminlyönyt; menen sentähden että minun täytyy mennä.“ Kadotessaan puiden taa hän vielä kerran huusi: „Oguizi, en ole sinua laiminlyönyt,“ Minä vastasin: „Et ole, Nchiengain! En ole sinulle vihassa, olen vaan siitä pahoillani että meidän täytyy erota!“

XIX.

Lähtö Mokabasta. Tulo Ishogo-maahan. Iso kylä.

Aamulla Kesäkuun 18 päivänä olimme valmiit lähtemään Mokabasta. Kaikki kantajat olivat koristetut niillä punaisilla lakeilla ja helmi-kaularihmoilla, jotka olin heille antanut, ja Kombila itse oli saattava minua Ishogo-maahan. Lähtiessämme kylästä annoin väkeni laukaista pysynsä, kotiin jääpäin suureksi ihastukseksi. Tiemme meni kunnasten välitse, suoraan itää kohti kylästä, ja kohta olimme metsässä ja kulimme erään suuren Njavi nimisen istutusmaan kautta, jossa tuhansittain plataaneja seisoi täynnä hedelmiä, ja jossa niinikään oli isoja, sokeriruohoja ja kongo-pähkinöitä kasvavia ketoja. Täällä le- vähdimme vähän aikaa, virkistellen itsiämme tarjolla

olevilla syötävillä, ja minä ihailin tätä komeata ympäristöllä olevaa näkö-alaa.

Taas astumaan lähtiessämme kaikki olivat erittäin hyvillä mielin. Kombila oli jos kuinka olevinaan siitä että vei Oguizia Ishogo-maahan, ja kanssapuhe oli niin isoäänistä etten katsonut edes maksavan vaivaa katsahdella ympärilleni oliko otusta näkyvissä. Maa, jonka kautta samosimme, oli erinomaisen kaunista. Njaville asti tullessamme vuoret olivat ylenemistään ylenneet, mutta sitte aloimme taas laskeutua rinnettä alaspäin. Kello neljän seuduilla saavuimme eräisen Ishogo-kylään nimeltä Igoumbié, mutta tapasimme sen autioksi jätetyn. Ne harvat asukkaat, jotka siellä olivat, hyökkäsivät tullessamme huoneisinsa ja sulkiivat ovet jälkeensä — sillä olipa heillä tosiaankin ovet Igoumbiéssa. Väestö sai minun muistamaan pelästyneitä kanan poikia, jotka kätkevät päänsä siinä onnellisessa luulossa että sitte ovat näkymättöminä. Me astuimme kylän läpi, ja seisahdimme metsään sen ulkopuolella. Kombila tarjousi nyt menemään kylään, ja menikin, ottaen mukaansa muutamia miehiänsä. Hetkisen kuluttua hän palasi erään Ishogolaisen kanssa, joka käski minun viipyä heidän kylässään. „Mokaban asukkaat ovat ystäviämme“, sanoi hän; „he naivat tyttäriämme; kuinka saattaisimme antaa heidän mennä nälkäisinä ohitsemme?“ Koska olimme väsyksissä, ja Rebouka ilman sitä oli haavoittanut jalkansa kuparikattilalla, niin myönnyin kernaasti.

Tässä kylässä minun nyt kohtasi uusi kansa, joka nälöleen ja tavoilleen oli ihan outo. Vähitellen maanasukkaat toki palasivat kyläänsä, sillä heidän ystävänsä, Mokabalaiset, vakuuttivat heitä ettei heillä ollut mitään pelkäämistä. Mutta eipä sittekään uskaltanut yksikään

mennä minusta sivu pitämättä kättä silmänsä edessä, ettei näkisi minua

Silmäilin tarkoin tätä suurta ja mielestäni merkillistä kylää. Huoneita luin olevan sata yhdeksänkymmentä yksi, jotka kaikki olivat kylän ainoan pitkän kadun varrella. Ne olivat melkeätä isommat, kun kaikki mitkä tähän asti olin nähnyt, kahdenkolmatta jalkamitan välillä pitkiä, ja yhdeksän tahi kymmenen jalkamittaa leveitä. Kussakin huoneessa oli noin kahta jalkaa leveä ja puoltaneljättä jalkaa korkea ovi. Nämä ovet olivat hyvin somasti kuviin leikellyt ja koreilla väreillä maalatut — itsekukin näytti kilpailevan naapurinsa kanssa uusien ja luonnikkaiden kaavain keksimisessä.

Vielä seuraavankin päivän viivyin Igoumbiéssa ja minun onnistui vähän asettaa kansan pelkoa, vaikka useimmat eivät vieläkään tohtineet lähetä minua pitämättä käsiä silmänsä edessä. Minä annoin heille helmiä, toivoen heidän levittävän maanmiehiinsä sanoman etten ollutkaan mikään paha henki.

Seuraavana aamuna lähdimme Igoumbiésta, ja vielä kaukaa kuulin väestön huutavan: „Henki on poissa! Henki on poissa!“

Samottuamme metsästä muutamia tuntia, Aponolaiset kantajani yhtäkkiä seisahtuivat. Minä pengoin petosta ja annoin väelleni merkin pitää pyssyt valmiina, jos tarvittaisiin. Kombila tuli luokseni ja sanoi: „Oguizi, takat ovat raskaat ja väki ei aio mennä edemmä jos et anna heille enemmän lasihelmiä, sillä heidän selkiään pakoittaa.“

„Hyvä“, sanoin, „minulla on silmät jotka näkevät, ja sydän joka tuntee. Ennenkun eroamme annan kulle-

kin teistä lahjan.“ — „Se on hyvä!“ huusivat heti päälliköt, ja matkue lähti taas liikkeelle.

Tänäpänä kulimme useiden tiellämme olevain kyläin kautta, mutta joka paikassa asukkaat juoksivat pakoon minun nähtyänsä. Muutamat kylät olivat kokonaankin autoiksi jätetyt; toisissa asukkaat olivat kätkeytyneet huoneidensa perimmäisiin loukeroihin.

Kerta jouduimme ekseskiin ja meidän oli vaikea löytää oikeata tietä jälleen. Jo viimein tulimme eräälle joelle, jonka kantajat tunsivat ja jonka rantaa seurassimme; mutta ilta oli jo myöhäinen, jonka tähden päättimme leirytyä siihen missä olimme. Kaikki olimme väsyksissä, ja miesten jalat olivat pahoin haavoittuneet niistä terävistä pikku kivistä, joilla maa oli yleensä peitetty. Siis viritimme tulemme ja nautimme kohta hyvin tarvittavaa lepoa.

XX.

Erään Linnunkotolais-kylän löytö. Tulo Mokengaan.

Ojan varrella.

Varhain seuraavana aamuna olimme taas aarnio-metsää vaeltamassa. Sinä päivänä menimme useampain kukkulain, ojain ja virtain yli, joiden nimiä en muista. Yhtäkkiä, synkimmässä metsässä, yhdyimme kahteentoista varsin kummalliseen pikku majaan, jotka olivat siellä täällä puiden seassa. Minä kysyin Kombilalta mitä varten nämä olivat raketut. Hän vastasi: „Ne ovat Linnunkotolaisten Obongo'jen majoja.“

„Mitä?“ sanoin minä, en uskoen silmiänikään.

„Niin“, toisti Kombila, „Linnunkotolaiset niissä asuvat — ne ovat ihmisiä, ne osaavat puhua, ja ne virittävät valkean.“

„Kombila“, sanoin minä, „miksi koetat uskotella minua mahdottomuuksista? Nuo pikku huoneet eivät ole ihmisille rakettuja. Tottapa ovat aiotut epäjumalilenne. Katsokaapa vaan noita pieniä ovia; yksin lapsenkin täytyy maaperään kyyristyä voidakseen niistä sisälle kontata.“

„Ei“, sanoi Kombila varmasti, „ne ovat linnunkotolaisten rakentamia; linnunkotolaiset niissä asuvat.“

„Mahdotonta!“ sanoin minä. „Linnunkotolaisia ei olekaan! — ja jos niitä on, missä ne nyt ovat? Eihän täällä näy yhtään elävää olentoa, eikähän, mikä on vielä merkillisempi, täällä ole ainoatakaan plataania, eikä näy täällä tulta eikä tulen jälkiäkään, yhtä vähän kun huonekaluja, vesiruukkuja tahi kalebasseja.“

„Niin“, sanoi Kombila, „nämä pienet Obongot ovat niin eriskunmaisia. Ne eivät koskaan viivy kauan yhdellä paikalla; eivät istuta mitään; lämmittävät puuhiihällä, ja juovat käsistään, tahi suurista lehdistä. Sentähden heillä ei ole huonekalujakaan.“

„Olemmeko siis nyt linnunkotolaisten maassa?“ kysyin.

„Olemme“, sanoi Kombila. „Ne asuvat täällä metsässä, ja rakentavat pienet kylänsä mihin milloinkin, jommoisen nyt tässä naet, suuri Oguizi! Ne ovat kesytömiä kun antiloopi, ja kuleksivat laajalta siellä ja täällä. Ne elävät kun eläimet kedolla, ja syövät käärmeitä, rottia ja hiiriä, sekä marjoja ja hedelmiä, niiden kypsyttyä.“

„Mutta sepä kaikki on mahdotonta uskoa“, sanoin minä.

„Tosi on se kuitenkin, Oguizi!“ sanoivat kaikki . . „Näethän itse tuossa!“ — ja viittasivat majoihin.

„Olisiko tosiaankin mahdollista“, sanoin itsekseni, „että on olentoja niin pieniä, että voivat elää näissä viheliäisissä majoissa?“

Aloin siis mitä tarkemmasti tutkia tätä niinsanotua kylää. Kukin maja oli tuskin miehen pituinen, ja niin matala että täysi-aikaisen ihmisen pää välttämättömästi koskisi kattoon jos istui siellä sisällä. Ne olivat raketut notkistetuista puun oksista, joiden molemmat päät olivat maahan pistetyt, ja olivat muodolleen kun halkaistu apelsiini. Ne olivat peitetyt isoilla, säleiden väliin kudotuilla lehdillä, ja ne pienet ovet, jos niitä oviksi sopinee sanoa, eivät näyttäneet olevan enemmän kun kahdeksaatoista tuumaa korkeat ja kahtatoista tahi viittätoista tuumaa leveät. Jollakulla vaivalla onnistuin tunkemaan sisälle erään semmoisen reiän kautta, ja tapasin siellä kaksi pienoista sänkyä, eli oikeammin makuupaikkaa, se on: kolme tahi neljä keppiä kahden puolen majaa, ja yksi isompi puunpalikka pään alustana. Sängyt eivät olleet kun noin kahdeksaa tahi yhdeksää tuumaa leveät. Niiden välillä ja keskellä majaa oli tulen jäännöksiä. Oli miltei pilkkopimeä, kun valoa ei pääsyt sinne muualta kun matalasta ovireiästä.

Näyttipä niinkun nämä majat tosiaankin olisivat ihmis-asuntoja — mutta kuiden ihmisten? Tosin oli suuri historioitsija Herodoto selittänyt erään linnunkotolais-sukukunnan asuvaksi Niili-joen lähteiden vaiheilla. Homero puhuu kurkien matkustuksesta Pygmaioin (kääpiöiden) maahan; ja Strabo luulee varsinaisten linnunkoto-

laisten asuvan Ethiopiassa, jota vastaan Pomponio Mela puhuu niistä niinkun asuisivat vielä etelämpänä, ja, samoin kun Homero, puhuu niiden taisteluista kurkien kanssa; mutta kaikkia näitä tietoja oli meidän valistuneella ajalla katsottu saduiksi ja mahdottomiksi taruiksi. Oliko mahdollista että olin löytänyt tämän unhotetun kansan, samaten kun sitä ennen sattumoiisiin olin tullut gorillaa vastakkain, jonka Hanno oli selittänyt useita vuosisatoja ennen minua.

Paljon sinne ja tänne ajateltuani tulin kuitenkin siihen päätökseen että näillä majoilla, jotka eivät olleet paljon parempia kuin se pesä, jonka nschiego-mbouvén rakentaa itselleen ja pojilleen, arvattavasti oli joku erinäinen, kansan taika-uskoisten tapain kanssa yhteydessä oleva tarkoitus, ja ettei Kombila tahtonut sanoa minulle miten asianlaita oikeastaan oli.

Me lähdimme siis tästä autiosta niinsanotusta linnunkotolais-kylästä, ja samosimme edelleen itäistä suuntaa, siksikun illan puoleen tulimme erääsen Ishogo-kylään nimeltä Yengué, Ogoulou-joen rannalla. Väestö otti meidät hiljaisuudella vastaan. Kombila vakuutti heitä, että tulimme ystävinä, ja kun selvästi tunsivat Mokabon miehet, antoivat he viimein minulle majan, missä minä ja Commilaiseni voisimme yön viettää. Ruhtinasta emme nähneetkään, ja sittemmin kuulin hänen paenneen, peläten minua.

Seuraavana aamuna menimme joen poikki kanooteilla. Koska epäilemättä olin ensimmäinen valkoinen mies, joka näin tämän ihanan virran, nimitin sen *Eckmühliksi*, erään rakkaan ja arvossa pidetyn ystäväni muistoksi. Kuusi peninkulmaa edempänä tulimme toi-

seen Ishogo-kylään, nimeltä Mokenga. Tämä oli viimeinen kylä mihin Aponon väki oli minua saattava.

Kylä oli iso ja kaunis; siinä oli yksi leveä ja hyvin puhdas katu, mutta kaikki ovet olivat lukitut, emmekä nähneet yhtään elävää olentoa. Vihdoin, lähetesämme neuvohuonetta, näimme muutamia miehiä, jotka kaikesta nähden pelvolla katselivat meitä kaukaapitäin. „Mitä tämä on?“ huusi Kombila heille. „Mitä se merkitsee, että muukalaisia tulee kylään ilman että kukaan sanoo heitä tervetulleiksi?“

Nyt näyttivät he tuntevan Mokabon miehet, ja tulivat likemmä huutaen: „Se on oikein! se on oikein!“ Muutamia kylän vanhimpia tuli sitte luoksemme, ja tervehtivät meitä Ishogolaisten tavalla, se on lyömällä käsiä kovasti yhteen ja sitte ojentamalla ne muukalaista kohti:

Kombila piti nyt puheen. „Jos joku ei ole tyytyväinen, niin sanokaa“, huusi hän pauhaten; „sanokaa vaan, niin viemme tämän suuren hengen toiseen kylään, jossa väestö ottaa hänen ilolla vastaan.“

Kylän vanhimmat peräysivät sitte neuvoittelemaan, mutta palasivat kohta, sanoen: „Me olemme tyytyväiset, ja me sanomme hengen tervetulleiksi!“ Sitte osoitettiin meille majoja.

Heidän majansa olivat isoja ja kauniita, ja useat olivat paitsi sitä varustetut tilavilla verandoilla (pylväskatoksilla). Metsä, joka kaikin puolin ympäröi kylän, on täynnä leopatreja ja muita peto-eläimiä, niin että ihmiset lämpimänä vuoden-aikana eivät tohdi viettää yötä ulkona, etteivät joutuisi näiden eläinten saaliiksi. Keskellä kylää oli sentähden kaksi aituusta, johon vuohet joka ilta huolellisesti sulettiin. Aukkailla oli niinikään kanoja, ja pian joka huoneessa oli iso papu-

kaija harmaata, punapyrstöistä lajia. Ei kaukana aituuksesta oli kaksi isoa ikivanhaa puuta, joissa oli linnunpesiä tuhatmäärittäin ja joiden ympärillä liehui lukemattomia lintuja, joiden kirku oli oikein huumaavainen. Muutamassa edellisessä kirjassani olen selittänyt erään yhdenlaisen lintukoloniian.

Eräänä aamuna, ennenkun kukaan vielä oli valveilla, lähdin astumaan tietä, joka vei lähteelle, mistä asukkaat toivat juomavetensä. Polku vei minua kunnaan rinnettä alaspäin, ja ennen pitkää kohtasi silmiäni ihana näkö. Maisema oli sanomattoman kaunis. Suihku kirkasta, puhdasta ja jääkylmää vettä ruiskusi pystysuorasta kalliosta, ja syöksi, noin yhdeksän jalkamittaa korkealta pudottuansa, eräasen lampareesen, jonka pohjalla näkyi mitä kauniimpia monivärisiä kiviä, ja koukerteli sitte, iloisesti loristen, nurmikon kautta ja puiden välitse tiehensä. Nousevan aurinkon säteet yhtyivät vesisuihkuun ja muuttivat sen ikäänkun eläväksi kristalliksi, jonka ohessa se pienoinen oja oli kun välkkyvillä kalliilla kivillä täytetty. Vesililjoja, valkeita kuin lumi, kasvoi edempänä, missä virta oli syvempi ja laimeampi, keinuellen ylös ja alas aalloilla, jotka riensivät suureen Rembojokeen. Tosiaankin, tämä oli minusta kun „elävän veden lähde“, ja ehdottomalla kiitollisuudella täytyi minun ajatella Luojan hyvyttä; ei ainoastaan ihmiset, vaan kaikki metsän elävät tulivat tälle virralle sammuttamaan janoansa tällä elähyttävällä vedellä. Ojan hiljainen lirinä kuului kun suloinen musiikki korvissani, ja vei ajatukseni tietämättäni loitolle pois — vuorten ja laksoin yli, erämaiden ja vaarain kautta, löytämiäni maiden läpi, loitolle kotimaahani, missä valtava Mississippi valuu merta kohti. Lehti putosi veteen ja meni virran muassa. Mil-

loin se seisahtui hetkisen ajaksi rantaan, milloin joku kivi viivytti sitä, milloin se taas meni nopeiden aaltojen muassa. Oliko se vajoava? — Oliko se kenties viimein mereen ennättävä? — Kuinkahan monta vaaraa oli se matkalla kohtaava? Pieni lehti ei tiennyt kaikesta siitä mitään.

Semmoista on elämämme, ajattelin itsekseni; emme paljon tiedä minne ajan virta meitä vie. Me kohtaamme kallioita ja salakaria, kuiluja ja vaarallisia pyörteitä, jotka uhkaavat viedä meitä syvyyteen — mutta ennen tahi myöhemmin ennätämme kaikki siihen äärettömään mereen, missä oppineet ja oppimattomat, rikkaat ja köyhät, kristityt ja pakanat, juutalaiset ja muslemit, kaikki vihdoin tapaavat toisensa. Minä noudatin sitä pienoista lehteä silmilläni kunnes se katosi näkö-alaltani; sitä seurasi toinen, kolmas; kaikki katosivat hetkisen perästä, ei koskaan palataksensa. Niin seuraa toinen ihminen toistansa, ja Jumala on ainoa joka tietää missä viimein valkamansa löytävät. Enkö itekin ole samanlainen lehti, ajattelin, tuntemattomilla laineilla sinne tänne ajeleva? — Enpä tiedä minne tuleva aika vie minun; mutta enpä mitään pelkääkään, sillä tietääpä Jumala minne tie viepi.

Kaunis perhonen valkealle ja punaiselle, siniselle ja keltaiselle läikkyvä, liipoitteli kukkain vaiheilla rannalla. Iloisena ja huoletonna, kuten näytti, liehui se kukasta kukkaan, etsien hunajaa jokaisesta. Mutta kenpä tiesi? Kentiesi hänelläkin oli huolensa; ja yhtä pikaisesti päättämme ihmisistäkin, joita pidimme ajattelemattomina ja kevytmielisinä, koska emme näe heidän sisällisiä taistelujaan.

Perhosen kadottua tuli pienoinen lintu — mitä armahin pikku lintunen! Se hyppeli oksalta oksalle, kut-

suen puolisoansa, ikäänkun sanoen: „Olen löytänyt vettä! tule juomaan kanssani! tule juomaan kanssani!“ — Poissa olevaa ei kumminkaan näkynyt, ja kohta hyppeli se pikku lintunen rannalla, jossa sen pienoiset jalat tekivät jälkiä hietaan. Se katsoi minua suurilla, mielevillä silmillään, joi sitte, viserteli raikkaasti, ikäänkun ilosta, joi vielä kerran, ja lauloi taas pienoisen laulun, juuri kun kiittääkseen Jumalata tästä ihanasta vedestä. Sitte levitti se pienoiset siipensä, pulikoitsi ja kylpi siinä kirkkaassa, auringon valaisemassa virrassa, ja lensi sitte jälleen korkeihin puihin, joissa vielä kotvan kuulin sen laulavan. Kohta oli vesi pyyhkäissyt hänen pienet jälkensä rannalta pois — niin pyyhkäistään ennen pitkää ihmisen elämän jälet maan päältä.

XXI.

Ishogon kansa. Eriskummaisia tukka-koristuksia.

Asuinhuoneet. Matkustus Ashango-maahan.

Hämmästyks maan asukkaissa.

Ishogon kansa, jonka keskellä nyt oleskelin, oli monessa kohti aivan erilainen kaikkia muita heimokuntia, mitkä tähän asti olin nähnyt, ja sillä oli useita eriskummaisia tapoja. Erittäinkin kummastuttivat minua niiden naiset ylen merkillisellä tavallaan millä hiuksensa asettivat. Meneepä viisikolmatta niinpä kolmekymmentäkin vuotta ennenkun Ishogon nainen kykenee koristamaan päänsä mokomalla tukkatornilla, eikä hän vähän kenoilekaan

saatuaan sen valmiiksi. Näitä tukkatorniloita pidetään milloin suoraan pystyssä, milloin kallellaan, milloin suoraan taapäin. Hiukset, jotka ovat pitkät ja villamaiset, kääritään ruohovaatteesta tehdyn käävyn, tahi jonkun muun, haluttua muotoa olevan, kuosin ympärille. Hyväksi tunnettu hiusten kähertäjänainen on tähdellinen henkilö kussakin Ishogo-kylässä, ja sillä on kyllin työtä aamusta iltaan. Tällöisen konstikkaan hiusrakennuksen pystyttämiseen menee paljon aikaa; mutta kerta valmiiksi saatuna se kestääkin kaksi tahi kolme kuukautta korjausta tarvitsematta. Tarpeetonta on muistuttaa, että pää sillä ajalla vähitellen täyttyy asukkailla, jotka eivät ole juuri hupaisia. Naiset käyttävätkin sentähden omalaatuista mutta näissä suhteissa hyvin tarkoituksenmukaista kampaa; se on kun hyvin pitkä, terävä neula, ja kun se elävä luonnon tuotehisto käy kovin eloisaksi, käytetään kampaa hyvin ahkerasti.

Suuri paljous palmu-öljyä käytetään tukan kaunistamiseen; ja kun Ishogo-naisella ei koskaan johdu mieleen pestä päätänsä, niin onpa arvattava ettei haju aina olekaan suloisinta laatua. Kun nainen astuu majastaan ulos äsken rakettu *shinjongi* päässä, huutavat kaikki vähäiset Ishogo-tytöt ihmetellen: „Ah, milloin minä tulen niin vanhaksi että saan tuommoisen! — Oi, kuinka ovat kauniita!“

Kylvyn tahi pesun asemesta kaikki Ishogolaiset hierovat joka päivä ruumiinsa hyvästi palmu-öljyllä, johon seoitetaan erästä punaväriä, mikä valmistetaan eräästä näissä metsissä kasvavasta puulajista. Kaikilla on kaksi keskimäistä etuhammasta niin ylä- kun alaleuasta pois väännetyt; monesti otetaan neljäkin yläpuolisista etuhampaista pois. Heidän mielestään se heitä kaunistaa,

kun ei etuhampaita olekaan. Joka toinen tahi kolmas päivä kulmakarvat ajetaan veitsellä pois; silmäripset kiskotaan irti, ja ruumiinsa he piirtelevät ja maalaavat kokonansa. Kaikilla, joilla siihen on varaa, on kaulassa sormea paksu rauta-rengas, ja rikkaammat koristavat kalvoisimen ja nilkan kolmella tahi neljällä irtanaisella kuparirenkaalla, joita helisyttävät tanssiessaan. Sitä vastoin Ishogo-nainen ei koskaan pidä korvarenkaita, vaan eriävät siinä pian kaikista muista villistä kansoista.

Vietinpä muutamia hyvin hupaisia päiviä Mokengassa. Väestö oli minulle ystävällinen, ja seutu tavattoman kauris. Vuohet olivat komeat; oja ja jokia, kirkkainta vettä sisältäviä, oli yleensä; kylä oli ympäröity tuuheilla plataaneilla, joiden keskeltä siellä täällä kohoili moniaita hoikkia, komeita palmupuita; sitruunipuut olivat täynnä kypsiä hedelmiä; istuttamatonta Cayennen pippuria kasvoi yleensä, ja taimpana kohosivat aarniometsän suunnattomat puut tunmine, kiiltävine lehtineen ja vankkoine runkoineen, joissa lianeja ja köynnöskasvia rippui. Näiden alla oli se tiheä, läpipääsemätön, tuhansista pensaslajeista, orjantappuroista, ruohoista ja kummallisista kasveista kokoonkutounut pensaikko. Kaikki oli eriskummallista ja tarumaista.

Maja, missä asuin, oli yhtäkolmatta jalkaa pitkä ja kahdeksaa jalkaa leveä. Ovi oli keskellä huonetta; se oli punaiseksi maalattu, kahdelletoista pyöreälle nupille leiketyt, jotka olivat mustaksi maalatut ja valkealla pyöröllä ympäröityt. Rakennuksessa oli kolme huonetta, ja katossa rippui koko joukko koria ja huonekaluja, jonkunlaisesta rottingista tehtyjä. Korit ja maljat ovat Ishogolaisen perheen paras rikkaus, ja niitä annetaan myötäjäisiksi naitaville tyttärille. Katossa rippui niinkään

monellaisia vanhuudesta kovettuneita ja savustuneita kalbasseja. Ympäri seiniä oli savi-astioita ja ruukuja, sekä pumpulisäkkiä, kangaspuita, keihäitä, jousia, nuolia, sotakirveitä ja kudotuita mattoja.

Asukkaista ja minusta tuli vähitellen varsin hyvät ystävät. Monesti olimme pitkissä haasteluista keskenämme, ja he juttelivat minulle monta eriskummallista seikkaa linnunkotolaisista, joita kaikki vakuuttivat olevan.

„Niin“, sanoi muudan heistä, „ei kauan sitte täällä oli linnunkotolais-kylä ei kaukana Mokengasta, mutta ne ovat siirtyneet, ne eivät koskaan kauan viivyy yhdellä paikalla.“

„Nyt olet linnunkotolaisten maassa, Oguizi“, sanoi eräs toinen; „niiden kylä on siellä täällä yleensä metsissämme; mutta ne kuleksivat paikasta paikkaan, kun antiloopit, eikä kukaan meistä tiedä missä ne ovat tavattavina.“

Eräs Ashangolainen tuli käymään Mokengassa siellä ollessani. Tyttärensä oli naimisessa erään Ishogolaisen kanssa. Hän todisti kaikki mitä sanottiin, sekä lisäsi, että hänenkin maassaan oli monta linnunkotolaista, ja että hän kyllä niin laittaisi, että saisin nähdä niitä, sinne tultuani. Hänen kylänsä nimi oli Niembouai, ja hän lupasi valmistaa kansansa tulooni. Ishogolaisten piti saattaa minut sinne ja jättää minut Ashongolaisten haltuun, joiden sitte piti saattaa minua yhä eteenpäin matkalleni.

Jo viimein lähdin tästä hupaisesta Mokengasta matkalle Ashango-maahan. Kansa oli alkanut minuun suopua, minä kun olin ollut hyvin antelias heitä kohtaan ja lahjoittanut naisille koko joukon lasihelmiä. Oli aika hälinä kylässä lähtiessämme.

Parin päivän vaivalloisen vaelluksen perästä tulimme erään joen rannalle, jota maan-asukkaat nimittivät Odi-gangaksi. Toisella puolen oli Ashango-maa. Useita Ashangolaisia oli kokoontunut kaahlamolle, jossa nostivat hurjan kiljunnan minun nähtyänsä; mutta väkeni asetti heidät, huutaen: „Ashangolaiset, katsokaa, me olemme täällä Oguizin kanssa!“ Heti näin, että Ashangolaiset olivat sotaisia sukukunta.

Me olimme yötä eräässä Magonga nimisessä kylässä, Madombo-vuoren juurella. Seuraavana aamuna kiipesimme suurella vaivalla tälle vuorelle. Polku oli usein niin jyrkkä, että meidän oli oksista ja köynöskasvista kiinni pitäminen, ettemme putoaisi.

Kohta havaitsimme, että Ashangon kansa oli sangen lukuisa tällä vuoriseudulla. Kylän toisensa perään vaelsimme läpi; välistä väestö pötki pakoon tullessamme, välistä taas he tunkeilivat ympärillemme, huutaen; Oguizilla on mustat jalat ja valkeat kasvot!“ (he luulivat saappaitani omaksi nahakseni.) Varpaita hänellä ei olekaan! — Oi, kuinka kummalliset jalat tuolla Oguizilla on!“

Commilaiset henkivartijat olivat ihastuksissaan kaikista merkillisyyksistä, joita näkivät; kaikki retken vaivat olivat unhotetut.

Pitkän ja työlään vaelluksen perästä tässä jylhässä ja kamalassa vuorimaassa, tulimme viimein Niembouaikylään. Hyvä oli mielestäni kun pääsin katon alle, sillä näillä seuduilla sade-aikaa näkyy kestävän kaiken vuoden; ainakin satoi taukoamatta meidän siellä ollessamme. Asukkaat, vaikka arkoja, eivät juosseet pois, mutta olivat vaikeat päästä likelle. Kuitenkin oli Ashangolainen ystävämme Mokengasta kaikin tavoin kokenut rauhoittaa

heitä, olipa itse muutamain kylän etevimpäin miesten kanssa tullut kappaleen matkaa tielle meitä kohtaamaan, niin että kaikki oli valmiina meidän vastaanottamiseksi. Paras huone kylässä annettiin minulle.

Päivällä tuloni jälkeen tuli ruhtinas, tahi ainakin se, joka sanoi olevansa ruhtinas, minua tervehtimään. Olin näetsen tullut havaitsemaan, että todelliset ruhtinaat nyt eivät enään mielellään ilmoittaneet itsiään minulle, juuri sen taika-uskoisen pelvon vuoksi mikä heillä oli minua kohtaan. Kuitenkin pidettiin suuri palaver eli neuvokokous, ja minä annoin lasihelmiä, pikku kaluja, y. m. sekä ruhtinaalle (todelliselle taikka ei) että kolmelleviidettä kylän vanhimmalle, ruhtinattarelle ja useille etevimmille naisille. Sitte annoin, näyttääkseni mahtini, laukaista pyssyni. Tämä täytti heität pelvolla ja vapistuksella. „Hänellä on ukkonen käsissään!“ he huusivat. „Oi, katsokaapa tuota suurta Oguizia! — Katsokaapa hänen kummallisia jalkojansa! Katsokaa hänen tukkaansa! — Katsokaa hänen nenäänsä! Katsokaapa häntä! — Kuka voi ajatella, että saisimme luoksemme tällöisen Oguizin, joka on niin erilainen kaikkia muita Oguizia.“

Kun mielet olivat vähän asettuneet, käskin heidän olla vahniina temppuun vielä merkillisempää. Sitte menin majaan ja palasin suurimman pelitoosani kanssa. Vedin laitoksen ylös, ja se alkoi soida. Sitte astuin syrjään. Väestö keräytyi kehään pelitoosan ympärille, ja kuulteli kauhistuksella „henkeä“ „pahaa henkeä lootassa“, joka puheli minulle. He seisoivat kun lumouksiin naulattuina, eivätkä rohenneet kättä eikä jalkaa liikauttaa niin kauan kun sointia kesti.

Vähän ajan perästä kannoin pelitoosan jälleen sisälle, ja otin nyt esiin sähköpatterini, jonka tehtyä käskin ku-

ninkaan ja niiden kolmenviidettä vanhimman astua esiin ja asettauta yhteen riviin. He tottelivat, vaikka silminnähtävästi salaisella kauhistuksella. Nyt annoin heille sen yhdeksänkymmentä jalkaa pitkän sähkölangan käsin pidettäväksi, kaikin mokomin kieltäen heitä irti päästämästä, kävi miten kävi.

Väestö tirkisteli sitä kauhistuksella, voimatta käsittää kuinka ne tohtivat pitää Oguizin noitumaa lankaa käsissään. Ishogolaiset kantajanikin olivat kovin hämmästyksissään, he kun eivät olleet tätä vielä nähneet; jopa Commilaisenikin loivat silmänsä selälleen nähöksensä mitä tapahtuisi.

Sitte annoin heille kovan ja hellittämättömän sähköpuustin. Ne kolmeviidettä vanhinta käppyröitsivät kuin madot ja vapisivat kuin haavan lehdet, mutta lankaa eivät päästäneet — eivätkä, totta puhuen, nyt voineetkaan sitä tehdä. Avosuin he katsoa tuijottivat minuun kiljuen: „Oh, Oh! Oh! — Yo! Yo! Yo!“ Väkijoukko pötki päätäpahkaa tiehensä.

Silmänräpäyksessä oli kaikkityyni päätettynä. Minä pysähdytin sähkövirran; lanka putosi vanhimpain käsistä, ja he katselivat minua äärettömällä hämmästyksellä. Väestö alkoi nyt palaella, ja kun vanhimmat selittivät, mitä olivat tunteneet, nostettiin yleinen hurja hurrahuuto. „Ei ole Oguizia, joka vetää vertoja Oguizille kylässämme!“ he huusivat, suorittaen hurjan epäjumala-tanssin ympärilläni ja notkistuen maahan ikäänkun olisin ollut joku heidän epäjumalistansa. „Älä vihastu meihin, suuri Oguizi!“ he huusivat kuka ennätti.

„Älkää peljätkö, Ashangolaiset“, sanoin minä. Sitte otin väkevän maneitin, ja näytin kuinka sillä taisin nostella heidän puukkojaan ja rauta-aseitaan. Ei

yksikään toltinut koskea maneittiin, kun käsinkin heidän koettaa.

Illalla ripustin ison seinäkellon huoneeni verandan alle, ja sen napsutus ja lyöminen kauhistutti väestöä vielä enemmän.

Nyt toivoin saaneeni kansan tarpeeksi asti kunnioittamaan minua, eikä kenenkään uskaltavan mitään minua vastaan. Erittäinkin teki sähköpatteri suuren vaikutuksen. Soisin vaan että kaikki lukijani olisivat nähneet ne kolmeviidettä puustin saanutta vanhinta! — Minua vielä nytkin naurattaa heitä ajatellessani.

XXII.

Käynti eräässä linnunkotolais-kylässä. Turhia ahkeroisia.

Vielä yksi yritys. Ensimmäinen yhtymys linnunkotolaisiin.

Istuessani seuraavana päivänä verandalla kuninkaan asunnon ulkopuolella, yhdessä muutamain kylän etevimpäin miesten kanssa, kyselin heiltä sitä ja tätä seudun laadusta, ja sanoin viimein:

„Olen kuullut sanottavan, että on linnunkotolaisia täällä metsissänne. Onko se totta?“

„On“, he sanoivat. „Ei kaukana täältä on eräs heidän kylänsä; mutta, Oguizi, jos tahdot tavata heitä, sinun täytyy mennä sinne ilman isoa seuruetta.

„Minä lähetän kanssasi veljeni pojan, joka tuntee linnunkotolaiset“, sanoi ruhtinas. „Teidän täytyy lähetä heitä hiljaa ja varuisasti, sillä he ovat arkoja ja herkkäpelkoisia kun antiloopi ja gaselli, ja jos tahdot nähdä

heitä, sinun täytyy tavata heitä äkki-arvaamatta; jos edeltäpäin tietävät sinun tulevan niin ei mikään saa heitä kylään jäämään. Mutta varovaisuutta vaarinottamalla lupaan, että huomenna saat nähdä heitä; sillä niin totta kun elän linnunkotolaisia on metsässämme, ja he kutsuvat itsensä Obongoiksi.

Aikaisin seuraavana aamuna kutsui kuningas veljensä pojan ja erään toisen Ashangolaisen luoksensa, ja käski heidän opastaa minua linnunkotolaisten kylään. Lisäksi otin mukaani kolme Commipojistani, Reboukan, Igalon ja Makondain. Jalkaani vedin keveät guttaperkaiset puolisaappaat, taitaakseni astua sitä hiljaisemmin metsässä, ja me lähdimme matkaan. Minä annoin eräälle miehistäni ison kimpun lasihelmiä kantaa, ja käskin hänen linnunkotolais-kylään tullessamme hetikohta huutaa: „Obongot, älkää pelätkö! Kas täällä helmet, mitkä Henki aikoo antaa teille. — Henki on ystävänne!“

Lähdettyämme Niembouaista samosimme varovasti pitkin metsää, ja vähän ajan perästä näimme etukynnessä astuvan Ashangolaisen laskevan sormen huulilleen sekä antavan meille merkin olla niin hiljaa kun mahdollista. Muutamissa silmänräpäyksissä olimmekin tulleet juuri linnunkotolaisten kylän vierelle. Puiden välitse näin useampia pikku majoja, juuri samallaisia kun mitkä olin nähnyt matkallani Ashanga-maahan. Mutta ei näkynyt nytkään ainoatakaan elävää olentoa. He olivat silminnähtävästi, vastoin kaikkia varokeinojamme, kuulleet meidän tulevan ja paenneet.

Arvattava on millä kiinteällä mielihalulla katselin ympärilleni. Tällä kertaa erehdys ei ollut mahdollinen; kaikki seikat osoittivat, että nuo kunnalliset pienet majat olivat elävain ihmisten asuntoja; tulia paloi monessa

kohti, savu nousi noista pienistä asunnoista, ja muutamassa paikassa paistettiin käärmettä, toisessa kahta rottaa hiilillä. Kentällä oli useita kopsia täynnä pähkinöitä ja marjoja, muutamia isompia hedelmiä ja useampia kalebasseja vettä, sekä moniaita kimppuja kuivattua kalaa.

Rebouka, Igalo ja Makondai eivät voineet tointua hämmästyksistään. „Oh! Oh! Oh!“ he huusivat. „Chally, mitähän saanemmekaan nähdä maissa, joihin meitä viet! — Tottapa nämä ihmiset ovat *niamas* (eläimiä) — sillä katsopa, nshiego-mbouvén rakentaa pesänsä paremmin kun näin.“

Minä viivyin siellä kotvan aikaa, toivoen linnunkotolaisten palaavan, mutta ei yhtään enään näkynyt. Me huutelimme, mutta vastausta ei kuulunut; menimme heidän jälkiään niin pitkältä, kun taisimme, mutta hukkaan. „Ei ole yrittämistäkään heitä saavuttamaan“, sanoivat Ashangon miehet, „ne kiitävät tiheän pensaikon läpi sukkelasti kuin gaselit ja hiljaa kuin käärmeet; ne ovat jo kaukana poissa.“

Ennenkun kylästä lähdin ripustin yltympärinsä, alimmaisille puun oksille, kaikenlaisia kauniita helminauhoja, punaisia, valkeita ja keltaisia; kolme isoa vuohenlihakappaletta, useampia plataaneja, joita paitsi panin suoloja isoon lehteen erään majan edustalle. Toivoin linnunkotolaisten tästä huomaavan, että olimme tulleet ystävällisissä tarkoituksissa ja käyvän rohkeammiksi, niin että toiste voisimme toivoa parempaa onnea.

Kaikki näyttivät ilahtuvan nähdessään meidät jälleen kylässä, vaikka heitä pakoitti ettemme olleet onnistuneet saamaan linnunkotolaisia nähtävillemme.

Illalla keräytyi väestö ympärilleni ja käski minun puhua heille, ei heidän omalla, vaan henkien kielellä.

Minä tein sen ja he eivät voineet kyllin osoittaa hämmästyttävää semmoisesta ihmeestä, kun Englannin kieli heistä oli. Sitte otin päiväkirjani ja luin ensiksi Englannin kielellä kertomuksen olostani Mokengassa, väestön peljästyksestä minun tähteni ja kuinka meistä sitte tuli hyvät ystävät, — jonka tehtyäni käänsin koko kertomuksen heidän omalle kielelleen, heille sanomattomaksi riemuksi ja hämmästykseksi.

„Ashangolaiset“, sanoin minä, „me valkoiset miehet emme koskaan unhoda mitään. Mitä nyt olen kirjoittanut se aina muistetaan. Nyt olen lukeva teille mitä eräs toinen Oguizi on kirjoittanut linnunkotolaisista. Sen Oguizin nimi on *Herodoto*.

„Ja sinun nimesi“, kaikki huusivat, „on Chally!“

„Se suuri Oguizi“, jatkoin minä, „kirjoitti mitä oli kuullut ja nähnyt, juuri niinkun minäkin teen. Aikoja, aikoja sitte, aikoja ennenkun yksikään näistä suurista puista oli noussut maaperästä“ (en osannut lukuja nimitää oikein hyvästi heidän kielellään sanoakseni: noin 2,300 vuotta tätä ennen) „matkusti se suuri Oguizi, Herodoto, juuri niinkun minä nyt matkustan.“ — „Oh! Oh! — *Mamo! Mamo!*“ huusivat kaikki. — „Ja hän kirjoittaa:

„Kuulin, totisesti, mitä nyt tahdon kertoa, eräiltä maan-asukkailta Kyrenestä. Kerta, kun olivat käymässä ennuspaikalla Ammonin temppelin luona, tapahtui, että heidän kanssapuheensa kuningas Etearchon kanssa sattui koskemaan Niili-virtaa, kuinka sen lähteet ovat kaikille ihmisille tuntemattomat. Sitte kertoi Etearcho, että hänen hoviinsa kerta oli tullut muutamia Nasamonia, jotka, kysymykseen taisivatko antaa mitään tietoja Libyan asumattomista osista, olivat vastanneet seuraavalla

kertomuksella: Heidän kansassaan oli kasvanut muutamia raivoisia ja hurjapäisiä miehiä, eräitä ruhtinaanpoikia — — — jotka, muun muassa, vetivät arpaä että viiden heistä oli mentävä tutkimaan Libyan asumaton osaa ja katsomaan eikö kävisi edemmä tunkeminen, kun missä kukaan ennen heitä oli käynyt. — Ylempänä merenrantaa ja seutua, missä rantalaiset asuvat, Libya on täynnä metsäpetoja, ja ylempänä sitä seutua on toinen, joka on pelkkää hiedikkoa ja vedestä köyhää. Sittekin nämä nuoret, vedellä ja ruokavaroilla hyvin varustetut miehet, olivat matkustaneet tämän aution tienoon ja metsänpetojen alueen kautta, he tulivat erämaahan, jota pitkin alkoivat samota idästä länteen. Matkustettuaan moniaita päiviä avaran maiseman halki, tulivat viimein eräälle tasangolle, jossa näkivät puita kasvavan; lähettessään näitä ja nähtyänsä hedelmiä niissä kasvavan, alkoivat niitä kerätä; heidän tätä tehdessä tuli sinne heidän luoksansa *muutamia kääpiömäisiä, alle keskikorkeuden olevia miehiä*, jotka ottivat heidät kiinni ja veivät muassaan. Nasamonit eivät ymmärtäneet yhtään sanaa heidän kielestään, eivätkä hekään Nasamoneja ymmärtäneet. He vietiin avarain järvien yli, ja tulivat viimein eräisen kaupunkiin, jossa kaikki ihmiset olivat heidän voittajainsa kokoisia ja musta-ihoisia. Suuri joki juoksi tämän kaupungin sivu, lännestä itään, ja oli täynnä krokodiileja. Etearcho luuli tätä jokea Niiliksi.“

„Oh! Oh!“ huusivat kuulijani. „Eipä olekaan ihme, että valkoiset miehet eivät unhota mitään. Chally, säilyykö kaikki mitä kirjoitat yhtä kauan kun mitä tämä Oguizi on kirjoittanut?“

„Sitä en tiedä“, sanoin. „Jos valkoiset ihmiset katsovat sen mitä kirjoitan ansaitsevan muistaa, niin se

muistetaan; muuten ei. Mutta sama se on“, sanoin minä, Commipoikaini puoleen kääntytyäni. „Katsokaamme mitä eteemme tulee ja kertokaamme palattuamme mitä nähneet olemme; sillä ei yksikään kansastanne ole nähnyt mitä me näemme.“

Sillä välin oli alkanut hämärtää, ja suuret Ashangotanssit olivat pidettävät. Kuinka hurjat ja kummantapaiset eivätkö nämä tanssit epäjumalan huoneessa olleet! — Epäjumalana oli mahdottoman iso ja illettävä naisen kuva, mikä seisoi toisessa päässä temppeeliä, joka oli viidenkymmenen jalkamitan paikoilla pituinen ja ainoastaan kymmentä jalkamittaa leveä. Itse epäjumalan ympärillä oli pimeä, mutta muu osa rakennusta, joka oli punaiseksi, valkeaksi ja mustaksi koreasti maalattu, oli valaistuna punoittavilla, liekuttavilla tulisoitoilla. Rivi Ashangolaisia, tulisoitto kullakin kädessä, seisoi pitkien seiniä. Keskellä lattiata seisoi kaksi mbuiti-miestä (lääkäriä, pappia), puunlustoista tehty seppele vyötäisillä. Kasvonsa olivat hirmuisiksi maalatut; toinen puoli valkeaksi, toinen punaiseksi, ja silmäkuopat ruseviksi; leveä keltainen juoru kaunisti heidän rintansa. Kaikki muutkin Ashangolaiset olivat maalatut ja laapitut koreilla väreillä, ja tässä himeässä valossa he tosiaankin olivat kun joukko pahoja, johonkin epäpyhään juhlallisuuteen keräytyneitä henkiä. Nilkkaluun ympärillä heillä oli teräväpäisiä, palmupuista leikotuita valkeita lehtiä: muutamilla oli linnunsulkia päässä, toisilla isoja lehtiä korvain takana, ja kaikki pitivät palmulehtiä käsissään. Minä käskin heidän pitkittää tanssiansa, jonka olivat sisäänastuessani lakkauttaneet.

Sitte alkoivat ruumiitaan hirmuisesti väännellä, huumavaa ulvinaa ja rääkynää pitäen. Epäjumalan viereen

oli asetettu eräänlainen soittokunta, johon kuului kolme rummuttajaa, jotka kaikista voimistaan paukuttivat *ngoma* nimisiä rumpujaan, yksi kanteleen soittaja ja yksi mies, joka kaiken voimansa takaa käytteli jonkinlaista harppulautaa. Molemmat papit tanssivat keskellä salia varsin kunnallisella tavalla, käännellen ja väännellen ruumiitaan sukkeluudella, jota tuskin voi uskoa. Joka kerta kun avasivat suunsa puhuaksensa, kaikki kuultelivat syvällä hiljaisuudella. Aina tuontuostakin meni koko seura pappien ympärille rinkiä tanssimaan, ja sitte hyökkäsivät kaikki epäjumalan luokse, tanssivat hurjasti sen edessä ja lauloivat sen kunniaksi

Melu kävi minuusta ylen ankaraksi, ja minä jätin tämän arvoisan seurakunnan huvittelemaan itseänsä paraiten kun taisi.

Seuraavana aamuna ennen päivän noustua lähdimme taas käymään linnunkotolaisten kylässä. Tällä kertaa lähenimme vielä varovammasti, ja valitsimme toisen tien, varalla jos olisivat asettaneet vahteja sille, jota sitä ennen olimme tulleet. Kohtapa luulinkin puiden välitse eroittavani linnunkotolais-asuntoja. Me kumarruimme tuota pikaa maahan, tuskin hengittää tohtien. Puolen tunnin ajan makasimme tällä tavoin syvässä hiljaisuudessa, kun yhtäkkiä Reboukaa aivastutti hirmuisesti! — Olisitpa nähnyt miltä hän näytti, kun katsahdin häntä silmiin. Nyt ei muu auttanut kun mennä kylään. Se oli tyhjä — silminnähtävästi jo aikoja sitte autioksi jätetty. Vähäisiä huoneita peittävät lehdet olivat kuivat, ja valkean jälkiä ei näkynyt. Me tutkimme tarkkaan joka paikan; mutta tutkintohalumme kohta hillitsi hirmuinen paljous kirppuja, jotka karkasivat päällemme niin hurjalla saaliinhimolla, että se kyllä osoitti niiden jo kot-

van kärsineen nälän tuskia. Me painoimme joutuisasti pakoon.

Vähän ajan perästä tulimme toiseen linnunkotolaiskylään metsän tiheimmässä osassa. Minä olin ensimmäinen, joka havaitsin majat, ja sydämeni sykki innosta ja hätäisyydestä. Me lähenimme viekkaudella ja varovaisuudella mitä suurimmalla. Kaikki turhaa! — Linnunkotolaisten tarkat silmät ja korvat keksivät meidät, ja kiljahtaen, kaikki syöksivät metsään. Me hyökkäsimme jälkeen, mutta myöhään; ne olivat kadonneet. Olinpa oikein suutuksissani ja vihoissani; mutta palatessamme luulin näkeväni kolme elävää olentoa tuota pikaa luikahtavan sisään noista mataloista ovenrei'istä „Onko täällä ketään?“ huusivat oppaani. Vastausta ei kuulunut.

„Minä olen aivan varma, että näin jonkun ryömivän tuohon majaan“, sanoin minä.

„Onko täällä ketään?“ he vieläkin huusivat. Sama hiljaisuus.

„Tottapa silmäsi pettivät sinun, Oguizi“, sanoivat oppaani. „He ovat kaikki menneet tiehensä.“

„Silmäni eivät pettäneet“, sanoin minä. „Tässä se oli“, ja minä näytin majan. „Onko täällä ketään?“ Kaikki hiljaa kun haudassa. Kumma kyllä, olisiko mielikuvatukseni pettänyt minun? Olin kuitenkin niin selvästi nähnyt kolme linnunkotolaista konttaavan reikiinsä juuri metsästä ulos astuessamme. Kentiesi olivat jotakin takatietä päässeet pakoon. — Minä kiersin majat yltäympäri, mutta ne olivat eheät, ei kukaan ollut särkenyt takapuolisia seiniä ja niin pakkaunut ulos, eikä ollut niissä oviakaan.

Nyt kyyristyin maahan, pistin pääni reiästä sisään ja kysyin vielä kerran: „Onko täällä ketään?“ — Hil-

jaa kaikki. Siellä oli niin pimeä sisällä, etten mitään eroittanut; mutta ojensinpa käteni sisään ja koperoitsin varovasti. Vasemmalla puolen käteni koski tyhjään makuupaikkaan — sitte hamuilin oikealle puolelle — hollaa! — Mitäs tunnen? — säären.

Tuota pikaa koppasin nilkasta kiinni, ja vihlaiseva kiljahus vakuutti minun hetikohta, että saalis oli inhimillinen olento. Jo viimein olin tavannut linnunkotolaisen!

„Älä pelkää, ei henki tahdo sinulle mitään pahaa“, huusi Ashangolainen oppaani.

„Älä pelkää“, toistin minä Ashangon kielellä, jollakin vaivalla vetäessäni pyytämäni olentoa majasta ulos, matkakumppaleitteni suureksi huviksi.

„Linnunkotolainen!“ huusin iloni innossa, kun tämä pieni raukka tuli näkyviin. „Nais-kääpiö!“

Tämä pikku raukka itki ja kiljui täyttää kurkkua nähtyään minun. „Nchendé! Nchendé! Nchendé! huusi hän. „Oh! Oh! Oh! Yo! Yo! Yo!“

„Mikä ilmaus! En ollut ikänäni mokomaa nähnyt. En voinut hämmästyksistäni päästä. „Mikä pieni pää! Mikä pieni ruumis! Mitkä pienet kädet ja jalat! — Mikä kummallinen tukka!“ hoin hämmästyksissäni. Tämä pieni nainen ei ollut musta eikä valkea, vaan likakeltaista väriä, niinkun mulatit ovat; hiukset kasvoivat pieninä villamaisina suortuvina siellä täällä päässä, ja kasvot olivat kurtuiset ja ryppyiset, kuin paistettu omena. Arvattava on mikä ilo minulla oli tästä löydöstäni.

Jätettyäni pienen vanki-raukkani matkakumppalieni huostaan, menin nyt toiseen majaan, johon niinkään olin luullut näkeväni linnunkotolaisen ryömivän. Sama näytelmä nytkin. Kysymykseeni, oliko siellä ketään, ei an-

nettu vastausta; sitte ojensin käteni sisään, sain taas pikku säären kiinni ja tervehdyksen vihlaisevan kiljauksen. Tälläkin kerralla saaliini oli nainen, näöltään vähän nuorempi kun ensimmäinen, mutta muuten ihan yhtä näköä. Nämä molemmat linnunkotolattaret katsahtivat toisiinsa ja alkoivat paikalla itkeä ja huolivirsiä laulella, juurikun luullen viimeisen hetkensä tulleeeksi.

Sitte huusi väkeni kolmannelle linnunkotolaiselle, ettei pitemmästä piileskelemisestä mitään apua olisi; että olin nähnyt heidät. Muutamain silmänräpäysten perästä tirkisteli pienoinen pää ovireiästä ulos, ja kolmas pieni olento tuli esiin. Tämäkin oli nainen, jo koko seura viritti nyt sydäntä särkevän kolmi-äänisen valitusvirren, itkien ja käsiänsä väännellen, kunnes perin voipuivat.

Vähän ajan perästä, sittenkun väkeni useita kertoja oli vakuuttanut heitä, ettei mitään vaaraa ollut ja että Oguizi vaan soi heille hyvää, he herkesivät itkemästä, ja nyt taisin tyvenneemmällä mielellä ottaa heidät tarkastellakseni.

Heillä oli korkeat poskipäät ja kasvonsa olivat juuri samanväriset kun shimpanilla; kämmenten sisäpuoli oli yhtä valkoinen kun minkä valkoisen ihmisen hyvänsä; he olivat sirovartiset ja hyväsuhtaiset, mutta silmänsä osoittivat kesyttömätöntä villeyttä, joka heti ja kovasti koski minuun; heillä oli paksut huulet ja litteät nenät; otsat olivat matalat ja lontolla, ja tukka, joka kuten jo olen sanonut, ei kasvanut joka paikassa päätä, vaan vähäisissä, toisistaan erillään olevissa tukoissa eli suortuvissa, oli musta, mutta punaiseen vivahtava.

Vähän ajan perästä luulin kuulevani ratinan eräästä toisesta vähäisestä suojuksesta; menin sinne ja tapasin sen täynnä mitä pikkuisimpia lapsia, joita milloinkaan

olen nähnyt. Ne olivat ylen arkoja; minun nähtyään he karkasivat yhteen läjään, ja kätkivät pänsä, aivan kun koiran penikat tahi kissan pojat. Nämä pienoiset raukat oli arvattavasti jätetty kylään noiden kolmen naisen hoitoon, sillä aikaa kun muut linnunkotolaiset olivat metsässä marjoja, hedelmiä ja pähkinöitä keräämässä sekä katsomassa oliko eläviä käynyt heidän virittämiin ansoihin.

Minä ripustin koreita lasihelmiä naisten kauloihin annoin heille palasen metsäsian lihaa ja muutamia plataaneja, ja käskin heidän sanoa heikäläisilleen, ettei niiden toiste pitäisi juosta pakoon minun tullessani. Annoin vähän lihaa lapsillekin, jotka heti karkasivat niihin käsiksi, aivan kun gorilla-penikkani, Tom ja Joe, olisivat tehneet, ja sitte silmänräpäyksessä juoksivat tiehensä saaliinensa. Nämä pienokaiset olivat vielä kummallisempia katsella kun täysi-aikaiset linnunkotolaiset. Ne olivat hyvin vaaleat värilleen ja niin tavattoman pienet, että ne välttämättömästi muistuttivat minua niistä shimpanseista ja Nshiego-mbouveista, joita toisinaan olin nähnyt, vaikka niiden päät olivat suuremmat.

Odotin vielä hetkisen aikaa, toivoen kylän muita asukkaita palaaviksi, mutta ei niitä näkynyt. Sitte sain naisille, että tulisin käymään siellä vielä jonakin päivänä ja että toisin heille paljon lihaa — he näyttivät erinomaisen halukkailta lihalle — ja kosolta lasihelmiä.

XXIII.

Uusi käynti linnunkotolaisten luona. Juhla-atria.

Linnunkotolaisten fanssit. Vanhoja taruja.

Minun täytyi käydä useita kertoja linnunkotolaisten luona, ennenkun sain heidän ylellisen arkuutensa voiteuksi. Misounda, jonka ensin olin tavannut, oli paras ystäväni heissä; mutta hänkin silminnähtävästi katseli minua sekavilla tunteilla.

Eräänä päivänä lähdin linnunkotolaisten kylään, antamatta ennakolta kenellekään mitään tietoa tarkoituksestani. Sinne tullessani keksin juuri vilahukselta ystäväni Misoundan, hänen juuri majaansa suhkaistessa. Kaikkein muiden majain ulkopuolelle oli oksia pistetty maahan, merkiksi ettei kukaan ollut kotona ja että ovi muka oli sulettuna. Tirkistäessäni sitte Misoundan majaan näin hänen aivan oikein paikallansa; hän oli oleviinaan kovin hämmästyksissään, ja sanoi nukkuneensa. Nämä pienet kääpiöt osasivat valhetella ja teeskennellä yhtä hyvin kun isommatkin ihmiset.

Toisella käynnilläni tapasin kylässä kaksi muuta naista, yhden miehen ja kaksi lasta, joille annoin lasihelmiä ja lihaa. Kohta tulin huomaamaan, että naiset eivät olleet lasten äidit, ja minä arvasin että niiden oikea äiti ei ollut kaukana. Oksia oli pistetty kaikkein huoneiden eteen, merkiksi ettei niissä ketään ollut; mutta luulinpa huomaavani että joku liikkui eräässä likisessä, jonka tähden notkistin oksat syrjään ja kurkistin sisään. Aivan oikein näinkin pimeässä ihmisellisen olennon haamun.

„Tule ulos, älä pelkää“, sanoin minä. „Älä pelkää“, toistivat Ashangolaiset oppaat. Pian ilmausikin

pienoinen nainen, joka heti alkoi itkeä ja voivoitella. Otsassa oli hänellä leveä, keltaisella värimullalla tehty juova, merkiksi että oli leski ja että miehensä oli kuollut muutamia päiviä sitä ennen.

„Missä on linnunkotolaisten hautauspaikka?“ kysyin oppailtani. „Kysykää naiselta.“

„Ei, Oguizi“, he sanoivat. „Jos sitä kysyt, linnunkotolaiset pelkäävät sinua enemmän kun milloinkaan; kentiesi pakenevat synkimpään metsään, niin ettet koskaan saa heitä nähdä. Emme tiedä me Ashangolais-kaan minne he kuollessaan hautaavat, ja se on suuri salaisuus. Emme luule heillä vakinaista hautauspaikkaa olevankaan. Kuinkapa heillä sitä olisikaan? — He kuleksivat metsissä kun metsän elävät, ilman vakinaista asuinpaikkaa. Epäilemättä he kaikki aikoinaan, aikoja, aikoja tätä ennen, ovat syntyneet samasta isästä ja äidistä.“

Eräällä toisella kerralla tulin linnunkotolaisten kylään valmiina tarjoamaan koko joukolle komean juhlaatrian, jota varten vein sinne kaksi vuolta, yhden metsäsian lavan, kymmenen suurta rottaa, yhden käärmeen ja kaikenlaisia muita samanlaisia valioherkkuja. Rebouka, Makondai ja Igalo sekä muutamia Ashangon naisia oli muassani. Paitsi sitä vein sinne lasihelmiä, peilin, moniaita lusikoita, veitsiä ja kahveleita, sekä yhden pienempiä pelitoosiani. Nähdessään meidät ja havaitessaan että toimme heille jotakin syötävää, he nostivat ilokiljunan: „Ya! Ye! Yo! — Oua! Oua! — Ke! — Ki! Ké! — Ki! he huusivat minkä ennättivät.

Koko leirin väestö oli nyt koossa; kaikkiansa luin yhdeksänkuudetta henkeä: miehiä, naisia ja lapsia. Savua nousi majoista, valkeita viritettiin pihallekin, ja kaikki puolin komeata atriata valmistettiin.

„Obongot“, sanoin minä. „Olen tullut tänne tänäpäpä valmistamaan teille iloa, että meistä tulis ystävät. Aluksi annan kullekin teistä lasihelmiä.“ Sitte otin esiin korin, missä monivärisiä helmiä oli, ja kysyin kuka heistä oli päällysmies; mutta sitäpä eivät tuntuneetkaan tahtovan ilmoittaa. Siis näin hyväksi ruveta ilman enempiä mutkia jakelemaan, ja kaikki tunkivat ympärilleni. Itsekin olen joksikin pieni varreltani, mutta tässä joukossa olin kun jättiläinen mielestäni — mitäs sitte Rebouka ja Igalo. Kaikki olivat lahjoistani kokonansa iloissaan ja hämmästyksissään, ja rääkättivät kun apinat. „Yo! ya! yo! yo! — ye! qui! quo! — oh! oh! ah! ri! ri! ké! ki! ké! ki! olivat ainoat äänet mitkä näyttivät voivan suustansa saada. Olivatpa oikein kumman-näköisiä. Useimmat heistä olivat ainoastaan neljää jalkaa pitkät; toiset neljästä jalasta ja kahdesta tuumasta aina neljään jalkaan ja seitsemään tuumaan asti. Kuitenkin olivat varsin vankat varrelleen, hartiokkaat ja rintavat, ja jos käsivartensa ja säärensä olivat pienet, niin ne sitä vastoin olivat sitä jäntevämmät ja vankemmat. Heissä oli myöskin harmaapäisiä, miehiä ja harmaapäisiä, ryppyisiä ämmiä. Heidän kasvoinsa murteet olivat oikein hämmästyttävästi yhteen näköön kun shimpansin. Muutamilla oli harmaat, toisilla ruskeat ja toisilla taas mustat silmät.

Heidän tukkansa, kuten jo ennen olen maininnut, ei ollut samanlainen kun lähisten heimokuntain, vaan kasvoi pieninä, toisistaan erillään olevina suortuvina eikä näyttänyt kasvavan vissiä määräänsä pitemmäksi. Aikaisten miesten sääret ja rinta olivat samanlaisilla pienillä villavanukkeilla peitetyt, ja naisten tukka oli yhtä lyhyt kuin miesten.

En saanut silmiäni noista pienistä lapsista erilleen. Ne olivat suunnattoman pieniä ja heikkoja, ja äidit kantivat niitä leveässä hihnassa hartioillaan.

Kuitenkin he näyttivät täyteen määrään maksavan minulle kummasteluni millä heitä katselin, ja he huusivat toisilleen: Katsokaapa hänen *djivi'*ään (nenäänsä)! — Katsokaapa *mouna'*ansa (suutansa)! — Katsokaapa *diarou'*tansa (päätänsä)! — Katsokaapa *nchouie'*tansa (tukkaansa)! — Katsokaapa *nishou'*ansa (partaansa)!“ Vaikka näkivät vahvan huulipartani, he tuontuostakin kysyivät: „onko se bagala oguixi (koiras-henki), vaikka oguizi mokasho (naaras-henki)?“ Muutamat väittivät minun bagala'ksi toiset mokasho'ksi.

Annettuani heille kaikki helmet, otin peilin esiin, jonka siihen asti olin pitänyt piilossa, ja laskin sen kentälle heidän eteensä. Se näytti heitä kovin hämmästyttävän; he peittivät kasvonsa huutaen: „Oguizi, älä tapa meitä!“

Sitte näytin heille pelitoosan. Sen soimaan ruvetua kaikki lankesivat maahan, kauhistuksella tirkistellen milloin minua, milloin pelitoosaa. Moniaat heistä juoksivat majoihinsa. Kun olivat vähän asettuneet, näytin heille kuusi pienoista nuoraan sidottua kulkusta. Pudistaessani nuoraa heidän pienet silmänsä loistivat ilosta, ja heidän ilonsa oli sanomaton, kun sitte lahjoitin heille kulkuset. Ystäväni Misounda sai yhden niistä; hän ripusti sen hetikohta nuoralla vyötäisiinsä. ja sitte heiskahteli moneen laatuun saadakseen sen kilisemään.

Sitte käskin Igonon ottaa esiin myötätuodut ruokavarat, jotka jahtipuukollani palasiksi leikeltäni jaoin linnunkotolaisille. En voinut olla nauramatta niille hullumaisille suun muikistuksille ja nenän niuristuksille, joilla

tyytyväisyytensä osoittivat. Heti erosivat tulilleen herkkupalojaan paistamaan, jotka kypsyttyä paikalla syötiin.

Ruokailtuansa he näyttivät paremmin kun ennen minuun tutustuvan. Minä istuin kaatuneelle puunrungolle ja he keräysivät ympärilleni, pyytäin minua puhuttelemaan heitä henkien kielellä. Täytettyäni heidän pyyntönsä lukemalla päiväkirjastani mitä olin päivällä ennen kirjoittanut, käskin heidän puhutella minua linnunkotolaisten kielellä ja sanoa kuinka lukumääriä nimittivät. Eräs heistä otti käteni ja luki sormet. *moi*, yksi; *bei*, kaksi; *metado*, kolme; *djimabongo*, neljä; *djio*, viisi; *samouna*, kuusi; *nchima*, seitsemän; *misamouno*, kahdeksan; *nchouma*, yhdeksän; *mbò-ta*, kymmenen; — jonka tehtyä nosti molemmat kätensä ilmaan, antaaksensa ymmärtää, ettei osannut sen pitemmä lukea.

Muudan heistä kysyi, asuinko *Soungui*'ssa (kuussa) vai *niechi*'ssäkö (auringossako); toinen olinko jo kauan ollut metsässä, ja olinko itse tehnyt kaikki ne kauniit kalut, mitkä olin heille lahjoittanut.

„Obongot“, sanoin minä hetkisen kuluttua, „nyt antakaa nähdä miten tanssitte, ja laulakaapa minulle.“

Eräs vanha linnunkotolainen toi nyt majastaan jonkunmoisen rummun, *ngoma*'n, jota alkoi käytellä suurella näppäryydellä; väestö viritti laulun — mikä kummallinen laulu ja mitkä kimakat, vihlovat äänet! — jonka perästä rupesivat tanssimaan, ensin verkalleen, mutta sitte yhä hurjemmin. He koikehtivat kiivaasti, hyppiivät korkealle ilmaan, ja potkivat milloin eteen- milloin taapäin, huiskutellen ja pudistellen päätänsä. Olipa kummallinen näytelmä!

Tanssin lakattua he taas keräysivät ympärilleni, ja minä kyselin heiltä nyt sitä nyt tätä.

„Minkä tähden“, sanoin minä, „ette asu vakinaisissa kylissä, niinkun kaikki muut heimokunnat?“

„Oh“, sanoivat he, „ei meistä ole lysti viipyä niin kauan yhdellä paikalla. Syötyämme kaikki pähkinät, marjat ja hedemät joltakin paikalta, menemme toiseen; muuten nälkää näkisimme.“

„Mutta eikö olisi parempi istuttaa, kylvää ja leikata, kuten muut tekevät?“

„Miksi sitä tekisimme“, he sanoivat, „kun metsä on täynnä marjoja, pähkinöitä, rottia ja käärmeitä, ja kalaa saamme ojista? Jos meillä olisi kyliä ja plataanipuita, niin *suuret ihmiset* tulisivat ja kävisivät sotaa kanssamme, tappaisivat ja ottaisivat meidät vangiksi.“

„Miksi ette valmista rautaa aseiksi, keihäiksi ja miekoiksi, että voisitte puolustaa itsiänne?“

„Sitä emme osaa — se on meille kovin raskasta työtä. Jousia ja nuolia teemme puusta, ja ansoja osaamme tehdä rotille pyydöksiksi.“

„Miten valkean viritätte?“ kysyin minä, ajatellen itsekseni, että kuinka vajonnut ja villiytynyt ihminen lieneekin, ja kuinka vähän hän ulkonäöltään lieneekin eläimiä jalompi, hän kuitenkin aina eriaa niistä siinä että osaa tulen virittää ja käyttää sitä.

He näyttivät minulle piikiven ja eräänlaista taulaa, joka oli tehty palmupuun lustoista. Hämmästyttääkseni heitä otin nyt tulitikun kuterostani ja sytytin sen. Liekin kun näkivät, kajahti hurja ällistyksen ja ihastuksen huuto metsässä.

„Obongot, sanokaa minulle“, jatkoin minä, „miten vaimonne saatte; sillä tottapa kylänne ovat kaukana toisistaan, ja polkuja ei ole niiden välillä?“

„Monesti emme tiedäkään“, he sanoivat, „missä toinen heimolaistemme kylä onkaan; emmekä tahdokkaan sitä tietää, sillä jos asuisimme ylön likellä toisiamme, meitä olisi kovin monta, ja marjat ja pähkinät eivät meille riittäisikään. Vaimomme otamme omasta kylästäme, ja niin olemme tehneet polvi polvelta. Muukalaisia emme suosi, emmekä tahdo heitä joukkoomme.“

„Kuinka kaukana itään päin“, kysyin itää kohti viitaten, „vielä on Obongoja?“

„Kaukana, kaukana“, he sanoivat, „siellä missä auringo nousee on Obongoja isossa metsässä. Metsää rakastamme; se antaa meille syömistä; jos emme metsässä asuisi, me nälkää näkisimme.“

„Mutta“, sanoin minä, „ettekö toisinaan, metsiä vaeltaessanne, tule isoille ruohikko-aavoille?“

„Tulemme“, sanoi eräs vanha Obongo. Poikana ollessani meillä oli kylämme metsässä ei kaukana eräästä isosta lakeasta, jonka kautta juoksi leveä joki. Aina siitä asti“, jatkoi hän, „olemme aina kääntäneet selkämme auringon nousua kohti ja vaeltaneet auringon laskulle päin.“ Tällä hän tarkoitti että olivat alinomaa vaeltaneet yhä etemmä länteen päin.

„Ettekö välistä näe tasangolla isoja, pitkäsäärisiä ja pitkänokkaisia lintuja?“ kysyin vielä.

„Näemme“, sanoivat kaikki, „me ajamme ja tapamme niitä, sillä niiden liha on meille mieleistä.“

Ehdottomasti sain ajattelemaan mitenkä Homero selittää linnunkotolaisten taistelun kurkien kanssa, jonka myötä, kuten sanoo, oli kuolema ja verenvuodatus — liiallisuus, joka on helppo ymmärtää, kun ajatellaan kuinka monen suun kautta tämä taru oli kulkenut, ennenkun hän sen muistoon kirjoitti, miten oli kuullut sitä kerrot-

tavan. Epäilemättä jättivät kuret Homeron aikana, niin kun nytkin, pohjoisemmat tienoot, joista hän puhuu, määrättyinä vuoden-aikoina, etsiäkseen lämpimämpää ilma-alaa Niilin lähteiden vaiheilla, josta levisivät yleensä Afrikan sydänmaihin; ja tottapa linnunkotolaiset pyysivät niitä silloin, kuten vielä tänään tekevät. — Mitä siihen tulee että kuret, heitä ajettaissa, voivat käydä vaarallisiksi ja karata hätyyttäjäinsä päälle, niin tämä ei ole niin perin mahdotonta kun kentiesi tekisi mieli uskoa. Tahdon tässä kertoa mitä näistä linnuista kirjoitin jo aikoja ennenkun tiesin linnunkotolaisia olevankaan. Alla luettava selitys on otettu kirjastani, jonka nimityksenä on „Löytöretki Keski-Afrikassa.“

Kuiva vuoden-aika oli nyt alkanut, ja koko Heinäkuun kuleksin pitkin merenrannikoita. Merkillistä oli että kaikki ne linnut, joita sade-aikana oli ollut kosolta, nyt olivat kadonneet, ja että niiden sijaan oli tullut lukemattomia laumoja muuttolintuja. — Igalesta Aniembehen oli kahden tunnin vaellus, jolla ajalla kulimme suuria ruoholakeita, täynnä lintuja. Eräs niistä, *Mycteria Senegalensis*, oli niin nopea jalolta, että minun oli mahdotonta päästä pyssynkannolle, jos kuinkakin koetin; se ei lähtenyt lentoon, mutta pysyi yhtähyvin alinomaa kaukana,

Tämä *Mycteria Senegalensis* on suurta kuren lajia. Sillä on pitkä kaula ja erittäin vahva nokka, kahdeksasta aina kymmeneen tuumaa pitkä. Sittemmin onnistuin ampumaan useampia; mutta ammuttuani linnun lähenin sitä aina varovaisuudella, ettei sen vahva, terävä nokka saisi minua haavoittaa.

Homeron selitys on siis oikea mitä kurkien paljouteen tulee, jotka sade-ajan lopulla saapuvat näille tienoille.

Kääpiö-suvun, josta olen kuullut puhuttavan, sanotaan olevan oivallisia otuksen ajajia; eikä suinkaan ole mahdoton uskoa niiden kuivana vuoden-aikana ajavan näitä isoja kurkia. Arvattavasti he vajavilla aseillaan eivät saa henkeä tältä isolta linnulta, vaan saavat sen ainoastaan haavoitetuksi, jonka perästä sen pyytämiseen vaaditaan suurta taitavuutta. Omalta kohdaltani tiedän, että, kuten sanonut olen, en koskaan uskaltanut läheteä tätä lintua ennenkun se todella oli kuollut. Se on neljää ja viittäkin jalkaa korkea ja sangen väkevä; ei siis mikään halveksittava vastustaja. Lähetessäni ensimmäistä, minkä sain haavoitetuksi, huusivat maan asukkaat: „Varo itseäsi! — Se lähettää nokkansa silmääsi.“

XXIV.

Erään nyky-ajan matkailijan kertomus linnunkotolaisista. Mitä he kuolleensa hautaavat. Eräs iltama linnunkotolaisten luona.

Mainittuani Homeron ja Herodoton kertomukset linnunkotolaisista, panen nyt tähän mitä eräs nyky-ajan matkailija on niistä kirjoittanut. Tohtori Krapfin kirjassa, nimeltä „Matkustuksia ja Lähetystointa Itä-Afrikassa“ luetaan seuraava kappale:

„Merkillisiä ovat ne kertomukset, mitkä eräs orja Enareasta, nimeltä Dilbo, vuonna 1840 antoi minulle. — — — Hän sanoi minulle, että eteläpuolella Kafaa ja Suraa on hyvin lämmin ja nuolikea, isoja bambu-

metsiä (arvattavasti tarkoitti hän palmupuita) kasvava-
 maa, jossa asuu eräs Dokos niminen ihmislaji, jotka ei-
 vät ole kymmenvuotiaita poikia isompia, se on noin nel-
 jän jalan korkeita. He ovat iholtaan öljymarjan karvai-
 sia, ja elävät perin villissä tilassa, miten metsän elävät,
 ilman vakinaisia asuinpaikkoja, tempeleitä, tahi pyhiä
 puita, kuten Galla-sukukunta; kuitenkin on heillä joku
 käsite korkeammasta olennoista, jota kutsuvat Yer'iksi,
 ja jota rukoilevat, kun ovat onnettomina ja hädän-alaisina,
 kentällä maaten, jalat päätä ylempänä ja jotakin kiveä
 tahi puunrunkoa vasten nojattuina. Rukoillessaan he sano-
 vat: „Yer, jos todellakin olet olemassa, miksi annat
 meidän hätää kärsiä? — Emme rukoile sinulta ravintoa
 emmekä vaatteita, sillä me elämme rotista, käärmeistä
 ja muuriaisista. Sinä olet luonut meidät, miksi annat
 vihollisemme tallata meitä jaloillaan?“ Heillä on päälly-
 mies, mutta ei lakia eikä aseita. He eivät metsästä ei-
 vätkä viljele maata, vaan elävät hedelmistä, juurista,
 hiiristä, käärmeistä, muuriaisista ja hunajasta. He kii-
 peilevät puissa kun apinat, ja molemmat sukupuolet käy-
 vät appo alastomina. Heillä on paksut ulkonevat huulet,
 litteät nenät ja pienet silmät. Tukka ei ole villamainen,
 kuten muiden neekerien, ja naisilla se ripuu hajallaan
 hartioilla. Kynnet käsissä ja jaloissa saavat kasvaa kun
 metsänpedoilla, ja niitä käytetään juurten ja itikkain
 maasta kaivamiseen. Käärmeen selkäruoto on ainoa ko-
 riste, jota kaulassaan kantavat, mutta korvansa puhkai-
 sevat terävällä puupuikolla.“

Toht. Krapf lisää, ettei niitä koskaan myöä Ena-
 reassa, ja jatkaa kuten seuraa:

„Saatan kumminkin vakuuttaa, että kuulin puhutta-
 van näistä linnunkotolaisista ei ainoastaan Shoassa, vaan

myös Ukambanissa, kahta leveyspykälää etelämpänä, sekä Baravassa, puoltatoista leveysmittaa pohjoisempana päiväntasaajaa. Baravassa näytettiin minulle orja, jonka ulkonäkö täydellisesti sopi yhteen Dilon selityksen kanssa. Se oli neljäjäjalkaa pitkä, rakennukselleen varsin vankka, tumma ihoinen, ja paikkakunnan väestö vakuutti sen kuuluvan sisämaiden linnunkotolais-sukuihin. Eipä ole mahdotonta, että eräät suhteet, semmoiset kun alituinen sade Toukokuusta Tammikuuhun asti y. m. ovat avullisina tuottamaan kääpiömäistä sukua Afrikan sisämaissa. Sen tähden ei pidä jyrkästi epäillä niitä puheita, joita eri tienoilla maata on kulkemassa, vaikka varuisasti vastaan otettakoon ja tarkoin tutkittakoon mitä kuullaan, koska totuus ja valhe usein ovat toisiinsa seoitettuina näissä kertomuksissa.“

Kohdaltani olen miltei vakuutettu, että ne linnunkotolaiset, joista toht. Krapf puhuu, ovat samat, kun minun Obongoni, vaikka kantavat eri nimeä; muistettava on, että jokaisella vieraalla sukukunnalla on oma nimityksensä heidän keskinsä. Tosin hänen näkemänsä linnunkotolainen oli tumma, jota vastoin minun löytämilläni oli vaalea iho; mutta hyvin mahdollistahan on, että on tummempia ja vaaleampia linnunkotolaisia, samoin kun tummempia ja vaaleampia neekerejä.

Nyt palaan kansapuheeseni linnunkotolaisten kanssa.

„Kysy heiltä“, sanoin Ashangolaiselle tulkilleni, „kysy heiltä miten kuolleen hautaavat?“ Olin hyvin halukas saamaan siitä tiedon, vaikka en hänelle syytä sanonut. Halusin näetsen saada Obongon luurangon Europaan vietäväkseni, ja olisin mielelläni antanut tuhat puntaa sille, joka olisi voinut hankkia minulle semmoisen.

„Älkää kysykö heiltä semmoisia“, sanoi tulkki.

„Miksi ei?“

„Siksi“, sanoi hän, „että niin säikähtäisivät, että paikalla painaisivat pakoon eivätkä sen koommin tulisi näkyville. Mekään, jotka olemme heidän ystäviään, emme tiedä minne kuolleensa hautaavat; he pelkäävät, että käyttäisimme heidän pääkallojaan kuvajumaliksi, ja että siten aina saisimme tietää missä linnunkotolaiset asuvat metsässä. Kun joku Obongo kuolee, silloin on suuri suru ja voivotus linnunkotolaisissa, ja he lähtevät heti matkaan hakemaan isoa, vanhaa, ontoa puuta. Löydettyänsä semmoisen he palaavat kylään, ottavat vainajan ruumiin ja vievät puun luokse. Muutamat heistä kiipeävät puuhun, nostavat kuolleen köynnöskasveista tehdyllä köydellä sinne, sekä laskevat ruumiin onteloon, jonka tehtyä se täytetään mullalla, kuivilla lehdyillä ja varvuilla.“

„Mutta“, sanoin minä, „suuret onnot puut eiväthän olekaan niin helppoja löytää. Kuinka tekevät, jos eivät löydä semmoista puuta?“

„Sinä olet oikeassa, Oguizi“, sanoi tulkki. „Monesti eivät löydäkään semmoista puuta; silloin menevät syvälle metsään, kauas kaikista poluista, kunnes tapaavat ojan; tämän sitte johtavat niin että ura tulee kuivaksi, kaivavat hietaan haudan, johon panevat vainajan ruumiin, ja sitte paluuttavat ojan entiseen uraansa, niin että vesi aina juoksee haudan ylitse, eikä kukaan tiedä missä Obongo-vainaja lepää.“

„Kuinka kummallista!“ ajattelin itseseni — „tämä hautaamis-tapa muistuttaa Attilan hautauksesta.“

Vaikka kuinka koetin, en sittenkään saanut sen enempiä tietoja linnunkotolaisten hautauspaikoista, enkä onnistunut koskaan tapaamaan semmoista. Linnunkoto-

laiset alkoivat nyt käydä levottomiksi, ja kysyivät tulkilta, mistä olimme niin kauan puhuneet. „Metsästyksestä“, sanoi hän. Vähän ajan kuluttua lähdin kylästä luvattuani linnunkotolaisille tulla kohta jälleen heitä tervehtimään.

Seuraavana päivänä menin otuksen ajoin linnunkotolaisille, ja suuri oli heidän ilonsa, kun toin heille viisi komeata, lihavaa apinaa. „Näettekö nyt, että olen ystävänne?“ sanoin minä. „En tule teille kertaakaan tuomatta lahjoja muassani.“

„Se on tosi“, sanoivat kaikki yhdestä suusta.

Päivä meni, ja illan lähetessä sanoin: „Obongot, mitä sanotte jos jäisin teille yöksi?“

„Mui! Mui!“ huusivat kaikki. Minulle annettiin ilman vastuksetta pienoinen maja yksinomaiseksi suojaksi, ja vaikka se ei suinkaan ollut mukava, niin olin kuitenkin tyytyväinen, koska olin pannut päähäni kerran ainakin nukkua linnunkotolaisen huoneessa; halusin saada kertoa siitä Europaan palattuani.

Linnunkotolaiset lähtivät nyt metsään keräämään polttopuuta ja ansojaan katsomaan. Ennen pitkää tulivat takaisin. Misounda antoi minulle korillisen marjoja, ja toiset lahjoittivat minulle monenlaista metsänviljaa, nimittäin kolme komeata lihavaa rottaa, yhden oravan, kaksi kalaa ja yhden käärmeen. Nämä herkut he levittivät oikein houkuttelevasti eteeni; ja etten saattaisi heidän vieraanvaraisuuttaan häpeälle, annoin paistaa oravan ja söin sen paikalla, keräytyneen väestön ääneen riemuitessa, joka riemu eneni joka suupalalta minkä makeaan suuhuni söin.

Aurinko laski nyt puiden taa, ja kohta oli linnunkotolaisten kylässä pimeä; oli jo maatapanon aika, ja minä menin levolle. Työlläästi sain makuuhuoneeseni

ryömineeksi ja niin sanottuun sänkyyni paneutuneeksi, jona oli riviin vieretysten pantuja keppiä. Revolverini panin pään alustakseni. Olin antanut virittää majaani valkean karkoittaakseni musquitoja, ja tarkoin katsoin ympärilleni, etten saisi käärmettä makuukumppalikseni.

Minusta tuntui niinkun linnunkotolaiset pysyisivät pihalla valveilla kaiken yötä. Kentiesi pitivät epäluuloa, että minulla oli joku petos mielessäni ottaakseni kiinni muutamia heistä.

Seuraavana aamuna linnunkotolaiset taas lähtivät metsälle ansojaan kokemaan.

Ajan lähetessä, jolloin olin lähtevä Niembouaista, sanoin linnunkotolaisille, että minun nyt täytyi sanoa heille hyvästi, minun kun oli vaellettava päivän-nousua kohti. Kaikkia pudistelin kädestä, ja he sanoivat: „Jos näet muita Obongoja maassa mihin menet, niin ole heille hyvä niinkun olet meillekin ollut.“

Ashangolaiset oppaani tarjousivat ottamaan jonkun linnunkotolaisen minulle kiinni, jos antaisin lasihelmiä ja sormuksia; mutta siihen en suostunut. „Oguizi ei tahdo pyytää ihmisiä, vaan ainoastaan nähdä heitä“, sanoin heille.

Luja uskoni on, että nämä Obongot ovat samoja, joista Homero ja Herodoto puhuvat, ja että ne ovat liki sukua Bushmanneille Etelä-Afrikassa. Tukkansa kasvaa samaan omituiseen laatuun, ja se seikka, että ovat tummemmat iholleen ja pienemmät varrelleen kun Bushmannit, ei estä minua uskomasta, että ennen muinoin ovat olleet samaa kansaa.

Ja nyt sanomme hyvästin linnunkotolaisille, lähteäksemme edemmä niiden voimallisten nekeriheimokuntain luokse, joiden maassa ne pienet Obongot elävät.

XXV.

Edemmä itään päin. Mittauksia. Tulo Moa-ou'hun. Kombo. Vahingon tapaus.

Lähdettyämme Niembouaista samosimme useita päiviä suoraan itää kohti. Seutu kävi yhä vuorisemmaksi, metsät synkemmiksi, pensaikko yhä vaikeammaksi päästä läpi, ja puut olivat mahdottoman suuria. Vuorten kukuloita peitti, kuten näytti, alinomainen usva, ja ylhäisillä mailla satoi lakkaamatta, vaikka merenrannalla nyt oli kuiva vuoden-aika. Menimme useiden Ashango-kylään kautta, mutta useimmista olivat asukkaat paenneet — ne pelkäsivät, eivätkä tahtoneet nähdä minua. Korkeimpia vuorenkumpuja, joiden yli menimme, oli eräs Birougon-Bouanga niminen, joka oli 2,574 jalkaa korkea.

Taitakseni määrätä läpikuljettavain seutujen korkeuden, oli minulla muassani kaksi kapinetta — aneroidi ja eräs laitos, jolla arvattiin millä kohdalla vesi kiehuu. Tämä viimeksi mainittu oli kumman näköinen, ja maan-asukkaat katselivat sitä taika-uskoisella kauhistuksella.

Birougon-Bouangan juurella oli Niembouai-Olomba, eli Ylä-Niembouai niminen kylä, jonka ruhtinas oli Niembouain ruhtinaan veli, jonka tähden hän ystävällisesti otti meidät vastaan ja antoi meidät viipyä siellä muutamia päiviä. Kylä oli juuri kahden syvän lakson yhtymyspaikalla, joista toinen meni miltei suoraan pohjoisesta etelään, toinen idästä länteenpäin. Tuuli oli etelästä melkein alinomaa, ja aamulla oli ilma sangen viileä, lämpimyyks ei enempi kun 69 pykälää Fahrenheitin mukaan.

Niembouai-Olobasta lähdettyämme matkustimme jylhää, tiheätä aarniometsää yhä itää kohti; kunnes tu-

limme eräasen Mobana nimiseen kylään, joka oli 2,369 jalkaa korkealla vuorenkummulla, minkä juurella juoksi kaunis, Bembo niminen joki. Tämä oli ensimmäinen itää eli auringon nousua kohti juokseva joki — havainto, mikä täytti minut ilolla. „Epäilemättä se laskee vetensä Congo-virtaan“, ajattelin itsekseni, sillä usein kuulin nyt puhuttavan eräästä isosta virrasta, jonka sanottiin olevan juuri kulkulinjallamme itään päin.

Suurena vastuksena oli yhä edelleen se järjetön ja taika-uskoinen pelko, millä kansa katseli minua missä vaan matkustin. Viimein saavuimme eräasen isoon kylään, itäpuolella Mubanaa, nimeltä Mouaou-Kombo. Täällä erosi minusta Mobauan väki, joka tänne saakka, ruhtinaansa Rakombon kanssa, oli minua saattanut. Mouaou-Kombon asukkaat näyttivät kumminkin pelkäävän minua vielä enemmän kun ne villit kansakunnat, joiden kyläin kautta olimme kulkeneet, ja vasta muutamain päivän takaa, kun, näyttääkseni tyytymättömyyteni heidän käytökseensä, olin asettanut leirini ylemmä vuorelle, ulkopuolelle kylää, tuli lähettiläitä kuninkaan puolesta pyytämään minua palaamaan, niin he muka kahden päivän perästä veisivät minua edemmä. Siis palasimme kylään, ja maan asukkaat auttivat väkeäni kaluja siirtämässä. Nyt, niinkun usein ennenkin, olin kovin mielikarvauksissani siitä, etten ollut ottanut isompaa lukumäärää uskollisia Commilaisiani mukaani, niin etten olisi tarvinnut huolia maan asukasten oikeista ja taika-uskoisuudesta.

Palatessani Mouaou-Komboon, iloisena toivossani saada kohta jatkaa matkustustani, enpä toki aavistanutkaan mikä musta pilvi jo oli keräytynyt päämme päälle, ja kuinka surullisesti muistettavaksi tämä oli minulle käypä. Vähänpä arvasin ajatella, astuessani alas vuo-

relta, väestön riemu-osoitusten, naurun ja kanssapuheen ohella, että tappelu ja verenvuodatus meitä odotti, että kohta olisin miesteni kanssa pakoitettu hengen uhalla taistelemaan ja lähtemään surulliselle paluulle, ja toivomani kunniarikkaan retken näin surkeasti päättämään. Yksi ainoa vähäpätöinen asia oli kaiken tämän aikaansaattava; mutta samoin, kun se pieni lehti Mokenga virralla, en tiennyt minäkään minne laineet minua veivät, enkä aavistanut tyrskyä näin lähellä olevaksi.

Taas olin tullut Mouaou-Komboon; kaikki kalumme olivat majoissa kokoon pantuina, ja ruhtinas Kombo tuli minua vastaanottamaan. Vanhimpain poismentyä kuningas ja kuningatar jäivät luokseni, jota vastoin väestö liikkui edes takaisin, joka päiväisiä askareitaan toimittellen.

„Onko tosi, suuri Oguizi“, sanoi Kombo minulle, „että tapat ihmisiä, miten me Ashangolaiset tapamme apinoita ja metsän petoja? Sinun sanotaan sitä tekevän, ja silmäsi olevan pahat, niin että silmäyksesi voi tappaa.“

„Néshi, néshi, néshi!“ (ei, ei, ei!) sanoin maahan sylkien, näyttääkseni kuinka kauhistuin tätä syytöstä. „Ei, Kombo, Oguizi rakastaa väkeäsi eikä tapa ketään.“

Sitte antoi kuningas tuoda vuohen ja useita plataaniryypäitä, ystävänlahjaksi, ja sanoi: „Syö näitä, Oguizi; kahden päivän perästä vien sinun minne ikänä sydämesi halajaa. Minua iloittaa kuulla ettet tapa ihmisiä. Täällä kansa pelkää sinua; mutta yksi päiväys on saattava sinut Njavi-maahan.“

Sitte sanoi kuningatar: „Sanoinhan sinulle ettei tämä Oguizi tapa ihmisiä; joko nyt uskot minua?“ Sitte kääntyi hän minun puoleeni ja sanoi vielä: „Oguizi, minä

valmistan kattilallisen *koa*'ta (eräänlaista juurta) sinulle ja väellesi; tahdotko syödä sitä?"

„Tahdonpa niinkin“, vastasin.

Samassa tuotiin esiin muutamia, eräästä lähisestä kylästä olevia sotamiehiä, jotka olivat lähetetyt kuningas Kombon luokse julistamaan hänelle sotaa jos koettaisi viedä minua heidän alueensa kautta.

Kuningas käski minun mennä majaan; etteivät muukalaiset näkisi minua, pyytäen että antaisin väkeni laukaista pyssynsä pelvoksi näille vihollisille lähettiläille. Niinpä tehtiinkin, ja koko lähetyskunta pötki päätähavin pakoon väestön heitä herjatessa ja pilkatessa. Heti sen jälkeen kuulin hämmästykseni vielä laukauksen, ja näin useiden asukkaista, kauhistuksesta parkuen, pakenevan mikä sinne mikä tänne. Kuningas ja kuninkatar pelästyivät niinikään ja riensivät tiehensä.

„Mamo! Mamo!“ kuului joka kulmalta.

Minä juoksin ulos, ja ensimmäinen esine, mikä silmäni koh-tasi, oli erään etevän Ashango-ruhtinaan hengetön ruumis.

Igalo oli vikapää. Hän juoksi minua vastaan huu-taen: „En tehnyt sitä tahallani, en voinut sitä estää — pyssy laukesi itsestään!“

Nyt taisin olla joksikin vakuutettu, että väestö luu-lisi minua pahaksi Oguiziksi, jonka silmänluonnit tuotti-vat tuhoa ja kuolemaa.

Minä huusin kuninkaalle: „Älä pelästy!“ Hän ei tohti-nut lähestyä, vaan huusi: „Sinä sanot ettet tahdo meille mitään pahaa, ettet tapa ihmisiä. Eikö tämä ole kuollut mies?“ jonka sanottua hän silmänräpäyksessä meni tiehensä.

Tässä ei ollut aikaa surullisissa ajatuksissa viipyä. Sotarummut rämisivät tämän suuren kylän kaikissa osissa, ja väkeä hyökkäsi satamäärin ulos, kaikki varustetut

keihäillä, jousilla ja muilla murha-aseilla. Väkeni näytteli heille helmiä ja koristeita, huutaen: „Me tahdomme maksaa teille tapetun miehen hengen.“

Sitte astui eräs kylän vanhin esiin ja sanoi: „Olkoon rauha eikä sotaa. Oguizi tahtoo maksaa meille murhatun miehen hengen.“

„Hiljaisuus seurasi hetkisen ajaksi — mielet näyttivät ajatuksissaan eriäväsiltä. Sitäpä juuri soinkin. Tiesinhän että turhaan kokisin saada heitä uskomaan että tappo oli vahingossa tapahtunut; sitä he yhtä vähän taisivat käsittää, kun että keihäs voisi lävistää ihmisen kenenkään sitä viskaamatta. Riensin siis kehoittamaan Commi-poikiani pitämään aseemme varalla ja keräämään kalliimmat kaluni — valokuvat, tieteelliset kapineet ja arvolliset kirjoitukset, seitsemään koriin, jotka käskin mieheni selkäänsä ottamaan. Näin olimme valmiit hyvässä järjestyksessä peräytymään, jos sotaneuvoston päätös tulisi olemaan meille vastainen.“

Kuitenkin aloin jo miltei toivoa koko asiasta voitavan rauhassa sopia, kun äkkiä eräs nainen, jonka tunsin kuningattareksi, hyökkäsi esiin, ankarasti voitotellen, käsiään väännellen ja tukkaansa raastellen. Vaatteitaan repien hän kierieli mullassa ja kiljui: „Oguizi, mitä pahaa olemme sinulle tehneet? — Minkätähden olet sisareni tappanut? — Hän antoi sinulle ruokaa — ja katso nyt hänen hengetöntä ruumistaan tuolla majan takana!“ Sitte tuli esiin se sitä ennen ystävällisesti mieltynyt vanhinkin, huutaen: „Minkä vuoksi olet vaimoni tappanut, julma Oguizi?“

Tuo onneton luoti oli mennyt miehen läpi ja sitte käynyt kuningattaren sisarehen, joka oli majansa takana jotakin tehtävää hommailemassa.

Tämän tiedon levittyä nosti keräytynyt väestö yleisen sota-ulvinan, ja jotka eivät sitä ennen olleet aseilla varustetut hyökkäsivät aseitaan noutamaan, jolla aikaa aseilla jo varustetut uhkaavasti niitä liikuttelivat. Sota oli silmännähtävästi välttämätön. Mikä oli tehtävä? — En ollut tullut sotaa käymään ja verta vuodattamaan, mutta näissä suhteissa ei ollut valintoa. Uskollisten Commi-poikaini hengestä oli minun vastattava, ja surullisella sydämellä varustausin tappeluun. Ensin ajattelin panna huoneen, missä kalujani säilytin, palamaan; mutta ajatellessani siellä olevaa ruudin paljoutta luovuin aikeestani; hirmuinen räjähdys olisi tapahtunut, ja koska Igalon varomattomuuden johdosta olimme tulleet ensimmäisen veren vuodattaneiksi, niin en tahtonut tarpeettomasti, olematta siihen pakoitettu, vielä enempiä vuodattaa. Minä lähetin hiljaisen rukouksen ylhäälle saadakseni apua tässä hädässäni, ja käskin valmiina seisovat Commilaiseni lähtemään liikkeelle. „Älkää pelätkö, pojat!“ sanoin minä. „Näyttäkää heille, että olette miehiä.“

Meillä oli melkein koko kylä läpi mentävänä ennenkun tielle pääsemme. Minä huusin: „Ashangolaiset, minä annan teille kaikki tavarani, kaikki mitä minulla on, tapettuina korvaukseksi. Nyt lähdemme täältä; sotaa emme tahdo käydä, emme tappaa teitä, kun vaan ei kukaan meitä siihen pakoita.“

Commi-poikani pysyivät levollisina ja hätäilemättöminä, ja me marssimme tiheänä joukkona kylän läpi, keihäitä ja nuolia päällemme sataessa. Yksi nuoli kävi minuun. Igalo sai niinikään haavan. „Älkää ampuko, pojat“, sanoin minä. „Älkäämme vuodattako enempiä verta tässä kylässä, jossa meitä vieraanvaraisesti vastaanotettiin, jos muu keino auttaa. Yksi vaan on Jumala,

joka hallitsee maailman; mitä hyvänsä meille tapahtuu, se tapahtuu hyväksemme.“

Me etenimme verkalleen, vihollisen seurattessa meitä, vaikka tarpeeksi asti etäällä pysyen. Vielä roikahti nuolia ja keihäitä ympärillemme; tällä kertaa Makondai haavoitettiin. Vimmastuneet metsäläiset tulivat yhä liikkemä. Nuoli kävi Reboukaanki.

„Chally“, sanoi Igalo, „luuletko suvaitsevamme niiden metsäläisten haavoittaa sinua? Meidän maassamme se, joka nostaisi sormensakaan sinua vastaan, kuolemaan tuomittaisiin. Etkö näe huinka veremme vuotaa? Ampukaamme ja tappakaamme heidät.“

„Ei vielä“, sanoin minä; „muista että syy on meidän. Kentiesi palaavat päästyämme kylästä ulos. On aikaa sittekin ampua.“

Nyt suistui Andéko niminen uskollinen koiramme maahan. Toiset koirat olivat kokonaan hurjina, ja töin tuskin saimme ne estetyiksi karkaamasta vihollisten kimpuun. Ne tarvitsimme metsässä hyvin kyllä varoittajikseni, jos joku meitä väijyisi. Fierce- ja Rover-rukkiin sattui sillä välin nuoli kumpaankin, juuri kylästä päästessämme.

XXVI.

Paluu. Päällekarkaus. Pako. Uusi ottelu. Vihollinen saa apuväkeä. Salavaino. Vihollinen karkoitetaan.

Myrkytettyjä nuolia. Mutchi pelastuu.

Me seisoinne nyt aarniometsän ranteella, valmiina lähtemään tästä näin tuhontuottavasta Mouaou-Kombosta iäksi päiväksi. Tie, jota olimme sinne tulleet, oli edes-

sämme, mutta metsä oli täynnä verenhimoisia raakalaisia, jotka vaanivat meitä puiden takaa.

Polku oli niin kapea, että vaan yksittäin mahduimme kulkemaan. Minä käskin Igoloan astua edellä; sitte seurasivat Rebouka, Rapelina, Ngoma, Makondai ja Igalo, tämä kärsimistemme ainoa syy. Itse olin matkueen viimeisenä — vaarallisin paikka tietysti piti olla minulla, heidän päälliköllään; olinhan vannonut suojellakseni heitä kun veljiäni.

Yhtäkkiä muistin Mouitchin. Hän ei ollutkaan muasamme, eikä häntä missään näkynyt. „Mouitchi, missä olet?“ huusin. „Hän on kuollut“, vastasivat takaa-ajamme. „Hän ei koskaan enää palaa luoksenne! Me olemme tappaneet hänen! Ette koskaan enää näe häntä!“

Ennenkun syvemmälle metsään painuimme, huusin vielä kerran: „Ashangolaiset, en tahdo sotaa käydä, en tahdo vertanne vuodattaa. Me lähdemme nyt kylästänne, mutta jos ajatte meitä, niin tulee tappelu.“ He vastasivat hurjalla sotahuudolla, ja keihäitä lensi tuhansittain ympärillemme, juurikun uhasta.

„Niin no, käyköön siis Jumalan nimessä niin!“ sanoin minä. „Pojat! Verta verestä! Olkaa uskoolliset, mutta älkää tappako naisia, ei vanhuksia eikä lapsia. Minä olen valkoinen mies, enkä kehtaisi silmiäni näyttää omassa maassani, jos väkeni tappaisi naisia ja lapsia.“

Kolme koiristamme oli tapettu. Ne saivat surmansa urhokkaasti itsiänsä puollustaessa. Koko metsä näkyi nyt yhä täyttyvän Ashangolaisilla. Samassa sattui minuun myrkytetty nuoli — pitkä, hoikka, väällä varustettu nuoli, joka puhkaisi minulta nahkavyön, missä pistoolini rippuivat. Minulla ei ollut aikaa kiskaista sitä pois, siihen oli tila kovin arveluttava ja tappelu tuiki

tuima. Igalohonkin nyt osauntui myrkytetty nuoli, ja häntä ruvettiin kiertämään.

Väkeni oli tähän asti hyvästi pitänyt puolensa, mutta nyt alkoi se enemmän ja enemmän kiirehtiä käyntiänsä. „Ei niin hopusti!“ huusin heidän jälkeensä; mutta hukkaan. Metsäläisten rääkynä kävi yhä julmemmaksi ja ne ampuivat meitä pian joka puun takaa. Nyt rupesi väkeni juoksemaan. Igalo ja minä jäimme yksinämme jälkeen. „Olomé;“ (poikani), huusin heille, „mitä mieltä?“ Mutta hätäinen pelästys oli kovin vallannut heidät; eivät enää malttaneetkaan mieltänsä, vaan pötkivät hurjasti pakoon. Huimia ulvinoita ja satain vihastuneiden, verta janoavain miesten jalankopse kaikui ilmassa, ja vihollinen kävi yhä rohkeammaksi nähdessään meidän kiirehtivän.

Rupesin juuri pyssyäni nostamaan, kohti ojentaakseni, kun nuoli lävisti oikean keskisormeni aina luuhun asti; riipaisten lihaan haavan ja katkaisten vähäisen valtasuonen, niin että vertä purskui ulos. Samassa kuulin metsäläisten huutavan:

„Ah ha! jopa näemme vertanne tiellä; jopa näemme verenne vuotavan!“ — Ei yksikään teistä ole näkevä auringon laskua tänä päivänä. Me tulemme; te tulette kuolleina venymään niinkun se mies, jonka murhasitte. Me hakkaamme teidät palasiksi!“

Minä riensin eteenpäin, huutaen Commilaisiani seisahtumaan. Surukseni ja mielikarvaudekseni näin kohta heidän takkansa hujan hajan tiellä. He olivat äkillisessä pakoönlähdössään heittäneet kaikki luotansa. Minä juoksin heidän jälkeensä, revolveri nostettuna, huutaen: „Ensimmäisen, joka juoksee askeltakaan edemmä ammun tuohon paikkaan.“ Jo viimein seisahtuivat hengästyneinä.

Pojat, pojat“, sanoin minä, „mitä olette tehneet. „Te olette pakopirtille painaneet! — vihollisenne sanovat teitä pelkureiksi ja raukoiksi — he sanovat ettette osaa-kaan tapella. Ja missä ovat kalliit kaluni, jotka olen teille uskonut? — Missä ovat valokuvani? Missä ovat karttani? Missä muistoonpanoni? Missä tieteelliset kapi- neeni? — Poissa, pois viskatut! Kaiken työni olette turhaksi tehneet.“

Sillä välin olimme jättäneet vihollisemme kappaleen matkaa jälkeemme. „Pojat“, jatkoin minä, „luvattaa minulle, ettette toista kertaa lähde pakoon; täytyyhän heidän joka kerta seisahtua, kun uusi nuoli on jouselle pantava; ja mitä keihäisin tulee, he eivät saata käyttää niitä tiheässä pensaikossa, jossa nyt olemme. Heidän rohkeimpiakin miehiään on arveluttava tulla meitä kovin likelle, ja jospa sen tekisivätkin, niin onhan meillä pys- syt ja revolverit. Olkaamme siis urhoolliset, ja kohdat- kaamme heitä kun miehet.

Tuskin olin herennyt puhumasta ennenkun raivostu- neet metsäläiset taas olivat kintereillämme. He näytti- vät oikeastaan tarkoittavan Igaloa, jota kutsuivat *Ma- langa*'ksi ja kiroilivat kovasti. Mutta väkeni oli nyt malttunut ja häpesi entistä pelkoisuuttaan. Ne vastasi- vat heille Commilaisten sotahuudolla, kiljuen: „Yogo gou-nou! (tulkaa tänne!) Me olemme valmiit, tulkaa tänne! Me maistatamme teillä kuolemaa!“

Hetkisen perästä tulimme erääsen kylään, josta asuk- kaat olivat paenneet. Nyt näin selvästi, että metsäläi- set tahtoivat saartaa meidät, sillä aikaa kun muutamat heistä menivät edeltäpäin käskemään lähisten kyläin väestöjä kokoon. Jos heille tämä onnistui, meistä kohta oli loppu tuleva. Emmehän voineet kaikkeen iankaikki-

suuteen tappelua jatkaa. Jo tunsin itseni sangen heikoksi; sinä päivänä emme olleet mitään nauttineet, ja myrkytettyin nuolten vaikutus alkoi nyt käydä tuntuvaksi hirmuisessa janossa. Väkeni oli kovin säikyksissä; he itse eivät käyttäneet myrkytettyjä nuolia, mutta kaikki olivat maansydamestä kuulleet hirmuisia puheita semmoisista. Igalo-raukka valitti niinikään kovia tuskia ja janoa. „Minä kuolen, Chally!“ sanoi hän. „En ikänäni enää näe pikku tytärtäni.“

„Jos Jumala tahtoo, niin et kuole, Igalo!“ sanoin minä.

Vihollinen läheni nyt luikkien. Me lymysimme autioksi jätetyn kylän päähän, ja minä ojensin pyssyni juuri heidän johtajansa näkyviin tullessa. Pyssy paukahti ja hänen kätensä repsahti muserrettuna hänen kupeelleen, ja samalla suistui eräs hänen jälessään tuleva Ashangolainen kenttään. Kaikki mieheni nyt laukaisivat eikä yhdeltäkään mennyt syrjään. Vihollinen seisahtui hetkisen ajaksi. Heidän urhokkaimmat miehensä olivat kaatuneet.

Me riensimme eteenpäin. Ennen pitkää tulimme erään ojan rannalle. Tuskin kykenin seisomaan; minä heittäysin rannalle, ja join ja join niinkun en koskaan olis tahtonut lopettaa.

Muutamissa silmänräpäyksissä oli vihollinen taas meidät saavuttanut. He rupesivat nyt varuisammiksi, ja lähenivät sotahuutoa nostamattakaan. Tie kävi yhä hankalammaksi; toinen jyrkkä mäki tuli toisensa perään toinen virta toisensa perään oli kahlattava. Onneksi tunsimme seudun ja olimme kulkeneet samaa tietä jo ennen. Yhtäkkiä tunsin hervaisevan iskun, ja samalla pistävän kivun kyljessäni; minuun oli takaapäin sattunut

vielä yksi nuoli. Igalo ja minä käännähdimme yhtä haavaa katsomaan kuka se tuntematon hätyyttäjäni oli, ja me näimme, juuri vierellämme pitkässä nurmikossa, erään Ashangolaisen, joka sykkyrässä kun kääreme, hurjasti välkkyvin silmin katseli meitä kohti. Hän jännitti joustaan juuri parast'aikaa jälleen, kun laukaus Igalon pyssystä ojensi hänet kenttään ikuisiksi ajoiksi. En saata kieltää sydäntäni karvastelleen — sydämeni pohjasta olin pahoillani tästä tarpeettomasta tappelusta ja verenvuodatuksesta.

Tällä kertaa tulin pahoin haavoitetuksi. Pieni, terävä nuoli oli tunkenut vatsaan, ja jos ei nahkavyö olis vähän ehkäissyt sen vauhtia, olisin epäilemättä ollut kuoleman oma. Sallimus kumminkin vielä kaitsi minua, ja vaikka vielä toinenkin haava voivutti väsynyttä, pahoin ruhjoutunutta ruumisraukkaani, niin en sittekään katsonut olevan syytä valittaa. Olin tullut sille kohdalle missä tuskin huolitaankaan miten on käypä. Pahin seikka oli, että minun täytyi antaa nuolen olla paikallaan, kun ei aikaa ollut kiskoa sitä ulos ja sitoa haavaa.

Väkeni keräytyi ympärilleni, kun näkivät kivun ja verenvuodatuksen kalvetuttavan minua ja voimani puuttuvan. Kuitenkin olin huolellinen siitä etten antaisi yhtään valituksentapaista äännähystä kuulua; olinhan heidän johtajansa, ja minun täytyi opettaa heitä kärsimään kun miehet. Mutta ei voisi uskoa mitkä tuskat tämä pienoinen nuolenkärki minulle tuotti.

Jo olimme likellä Mobanaa, ja vihollinen oli yhä vielä kintereillämme. Onneksi tunsimme seudun paremmin kun he. Me pääsimme onnellisesti Bembo-joen poikki, saman joen, jota menomat kallani olin niin iloisin tuntein tervehdellyt. Tie jyrkkää vuorenkuvetta ylöspäin toi-

sella puolen jokea oli hirmuisesti väsyttävä. Takanamme kuulumme vihollisen huutavan: „Mobanan miehet, älkää päästäkö Oguizia kylänne kautta kulkemaan! — Hän on murhannut väkeämme!“

Lähetessämme Mobanaa kuulumme sotarumpujen käyvän; mutta onneksi tiesimme erään syrjätien, jota myöten onnellisesti kiersimme kylän, ei kuitenkaan ilman että vilahdukselta näimme väestön täysissä sota-aseissa. Ne yhdistyivät hetikohta takaa-ajajimmme, ja niin oli meillä nyt veresten voimain kanssa tekemistä. Tilamme kävi yhä arveluttavammaksi, ja minua huoletti se ajatus miten kaikesta tästä suoriaisimme, jos muutkin kylät matkallamme yhdistyisivät Mouaou-kyläläisiin.

Meillä ei ollut aikaa hukata, sillä kuten jo ennen olen maininnut, oli Mobana kylä melkoisen ylängön kukkuralle, ja minä olin vaarassa saada alasmennessä viholliset niskaani ja joutua niiden keihäiden ja nuolten alttiiksi, ne kun korkealta asemaltaan taisivat nähdä koko marssi-järjestyksemme. Riensimme siis kaikista voimistamme vuorenrintettä alas, metsäläisten riemuitessa ja huutaessa jälkeemme: „Ah! Ah! Te pelkäätte! Te pakenette! — Ettepä tunnekaan metsää; siitä ette ikänänne pääse hengissä ulos! Me hakkaamme teidät palasiksi!“

Vihdoin saavuimme vuoren juurelle, ja aloimme kiivetä sitä lähimmälle.

„Pojat“, sanoin minä, „muistan että täällä, juuri tämän polun varrella, on iso kaatunut puu, juuri missä pensaikko on tihein. Menkäämme siihen väijyksiin, olkaamme hiljaa ja odottakaamme kunnes vihollinen tulee.“

Kohta olimmekin sanotulla paikalla. Tiheään pensaikkoon kaadon luokse käskin nyt Igalon, Rapelinania, Ngoman ruveta väijyksiin, jolla aikaa Igalo, Makonda

ja Rebouka asettausivat edulliselle paikalle toiselle puolen tietä. Itse lymysin vastapäätä polkua, taitaakseni pitää kaikki vihollisen liikkeet silmällä.

Niin makasimme miltei litteinä kentällä, kiväärit koholla, luodit ja ruuti käsillä. Me olimme hiljaa kun hauta, jäsentä liikauttamatta ja tuskin hengittää uskaltuen, tarkasti kuullellen pienintäkin pensaikossa tapahtuvaa risahusta.

Yhtäkkiä kuulimme vionon, kaukaisen ritinän, melkein kun gasellin tahi antiloopin luikkimisen metsässä. Me katsahdimme toisiimme ikäänkuin huomauttaen toisiamme, ja itsekukin puristi kivääriään lujemmin kourin. Äärimmäiseen hätään olimmekin joutuneet — meidän oli voitettava tahi kuoltava. Ratina pensaikossa kävi yhä kuuluvammaksi, ja me katselimme varovasti ympärillenme, milloin oikealle, milloin vasemmalle puolelle, milloin suoraan eteemmepäin.

Nyt näimme jousimiesten, jotka olivat vihollisen esijoukkona, varovasti astuvan edelleen, pian joka askelella lyykistyen maahan ja aina vähän väliä seisahtuen toisia odottamaan. Heidän hurjannäköiset, verenhimoiset kasvonsa tähytelivät ympärilleen tarkalla huomaavaisuudella, ja he kuultelivat ikäänkun keksiäksensä pienimmänkin risahuksen. Yhtäkkiä seisahtuivat, katsoa ällistellen toisiinsa, ikäänkun antaaksensa ymmärtää, että olivat eksyneet jäliltä. Selvästi näin Mobanon ruhtinaan sekä erään hyvin etevän Mouaoulaisen soturin.

Katsahdin pikimmältäni miesteni puoleen. Igalo tähtäsi vakavalla kädellä Mobanon ruhtinaasen ja Rapelina Mouaoun soturiin, ne muut olivat niinikään katsooneet miehensä. Ei kahtakaankymmentä sekuntia ollut kulunut, kun kuulin paukauksen Igalon luota — Moba-

nan ruhtinas suistui maahan, ja samassa silmänräpäyksessä osautui Rapelinan luoti Mouaoun soturiin. Paukauksia toiseltakin puolen tietä! Paukauksia vielä keran Igalolta, Rapelinalta ja Ngomalta. Paukaus omasta pyssystäni. Ei yksikään laukaus mennyt hukkaan.

„Hyvin tehty!“ huusin minä. „Nyt kohti; näyttäkäämme heille, että olemme miehiä!“

Me karkasimme kohti, pensaikon läpi. Vihollinen hätäytyi; sen johtaja oli kaatunut. Paukauksia revolveereista ja pyssyistä! me tappelimme kun härsytetyt leijonat. Voitto oli vihdoin meidän; metsäläiset pötkivät hillimättömässä häiriössä pakoon, jota vastoin minun väkeni nyt vuoroltaan huusi heille: „Tulkaa vaan tänne — ei yksikään teistä ole palaava! Katsokaapa sotilaitanne, kuinka rojottavat kuolleina metsässä! — Kyllä tapamme teidät! Me poltamme kylämme! — Te tahdotte sotia!“

Pakenevain äänet kuuluivat yhä heikommasti, kunnes kaikki metsään hupenivat.

Nyt taisimme huoleti asemaamme ajatella. Ei se loistoisa ollut. Useat meistä olivat pahoin haavoitetut, Kohta saavuimme eräälle vähäiselle vuorivirrälle, ja nyt jalkani kieltäysivät minua kantamasta; silmäni pienenevät, puut näyttivät tanssivan ringissä ympärilläni, ja minä kaaduin pyörryksiin. Toinnuttuani join ahnaasti kirkasta kylmää vettä, sillä polttava jano näännytti minua. Kumpalini joivat niinikään ja tunsivat siitä virkistyvänsä. Nyt hengitimme huolista vapaampina ja levähdimme hetkisen ajan, vaikka yhä vielä pidimme tarkkaa vaaria, joka suunnalle. Minä tarkastelin Igalon ja muiden haavat ja pesin ne ammoniakilla.

Se pieni terävä nuoli oli sillä aikaa kaiken päivän istunut kyljessä kiinni; pari, kolme kertaa olin itse koet-

tanut kiskoa sitä irti, mutta se pysyi järkkymättömänä lihassa kiinni ja tuotti minulle hirveät tuskat. Nyt otin nahkavyön ympäriltäni ja käskin Igalon ottaa se pois. Hän veti sitä ensin hiljaksen, mutta ei se menestynyt. Sitte käskin hänen riuhtaista kaikesta voimastaan — hän tekikin niin ja sai sen pois, mutta ei sen paremmin kun että terävät vääät repivät lihaa, niin että tuskin voin olla kivun tähden parkaisematta. Sitte pesin haavan ammoniakilla. Paljon verta oli vuotanut haavoitetusta sormestani, ja vaatteeni olivat läpeensä verissä; kuitenkin luulen tämän vahvan verenjuoksun olleen onnekseni, se kun lievensi myrkyin vaikutuksia. Ainakaan ne eivät olleet niin tuhontuottavat, kun minulle oli sanottu, vaikka olin sangen pahoinvoipa useita päiviä tappelun jälkeen.

Levättyämme hetkisen aikaa ja ampuvaramme veljellisesti jaettuamme, lähdimme taas matkalle. Samassa kuulumme taas rahinan pensaikoissa. Oliko vihollinen palaamassa? Me seisoiimme liikkumattomina, silmät sinnepäin mistä kahina kuului. Nyt näimme ihmisen lähenevän puiden välitse — kaikki pyssyt koholle. Minä annoin merkin ettei kukaan saisi vielä ampua — en tiedä minkä tähden, eikö liene ollut Jumalan johdatusta. Lähenevä lymysi — näkyi taas — katseli ympärilleen — nyt taas läheni — nyt näimme hänellä kirveen olevan — se oli Mouitchi, jonka olimme luulleet iäti menneeksi! — „Mouitchi! „huusin minä. Ilon innoissa hän hyökkäsi luoksemme. Hän ei ollut haavoitettukaan. „Poijat“, sain minä, „Jumala on kanssamme. Isä, minä kiitän sinua!“ Sen enempää en sanotuksi saanut, mutta se lähti sydämmeni sisimmästä pohjasta.

Mouitchi oli siinä yleisessä häiriössä, kun pakenimme kylästä, erehtynyt tiestä ja voinut jälkiämme pensaikon

läpi noudatella ainoastaan vihollisten sotahuudon johdolla. Jo viimein oli hän nähnyt heidän hujan hajan pakenevan, ja kuullut heidän huutavan, että heidän etevin soturinsa oli kaatunut.

Tämä äkkiluulematon jälleen-näkeminen virkisti mieleni ja väsäytyvät voimani ihmeellisesti, ja minä luulin siinä huomaavani jonkunlaisen vakuutuksen siitä, että Jumala, vastoin kaikkia vaaroja, oli saattava meidät hyvään turvaan jälleen. Kaikki kumppalini olivat jälleen ympärilläni, ja vaikka olivat pahoin haavoitetut, ei ollut toki yksikään heistä kaatunut siinä hurjassa tappelussa.

Uskolliset koiramme olivat kumminkin kaikki, paitsi Commi-Nagoumbaa, tapetut. Jos olisin voinut koota niiden ruumiit, niin olisin ne haudannut jonkun ison puun juurelle, ja kirjoittanut puuhun:

TÄHÄN OVAT HAUDATUT
KOIRAT
ANDÉKO, ROVER, FIERCE, TURK,
JA
NDLEGO.
NE OLIVAT USKOLLISET KUOLEMAAN
ASTI.

XXVII.

**Länteen päin. Yö metsässä. Vaarallinen vaellus.
Ystävät pimeässä.**

Nyt pitkitimme vaellusta länteen päin. Metsässä vallitsi taas tavallinen sikeä hiljaisuus, jota ei pyssyn paukaukset eikä vihollisten sota-ulvinat häirinneet. Mutta

niin voimattomaksi tunsin itseni, että vaan työläästi voin eteenpäin retostella, ja minulle kävi mahdottomaksi kantaa kahta pyssyä, niinkun tähän asti, jonka tähden suureksi kaipuukseni olin pakoitettu särkemään ja nakaamaan pois komean kaksipiippuisen pyssyni.

Metsää vähän aikaa kulettuamme tapasimme kaksi Mobanan naista. Igala tahtoi paikalla ampua ne; minä kielsin sen kivenkovaan, mutta hänestä tämä sodankäynnin tapa ei ollut lainkaan mieleen. Emme olekaan nyt valkoisten miesten maassa, miksi pitää meidän siis käydä sotaa valkoisten miesten tavalla?“ kysyi hän. Etkö usko että olisivat tappaneet meidät jokaisen jos olisivat voineet?“ lisäsi hän, osottaen haavojamme. — Älä siitä huoli, Igala; näkevähän kumminkin ettemmä me tahdo tappaa heitä“, sanoin minä.

Me astuimme astumistamme, mutta yhä heikommaksi ja heikommaksi tunsin itseni; kuume eneni ja jano oli tuskallinen; oli kun olisin jaksanut juoda kaiken maailman veden. Väkeni oli pian samassa tilassa. Jo viimen, auringon ollessa laskemallaan, sanoin:

„Pojat, en voi enään askeltakaan astua; niin väsyksissä, niin voivuksissa ja niin kipeä olen. Nyt olemme likellä isoa Niembouai-Olomba kylää; jos väestö siellä on vihollisesti mieltynyt, niin meidän on mahdotonta päästä läpi; siihen olemme kaikki ylen voimattomat. Kohta tulee pimeä; poiketkaamme polulta ja levähtäkäämme metsässä kunnes väestö on nukkunut; silloin voimme kenenkään havaitsematta mennä kylän läpi ja jatkaa vaellustamme merta kohti.“

„Sinä olet oikeassa, Cally“, sanoivat kaikki. „Sinä olet ruhtinaamme; me teemme miten sanot.“

Siis poikkesimme polulta ja painuimme aarniometsään, jossa seisahduimme eräälle paikalle niin pensailla ja isoilla puilla ympäröitylle, ettei kukaan voinut nähdä meitä muu kun se hyvä ja armollinen Jumala jonka silmä oli kainnut meitä koko tämän vaikean päiväkauden, ja joka oli antanut meille voimaa taistelemaan niin ylivoimaista vihollista vastaan. Me olimme kaukana kaikista ihmis-asunnoista, ja monta sataa penninkulmaa merestä ja Commi-maasta; itse olin tuhansia peninkulmia omasta kodostani. Tämä päivä oli oikea koetuksen päivä. Meitä peloitti virittää valkeata, kun siten piilopaikkamme ilmaisisimme; tuskin tohdimme ääneen puhuaakaan, ja me hypähdimme jokaisesta lehtien rahinasta, kun emme tienneet missä vihollisemme voivat meitä väijyä. Uljuutemme oli luopunut meistä ynnä voimaimme kanssa; me tunsimme itsemme avuttomiksi, nälkäisiksi, voipuneiksi; tulevaisuus näytti pimeältä ja synkeältä. Ääneti paneusimme kostealle maaperälle. Yö tuli, ja metsän hiljaisuutta keskeytteli ainoastaan huhkapöllö, joka oli istunut puuhun vierellemme. Kohta olivat voipuneet kumppalini sikeässä unessaan unhottaneet sekä kirvistelevät haavansa, vaanivat metsäläiset, luikkivat leopardit, että kaikki metsän vaarat. Ilma yöllä oli utuinen ja kylmä, ja vaikka voipunut, en saanut sittekään unta. En saata kieltää, että olin kovin pahoilla mielin. Kaikki mitä minulla oli ollut, kaikki ponnistusteni hedelmät, olin menettänyt, ja olin nyt täällä, yksinäni ja omaan nojaani jääneenä. Minä ajattelin kotiani, valoisaa kevättämme ja kesäämme, talveamme lumikinoksineen ja kuuraneen, vanhoja ystäviä, koulukumppaleita, poikia ja tyttöjä, joita kenties en koskaan enään näkisi,

Jo viimein luulin ajan olevan lähteä matkaan. Syytin tulitikun ja katsoin kelloani. Oli puoli-yö. „Pojat“, sanoin minä, „jo on aika lähteä liikkeelle; yön hetket kuluvat pian; nyt väestö nukkuu, ja meidän täytyy käyttää se hyväksemme. Kaksi teistä käyköön sitä ennen vakoilemassa, että nähtäköön, joko kylässä kaikki ollaan yleensä hiljaa. Olkaa viekkaat, kun leopardit ja hiljaiset kun käärmeet.“

Mouitchi ja Igala lähtivät heti matkaan, ja palasivat kohta sen tiedon kanssa, ettei mitään vaaraa näyttänyt olevan, ja että meidän olisi matkaan lähteminen jota pikemmin sen parempi; sillä“, sanoivat he, „ensimmäinen uni on sikein.“

Sitte kutsuin poikani ympärilleni, sanoakseni heille muutamia sanoja, jos en hengissä pääsisi tästä yöllisestä vaarallisesta yrityksestä.

„Emmepä aavistaneet, rakkaat pojat“, alotin minä, „mitä tämä päivä oli myötänsä tuopa. En minä ole se, joka on saattanut kaikki tuumamme mitättömiksi; se on yksi teistä. Igalo on pahoillaan siitä mitä on tehnyt, mutta minä olen vielä enemmän pahoillani, sillä sydämeni halusi viedä teidät valkoisten miesten maahan. Luulenpa että retki olisi meille onnistunutkin; mutta nyt on kaikki toivo menneenä. Me olemme köyhät; me olemme menettäneet kaikki mitä meillä oli, eikä ole meillä muuta neuvoa edessämme, kun palata merenrannalle samaa tietä, kun olemme tulleetkin.“

„Olen nyt kutsunut teidät ympärilleni antaakseni teille muutamia neuvoja, sillä minä olen kipeä ja heikko, ja jos meidän vielä täytyisi tapella, niin pelkään, etten sitä kestä. Jos tapeltaissa näette minun kaatuvan, niin älkää seisahtuko minua nostamaan; antakaa minun maata,

Pysykää vaan tiheässä. Teillä on pyssyt, jos vaan olette urhoolliset ja taitavat, niin aivan varmaan vielä näette Commi-maan ja ihanan meren.

Toivon pitäneeni teille antamani sanani; olen taistellut niin kauan kun olen jaksanut, mutta se aika kenties on aivan likellä jolloin minun ei käykään enään taisteleminen. Kenties jo sorrun tänä yönä; mutta tapahtukoon mitä tapahtuu, niin pysykää toisissanne ja kuulkelkaa Igaloa päällikkönänne.

„Enimmät kalut olemme menettäneet, mutta nämä kirjat (päiväkirjani), joihin olen kirjoittanut kaikki mitä meille on tapahtunut, minulle vielä ovat jälellä. Jos kaadun, niin luvatkaa minulle, että otatte ne mukaanne meren rannalle, ja kun joku laiva tulee, niin antakaa ne kapteinille, ja sanokaa: Ystävämme Chally, Commi-kansan ystävä, on kuollut. Hän kuoli kaukana täältä, pelkäämättä, ja käski meidän antaa nämä jollekin valkoiselle miehelle.“ Ottakaa tämä kellonikin ja tämä vähäinen laatikko, joka sisältää neljä muuta kelloa ja kapi-
netta, ja antakaa ne kapteinille. Pyssyni ja kaikki muut kalut annan teille muistokseni.

Teidän tulee antaa yksi pyssy Quenguezalle ja yksi Ranpanolle.“

Lopetettuaan puheen nämä rehelliset pojat tunkeilivat ympärilleni; he ojensivat kätensä minua kohti; itkivät ääneen ja sanoivat äänillä, jotka olivat täynnä sydämellistä uskollisuutta. „Chally, Chally, sinä et ole kuoleva. Vielä viemme sinut hengissä maanmiestemme luokse. Sinä olet jälleen näkevä meren, ja alus on tuleva ja viep sinut jälleen kotimaahasi. Luuletko että jättäisimme ruumiisi tänne, jos kuolisit? — Ei me kantaisimme sen

muassamme ja hautaisimme sinut maanmiestemme luokse. Chally, Chally, sinä et saa kuolla.“

„Rakkaat poikani“, sanoin niin iloisesti kun voin“, en sanonut kuolevani, vaan ainoastaan sen voivan tapahtua. Tiedättehän etten kuolemaa pelkää; enkö ole sanonut teille että ihmiset kyllä voivat surmata ruumiin, mutta ei henkeä? — Että olen puhunut teille niinkun olen puhunut, sen olen tehnyt valmistaakseni teitä pahimpaankin tapaukseen. Olkaa huoleti; ja nyt edespäin!“

Me nousimme ylös ja valmistimme itsemme jatkaamaan vaellustamme, luvaten toisillemme kuolla urhoollisina miehinä, jos se välttämättömäksi tulisi. Me tarkastimme pyssymme, täytimme ruutisarvemme ja laahasimme kiväärit. Commi-Nagoumba, viimeinen koiramme, katseli meitä silmin semmoisin kun olisi tahtonut sanoa: „Kylläpä vaaran ymmärrän — En hauku.“ — Se oli oikein, Commi-Nagoumba“, sanoin minä. „Emme tapa sinua; sinä olet ollut hyvä ystävämme; emme ole kiittämättömiä. Mutta mitä tehnetkin, Commi-Nagoumba, niin älä hauku.“ Se heilutteli häntäänsä ikäänkun ymmärtäen puheeni.

Suurella vaivalla raivasimme tietämme okaisen pensaikon läpi, kunnes pääsimme polulle, jonka perästä kohta tulimme kylään. Täällä seisahduimme lukemaan olivatko kaikki miehet muassa, kun oli niin pilkkopimeä, ettei nähnyt kättä edessään. Sitte hiivimme pitkin kylää. Jalkamme tuskin koskivat maahan, ja Igala kantoi Commi-Nagoumbaa. En ikänäni unhota tätä hetkeä.

Me hamuilimme varovasti kylän pitkää katua pitkin, pyssyt valmiina pienimmänkin arveluttavan risahuksen kuluessa. Sydämemme sykkivät miltei kuultavasti. Aina vähän väliä kuulimme ihmisten puhelevan majois-

saan; silloin seisahduimme tahi hiivimme toiselle puolelle katua. Neuvohuoneen luona makasi kolme miestä pitkänään matoilla valkean vieressä, piippua poltellen ja äänen puhellen. Hyvin pelkäsin tämän kiusauksen tulevan olemaan ylen kovan Commi-Nagoumballe, mutta, kumma kyllä, ei se haukkunut.

Jo viimein olimme kylän reunalla. Olimme juuri paraaltaan iloissamme siitä, että olimme onnellisesti päässeet vaarasta, kun yhtäkkiä iso tuli leimahti edessämme! — Me seisoiimme liikkumattomina, odottaen saavamme ensi silmänräpäyksessä kuulla sota-ulvinan ja vihollisen karakaavan päällemme, kun hämmästyksellemme kuulumme ystävällisen äänen tässä pimeydessä:

„Ne ovat Oguizin väkeä“, se sanoi: „Menkää edellenne; älkää mitään peljätkö. Te tapaatte tien tasaisena edessänne eikä sotaa enään.“ Se oli vanhan kuninkaan ääni. Kun emme oikein tienneet eikö koko tämä laitos kenties ollut petosta, että saataisiin meidät paulaan houkutteluiksi niin menimme yhä eteenpäin vastaamatta sanaakaan tähän ystävälliseen puheeseen. Loppu näytti kumminkin että olimme tavanneet ystäviä eikä vihollisia.

Me samosimme sitte eteenpäin yön pimeydessä, milloin eksyen tieltä, milloin taas sen tavaten; soiden ja virtain yli, kivisiä kunnaita ja piikkisiä pensaikoita. Kello kolmen paikoilla aamulla tulimme vihdoin eräälle kassavakedolle. Täällä seisahduimme, viritimme valkean, keräsimme muutamia kassavan juuria, paistimme ne ja söimme oikein hyvällä ruokahalulla. Me olimme paastonneet yli kolmenneljättä tiimaa, ja tunsimme, itsemme tästä atriasta melkoisesti vahvistuneiksi.

Ruokailtuani katsoin paraaksi polttaa osan vaatteitani, jotka olivat verestä tahrauneet ja likoutuneet, että

maan asukkaat eivät havaitsisi, että olin haavoitettu; heillä kun yleisesti oli se usko, että olin henki, ja siis mahdoton haavoittaa. Me viitimme siis joksikin ison valkean, ja veriset vaatteet nakattiin siihen. Sitte pannerin vähäksi ajaksi levähtämään ja nukahdin, lähetettyäni nöyrän kiitoksen Jumalalle, joka niin ihmeellisesti oli varjellut minua ja vähäistä, voipunutta matkaseuruettani.

Päivän koitolla lähdimme taas matkaan, ja saavuimme vähän myöhemmä päivällä eräälle kasvatusmaalle, minkä isäntä oli eräs vanhus, joka oli Niembouai-Olomban kuninkaan uskottuja miehiä. Hän oli vastikään kuullut puhuttavan tappelustamme Mouaoulaisten kanssa, mutta otti meidät suurella ystävällisyydellä vastaan. Nautittuamme runsaasti hänen palvelijainsa meille valmistamaa ruokaa, huvitti väkeni häntä kertomalla hurjaa tappeluamme Ashangolaisten kanssa. Hän kuulteli suurella mielenkiinnolla, ja sanoi viimein:

„Mikä ihmeellinen Oguizi teillä on muassanne ollut! — Eipä kumma ettei yhtäkään teistä ole tapettu; sillä lähettiläältä, joka tuli tänne sanaa saattamaan, kuulin, hänen toisinaan muuttaneen itsensä elehvantiksi, joka hyökkäsi heidän joukkoonsa, tulta kärsällään suitsuten; välistä muuttui hän leopardiksi, ja kun jousimiehet karkasivat häntä kohti, hyökkäsi hän heidän päällensä puiden oksilta; ja kyllästyttyään leopardina olemaan hän muutti itsensä gorillaksi ja ärjyi niin, että isot puut tärisivät ja kaatua romahtelivat vihollistenne päälle. Lähettivätpä Mobonon ja Mouaou-Kombon asukkaat sanan meille semmoisenkin että tappelisimme teidän kanssanne; mutta heidän tappelunsa eivät ole minun. Me olemme ystäviä.

XXVIII.

Paluu merenrannalle. Surullinen näkemä. Ruton turmioteot. Jälleen-näkemisiä. Paluuni Englantiin.

En tarvitse enemmältä jutella paluustamme, joka kävi ilman vaaroja samaa tietä kun tulleet olimme. Me levähdimme samoissa kylissä, ja meitä kohdeltiin yleensä vanhoina ystävinä. Kombila, Nchiengain, Mayolo, kaikki pyysivät minua takaisin tulemaan. Mutta muistaen sen hävyttömän kohtelun, jonka alaisena olin ollut Olendan kylässä, en tällä kertaa siellä viipynytkään, vaan seisahudin erääsen toiseen kylään, jossa meitä otettiin suurella vieraanvaraisuudella vastaan ja josta sitte veneissä matkustimme edespäin Ovenga ja Rembo jokia alas.

Aina Ashira-maasta merenrantaan asti kohtasi silmiämme surullinen hävityksen kuva. Ihmisparat Bakalaissa olivat sairastaneet hirmuisesti rupulia; kokonaisia kyliä oli jäänyt autioksi, ja monessa paikassa tuli kalvettuneita luurankoja joukottain meitä vastaan. Mutta tultuani Goumbiin tapasin vielä suuremman viheliäisyyden. Kaikki kuninkaan veljenpojat, jotka olivat saattaneet minua Ashira-maahan, olivat kuolleet, ja pian kaikki vanhat ystäväni. Sydäntäni karvasteli nähdessäni Quengueza-raukkani semmoisissa suhteissa. Kylänsä oli autio ja hän oli menettänyt melkein kaikki sotijansa, orjansa, vaimonsa, sukulaisensa ja lapsensa — kaikki oli se hirmuinen kulkutauti, jonka uhrit varmaankin olivat satoihin tuhansiin arvattavat, poispyyhkäissyt.

Jo vihdoin saavuin vanhaan uutis-asuntooni Commivirran varrella; mutta täälläkin kaipasin useita tuttuja. Siitä olin toki iloinen että tapasin ystäväni Ranpanon

terveenä. Tämä vanha ruhtinas otti minun suurella ilolla vastaan, ja antoi juhlallisesti sen paidan jälleen, jonka oli pyytänyt ja saanut minulta sieltä lähtiessäni. „Kyllä tiesin sinun palaavan“, sanoi hän.

Kaikki olimme onnellisesti päässeet takaisin paitsi Retondaa. Useita niistä, jotka olivat ennustaneet, että tapaisimme kuoleman matkallamme ei enään ollutkaan; rutto, joka oli meidät säästänyt, oli heidät tappanut.

Hengissä olin päässyt taudista, nälkähädästä, tulesta ja sodasta; ja kun vielä kerran näin meren, sydämeni täyttyi kiitollisuudella Häntä kohtaan, joka niin ihmeellisesti oli kainnut minua köyhää vaeltajaa muukalaisessa maassa.

Kumma kyllä, oli juuri tähän aikaan eräs englantilainen alus joen suulla valmiina purjeille rupeamaan. Sen nimi oli Maranee, kapteini Pitts, ja kuusi päivää tuloni jälkeen astuin laivaan lähteäkseen Englantiin. Se oli lopulla vuotta 1866 kun näin jätin Afrikan, jossa tätä tovia olin ollut liki kolme vuotta vaivoja ja puutteita kärsien, ja josta, kuten luulen ja toivon, koto-asukkaat saattivat minua ystävyydellä ja onnentoivotuksilla.

Vuosia on sitten kulunut, mutta vielä nytkin ajattelen monesti retkeilyjäni aarniometsissä, hurjia seikkailuksiani metsästyksillä, liemuavia leiritulijamme, uskollista ystävääni Quenguezaa ja etenkin urhokkaita rehellisiä poikiani Igalaa, Reboukaa, Mouitchia, Ngomaa, Rapelinää, Igaloa ja Makondaita; enkä taida muuta kun toivottaa, että kerta jälleen näkisimme toisemme henkien maassa.

Ja nyt, rakkaat nuoret ystävieni, sanomme iäksi päiväksi hyvästin sille maalle, johon olette minua mielikuvituksessa seuranneet, kuullessanne todenperäistä kerto-

mustani siitä mitä siellä näin ja tein. Toivon ettei yksikään teistä ole katuva, että olemme näin kauan olleet matkatovereina, ja toivompa niinkään, että vielä vastakin pysymme hyvinä ystävinä.

Ruotsiin, Norjaan ja Lappiin suuntaan vasta retkeni; kenpä tietää — ehkä vielä siellä tapaamme toisemme. Siihen asti sanon teille kaikille sydämestäni: *jääkää hyvästi!*

